

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan
SOAM11
VT 2009

Mamma, pappa, barn?

**- en kvalitativ studie om hur rollen som
familjehemsförälder konstrueras**

Socialt arbete: Examensarbete för mastersexamen 30 hp
Författare: Martin Möllerstedt & Martin Regnéll
Handledare: Maria Bangura Arvidsson & Bodil Rasmusson
Examinator: Mats Hilde / Hans Swärd

Abstract

Authors: Martin Möllerstedt and Martin Regnéll

Title: "Mother, father, child? – A qualitative study on how the role as foster carer is constructed" [Translated title].

Supervisors: Maria Bangura Arvidsson and Bodil Rasmusson

Assessor: Mats Hilte/ Hans Swärd

The purpose of this study was to elucidate and analyze the subjective views of foster carers concerning their parental role, the context in which they operate, and how they relate to the support they receive from different agencies in the form of supervision and training. To answer this, four research questions were formulated: how do the foster carers relate to knowledge, supervision and education? How do the foster carers relate to different perceived expectations and perception, mediated by their environment, with regards to their assignment as foster carers? What personal expectations and perceptions do the foster carers have with regards to their assignment? How are their roles as foster carers being constructed, based on the contextual and individual factors above?

For this study we used a qualitative approach: eight semi-structured interviews were conducted with different foster carers with various backgrounds in regards to age, sex, marital status, education, housing and experiences of caring for foster children. The theoretical framework we applied, for our analysis, was pervaded by the ideas of social construction of reality; within this theoretical framework we used different sociological concepts, like normativity, normality, roles, socialization, theoretical knowledge, practical and experience – based knowledge, tacit knowledge, supervision and learning to further our understanding of the subject.

The main results of the study showed that the foster carers have a complex role: they had to relate to, not only the Social services (socialtjänsten) and the child's biological parent, but also the normative demands and expectations mediated by the media, family, friends, teachers and day care personnel. In the construction of the role as foster carers we identified two different approaches. The foster carers that emphasized the importance of supervision, education and other support, in order to meet the child's often demanding need for qualified care, modelled their role as complementary and professional. The other group emphasized that love and common sense were the central aspects of their assignment; thus modelling their role on the idea of traditional parenting ("det goda föräldrskapet"). In some aspects they felt or saw themselves more like mothers and fathers rather than foster carers.

Key Words: Foster Carers, Knowledge, Supervision, Roles, Normativity, Parenthood

Förord

Alla i stan tyckte utan tvivel att jag irrade hit och dit.

*Men i skymningen ser man här vid floden
fladdermössen styra i sicksack på mjuka vingar
det måste de göra för att fånga sin föda.
Och har ni nånsin gått vilse en kväll
i den täta skogen nära kvarnvadet,
och vikit av än här än där
varje gång Vintergatans ljus skymtade,
i era försök att hitta stigen,
då borde ni begripa att jag sökte min väg
med allvar och iver, och all min vandring
var en vandring i sökan (Masters 1967: 240).*

Många är nog de som vill ansluta sig till påståendet att forskarens viktigaste uppgift är att ge svaren. När vi startade vår vandring gav vi oss ut på mer eller mindre utforskad mark. Den kompass vi ägde, i form av tidigare kunskaper och erfarenheter har stundom visat sig vara missvisande, stundom lett oss in på mängder av snåriga stigar, omvägar och återvändsgränder. Inte sällan har våra vedermödor varit frustrerande; hur kan man finna svaret om kartan är full av vita fläckar? Troligen hade vi kunnat irra omkring i all evighet på vår jakt om vi inte vunnit en viktig insikt: forskarens uppgift är inte att ge svaren, utan att ställa frågorna.

Förvisso är det vi som hållit i pennan. Dock är det de familjehemsföräldrar som öppet och frikostigt delat med sig av sina berättelser och erfarenheter som är de riktiga experterna; det är de som har kunnat ge svaren. För detta är vi evinnerligt tacksamma. Det finns många andra som på olika sätt hjälpt och stöttat oss på vägen. Inte minst våra handledare Maria Bangura Arvidsson och Bodil Rasmusson som med stor entusiasm bidragit med insiktsfulla synpunkter, injicerat inspiration när vi varit trötta och utmanat oss när vi blivit enkelspåriga. Vidare vill vi rikta vår tacksamhet till Karin och Annika som hjälpt oss att komma i kontakt med familjehemmen. Sist men inte minst vill vi skänka en tanke till Elin och Esther som under hela denna process stått ut med oss när vi med allvar och iver varit uppslukade av arbete, när vi vandrat i sökan.

Denna studie är i allra högsta grad ett resultat av gemensamma ansträngningar och delat ansvar. Författarna har genomfört samtliga intervjuer tillsammans och ansvaret för transkriberingsprocessen har fördelats jämnt. Texten är i sin helhet bearbetad av bägge författarna och framväxten av samtliga kapitel har skett genom ständiga diskussioner, ömsesidiga avvägningar och beslut. Av praktiska skäl har dock ansvaret för vissa delar av texten fördelats inbördes (övriga delar har författats gemensamt):

Martin Möllerstedt har varit huvudansvarig för kapitel 3. *Den sociala barnvårdens historiska kontext*, kapitel 5. *Föräldrskapet i belysning* samt kapitel 6. *Tidigare forskning*.

Martin Regnéll har varit huvudansvarig för kapitel 2. *Studiens upplägg och genomförande*, kapitel 4. *Familjehemsvårdens juridiska kontext*, samt kapitel 7. *Teoretiska utgångspunkter*.

Lund i september 2009

Martin Möllerstedt & Martin Regnéll

Förkortningar:

BrB	Brottsbalken (1962:700)
FB	Föräldrabalken (1949:381)
LSS	Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
SekrL	Sekreteresslagen (1980:100)
SFS	Svensk författningssamling
SoF	Socialtjänstförordningen
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar

Innehållsförteckning:

1. INLEDNING	9
PROBLEMFÖRMULERING	11
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	12
AVGRÄNSNINGAR.....	13
BEGREPPSDEFINITIONER	13
<i>Familjehem</i>	13
<i>Barn</i>	14
<i>Handledning</i>	15
<i>Utbildning</i>	15
2. STUDIENS UPPLÄGG OCH GENOMFÖRANDE.....	16
FORSKNINGSANSATS	16
<i>Ontologisk utgångspunkt</i>	16
<i>Epistemologisk utgångspunkt</i>	16
KVALITATIV METOD	18
SEMISTRUKTURERADE INTERVJUER.....	18
URVAL.....	20
FÖRFÖRSTÅELSE.....	22
INTERVJUSITUATIONEN	24
UNDERSÖKNINGENS TROVÄRDIGHET	26
<i>Validitet och reliabilitet i kvalitativa studier</i>	26
ETISKA ÖVERVÄGNINGAR.....	27
PRESENTATION AV DE EMPIRISKA RESULTATEN	28
<i>Källkritik</i>	29
<i>Tolknings- och analysprocessen</i>	29
<i>Textbearbetning av det empiriska materialet</i>	31
3. DEN SOCIALA BARNAVÅRDENS HISTORISKA KONTEXT.....	32
NÅGRA NEDSLAG I VIKTIGA SOCIALPOLITISKA HÄNDELSER OCH REFORMER	32
<i>Barnavårdslagen 1902</i>	32
<i>Barnavårdslagen 1924</i>	33
<i>Barnavårdslagen 1960</i>	33
<i>Mot nya perspektiv</i>	34
<i>Socialtjänstlagen 1980</i>	35
<i>Socialtjänstlagen och barnavårdsarbete idag</i>	35
4. FAMILJEHEMSVÅRDENS JURIDISKA KONTEXT.....	37
VÅRDNAOSHAVARENS ANSVAR OCH BARNETS RÄTTIGHETER.....	37
SAMHÄLLET ANSVAR.....	37
<i>Handläggning av ärende</i>	37
<i>Ersättning till familjehemmet</i>	39
<i>Vårdnadsöverflyttning</i>	39
5. FÖRÄLDRASKAP I BELYSNING	41
VAD INNEBÄR FÖRÄLDRASKAP?	41
DEN SENMODERNA FAMILJEN	41
PROJEKT FÖRÄLDRASKAP.....	42
DISKUSSION	44
6. TIDIGARE FORSKNING.....	46
VAD KAN VI SÄGA OM FOSTERFÖRÄLDRAR?.....	46
VILKA VÄLJER ATT TA HAND OM ANDRAS BARN?	46
<i>Motiv</i>	46

UTBILDNING OCH STÖD	48
<i>Efterfrågan</i>	48
<i>Utformning</i>	48
<i>Deltaga eller inte?</i>	49
STÖD FRÅN MYNDIGHETER	49
STÖD FRÅN SOCIALA NÄTVERK.....	50
FÖRHÅLLNINGSSÄTT – TRADITION OCH TENDENSER	51
KONTAKT MED BIOLOGISKA FÖRÄLDRAR.....	53
7. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	55
INLEDNING	55
SOCIALA KONSTRUKTIONER	55
NORMATIVITET OCH NORMALITET.....	56
<i>Normer och roller</i>	56
<i>Oklara roller och rollkonflikt</i>	57
<i>Rationella val</i>	57
KUNSKAPENS OLIKA DIMENSIONER.....	58
<i>Teoretisk kunskap</i>	59
<i>Praktisk- och erfarenhetsbaserad kunskap</i>	59
<i>Tyst kunskap</i>	60
OLIKA LÄRANDEPROCESSER	61
8. FAMILJEHEMSFÖRÄLDRARNA	63
EN PRESENTATION AV FAMILJERNA	63
<i>Astrid och Arne Andersson</i>	63
<i>Birgitta och Börje Blomkvist</i>	63
<i>Caroline Carlsson</i>	63
<i>Didde Davidsson</i>	64
<i>Esther Eriksson</i>	64
<i>Filippa och Fredrik Fridberg</i>	65
<i>Gunilla och Gunnar Granberg</i>	65
<i>Hedvig Holgersson</i>	66
KOMMENTAR.....	66
9. FAMILJEHEMSFÖRÄLDRARROLLEN	68
INLEDNING	68
ROLLEN I RELATION TILL BARNEN	68
<i>Vad krävs, egentligen?</i>	70
<i>Att få komma nära</i>	75
ROLLEN I RELATION TILL SOCIALTJÄNSTEN.....	76
<i>Vikten av en god relation</i>	76
ROLLEN I RELATIONEN TILL DE BIOLOGISKA FÖRÄLDRARNA.....	80
<i>Ett komplicerat förhållande</i>	80
<i>Relationens inbyggda utmaning</i>	81
DISKUSSION	83
<i>Övertagande föräldraskap</i>	84
<i>Ställföreträdande föräldraskap</i>	85
<i>Rollen i relation till socialtjänsten</i>	87
<i>Rollen i relation till biologiska föräldrar</i>	88
10. HANDLEDNING	90
INLEDNING	90
HANDLEDNINGENS OLIKA DIMENSIONER.....	90
<i>Vikten av att bara få prata av sig</i>	94
<i>En ny placering</i>	95
<i>Informell handledning</i>	96

VARIERANDE KVALITET I OLIKA KOMMUNER	97
ERFARENHETER OCH TANKAR KRING VÅRDNADSÖVERFLYTTNING	98
DISKUSSION	100
<i>Ett "professionellt" förhållningssätt till handledning</i>	<i>100</i>
<i>Lärande i sammanhanget</i>	<i>101</i>
<i>Handledning – ett hinder för det goda föräldraskapet?</i>	<i>101</i>
<i>Familjehemsförälder – ett arbete i det tysta</i>	<i>103</i>
<i>Variation i kvalitet i olika kommuner</i>	<i>104</i>
11. UTBILDNING OCH KUNSKAP	105
INLEDNING	105
VETANDETS VILLKOR	105
<i>Att inhämta kunskap på egen hand</i>	<i>109</i>
DISKUSSION	111
<i>Anpassad utbildning</i>	<i>113</i>
12. FAMILJEHEMSFÖRÄLDRASKAP OCH NORMATIVITET	115
INLEDNING	115
SAMHÄLLETYS SYN PÅ FAMILJEHEM	115
<i>Medias förmedling av familjehemsvården</i>	<i>115</i>
<i>Socialtjänsten</i>	<i>116</i>
<i>Skola och dagis</i>	<i>118</i>
<i>Släkt, vänner och bekanta</i>	<i>120</i>
<i>Ekonomi</i>	<i>122</i>
DISKUSSION	124
<i>Socialtjänstens normativa dimension</i>	<i>125</i>
<i>Många ögon på sig</i>	<i>126</i>
<i>Rationella val och strategier</i>	<i>127</i>
13. SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER	129
AVSLUTANDE DISKUSSION	129
<i>Relationen till barn, socialtjänst och biologiska föräldrar</i>	<i>129</i>
<i>Tankar kring handledning</i>	<i>130</i>
<i>Tankar kring utbildning och kunskap</i>	<i>131</i>
<i>Konstruktionen av rollen utifrån en samhällelig kontext</i>	<i>132</i>
NYA FRÅGESTÄLLNINGAR	133
<i>Familjehemsvården utifrån ett genusperspektiv</i>	<i>133</i>
<i>Adoption – ett alternativ till familjehemsvård?</i>	<i>134</i>
<i>Det lilla huset på prärien</i>	<i>135</i>
VAD KAN SKÖNJAS FRAMGENT?	135
KÄLLHÄNVISNINGAR:	138
BILAGA 1. INTERVJUGUIDE - FAMILJEHEMSFÖRÄLDRAR	142
BILAGA 2. INFORMATIONSBREV TILL FAMILJEHEMSFÖRÄLDRAR	144
BILAGA 3. INTERVJUGUIDE – FAMILJEHEMSSEKRETERARE	145

1. Inledning

Det råder sedan länge allmän konsensus om att det är samhällets uppgift att hjälpa och skydda barn och unga som lever under ogynnsamma förhållanden eller som riskerar att fara illa. I enlighet med svensk lagstiftning är det socialtjänstens ansvar att utreda eventuella behov samt erbjuda adekvata insatser till dessa barn och deras familjer. Merparten av de insatser som berör barn och unga sker inom ramen för öppenvården; om hänsynen till barnets bästa motiverar det kan dock fostran eller vård ske utanför det egna hemmet (Socialstyrelsen 2008).

Sedan socialtjänstreformen 1992 finns det en uttalad socialpolitisk ambition att företrädesvis välja familjehemsvård framför institutionsvård (Vinnerljung, Sallnäs & Oscarsson 1999). Även om det råder enighet kring denna fråga har familjehemsvården under många år varit ett starkt debatterat ämne i Sverige. Inte sällan har denna ständigt återkommande diskussion mellan förespråkare och kritiker kommit att kretsa kring vilket som är det lämpligaste alternativet då barn far illa: ”[...] att stanna i en bristfällig men invand miljö eller att flyttas till gynnsamma men helt nya förhållanden?” (Lagerberg 1984: 139). Under senare år har även stora brister och övergrepp uppmärksammats genom mediala vittnesmål och granskningar vilket kan ifrågasätta familjehemsvårdens nytta¹. Vad gäller svensk forskning och utvärdering av familjehemsvård är det svårt att dra några entydiga eller generella slutsatser, otvetydigt fordras mer kunskap. Detta till trots indikerar de stora undersökningar² som har utförts i Sverige på ett samband mellan familjehemsvård och ogynnsam utveckling. Det faktum att de bakomliggande skäl som föregått ett barns placering i dygnsvård i sig även har ett starkt samband med negativ utveckling gör dock det svårt att i forskning avläsa om det är effekterna av vården, eller brist på vård, som är avgörande för en negativ utveckling senare i livet (Vinnerljung 2006).

Att familjehemsvård är en realitet för många barn och familjer råder det däremot mer klarhet kring. Cirka 4-5 procent av alla barn har under någon period under sin uppväxt

¹ Se t.ex. Nyhetsmorgon (Tv 4 2009-08-27), Debatt (SVT 2009-05-05), *Sveket mot barnen* (DN Opinion 2007-05-11).

² Se t.ex. Fosterbarnsutredningen SOU:1974:7, Barn-i-Kris-projektet: bl.a. Cederström (1990); Hessle (1988); Lindén (1998); Vinterhed (1985), Kälvesten et al. (1973), Andersson (2008), samt Vinnerljung (1992; 2001).

varit placerade i någon form av dygnsvård utanför hemmet, varav majoriteten i familjehem (SOU 2005:81). Drygt 21500 barn och unga erhöll någon gång under 2007 någon form av heldygnsinsats under en kortare eller längre period; vid ett måttillfälle, den 1 november 2007, hade runt 15100 barn och unga heldygnsinsats. Utav dessa var familjehemsplacering den i särklass vanligaste placeringsformen: knappt 80 procent av de SoL-vårdade och 66 procent av de LVU-vårdade barnen och ungdomarna var familjehemsplacerade den dagen (Socialstyrelsen 2008). Vi har med denna text ingen ambition att göra några värderingsmässiga anspråk eller argumentera huruvida familjehemsvården är till nytta eller fördärv. Dock anser vi det relevant att, mot denna bakgrund, belysa en samhällelig intervention av så pass ingripande karaktär och vars konsekvenser påverkar mängder av barn och unga i Sverige.

Sociala barn- och ungdomsvårdskommittén markerar i betänkandet *Källan till en chans – Nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården* (SOU 2005:81) det oerhört stora ansvar samhället åtar sig när ett barn placeras utanför sitt hem. Yttermera betonas alla inblandades rätt till att ställa krav på att insatsen skall vila på en kompetent utredning, vara väl avvägd, följas upp regelbundet samt hålla god kvalitet. Vad gäller familjehemsvården lyfts två grundläggande kriterier för en säker vård av god kvalitet fram: att familjehemsföräldrarna erhållit den *utbildning* som krävs för uppdraget, samt att familjehemsföräldrarna får den *handledning* de behöver för att kunna stödja det enskilda barnet. En grundförutsättning för familjehemsvården är att placerade barn och unga får ett gott omhändertagande och bereds möjlighet att utvecklas gynnsamt:

Många pojkar och flickor har levt i instabila miljöer, varit utsatta för övergrepp och tidigare separationer från sina anhöriga. En placering kan ha föregåtts av en akut kris eller en längre tids svårigheter. Barnens problem kan vara av allvarlig karaktär såväl socialt, psykiatriskt som beteendemässigt (ibid.: 43).

Detta ställer sålunda stora krav på de kontrakterade familjehemmen; oavsett skälet till en placering eller graden av problematik åtar sig familjehemsföräldrarna att ge den unge relevant stöd och kunna hantera eventuella svåra situationer som kan uppstå. Familjehemmet behöver såväl kunskap som förmåga för att kunna möta det enskilda barnet och dess behov. I detta hänseende är utbildning innan placering en angelägen

åtgärd för att stärka vårdkvaliteten och stödja familjehemsföräldrarna. Vidare är det under placeringstiden av vikt att familjehemsföräldrarna, i enlighet med 6 kap. 7 § SoL, erhåller kontinuerligt stöd från socialtjänsten. I detta avseende kan handledning vara ett gott stöd. Syftet med handledning är att familjehemsföräldrarna bättre skall kunna hjälpa barnet genom ökad kunskap, reflektion, nya insikter och bättre förståelse för barnets behov. Därtill kan eventuell känsla av otillräcklighet och stress hos familjehemsföräldrarna begränsas genom att i handledning utveckla förhållningssätt samt förmåga att bemöta och samtala med den unge (SOU 2005:81). Vi alltså konstatera att familjehemsvården i Sverige framstår som en betydande och ofta svår uppgift, inte enbart för socialnämnden som har det övergripande ansvaret, utan i synnerhet för familjehemsföräldrarna som under en kortare eller längre period har det vardagliga ansvaret för att barn och unga skall kunna växa upp under trygga och gynnsamma förhållanden utanför det egna hemmet.

Problemformulering

Beskrivningen ovan av den svenska familjehemsvården vittnar onekligen om ett behov av ökad forskning; i synnerhet tycks specifik kunskap kring rollen som familjehemsförälder, utbildning, handledning och relationen mellan familjehem och socialtjänst vara tämligen begränsad. De fåtal relevanta studier vi funnit när vi sonderat litteraturen tycks till viss del presentera motstridiga resultat³ vad gäller familjehemsföräldrarnas behov av stöd, utbildning samt relationen mellan socialtjänst och familjehem i allmänhet. Vidare bygger majoriteten av dessa studier på kvantitativt insamlade data⁴. Utöver statistik och utvärderingar tycks vi således veta förhållandevis lite om familjehemsföräldrarnas vardag och hur de förhåller sig till det stöd de erhåller från socialtjänsten eller andra verksamheter såsom t.ex. barn- och ungdomspsykiatri och skolan.

Föräldraskap i dagens samhälle beskrivs ofta som en långt ifrån oproblematisk uppgift. En statlig utredning (SOU 1997:161) målar upp en bild av det senmoderna föräldraskapet som en komplex och bitvis motstridig uppgift, i vilket kraven på

³ Dessa studier redogörs för mer ingående i kap 6: *Tidigare forskning*

⁴ Se t.ex. Andersson (1995), SOU 2005:81, Sundell & Thunell (1997), Wähländer & Högdin (2003), Vinnerljung (1996), samt Vinterhed & Cederström (1990).

föräldrarna skärpts. Beaktat detta är det relevant att ta ytterligare ett steg och betrakta familjehemsföräldraskap och de specifika omständigheter under vilka det bedrivs. Att ta emot barn som inte sällan levt under svåra omständigheter innebär att ytterligare en dimension adderas. Familjehemsföräldrar måste således förhålla sig till föräldraskapets generella krav, förväntningar och vedermödor; samtidigt ska det emottagna barnets individuella behov ska mötas. Familjehemsföräldrarna måste också förhålla sig till den roll som följer med uppdraget. Utöver relationen till socialtjänsten, och de förväntningar och föreställningar som förmedlas i den, kan möten med andra offentliga institutioner såsom dagis och skola tänkas innebära svårigheter och utmaningar. Vidare följer krav på att upprätthålla en fungerande relation till barnets biologiska föräldrar. Att familjehemsföräldrarna dessutom kan bli mottagare för det omgivande samhällets synpunkter och föreställningar kring deras roll och uppdrag utgör ytterligare en del. Utifrån denna bakgrund har flera intressanta frågor väckts hos oss: Hur ser familjehemsföräldrarna på sitt uppdrag? Vilken kunskap och vilket stöd anser de sig behöva för att uppfylla detta? Hur påverkas föräldrarollen i relation till den nära omgivningen och resten av samhället? Vilka hinder och svårigheter möter de i sin vardag? Vilka motiv och förhoppningar finns?

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att belysa och analysera familjehemsföräldrarnas subjektiva syn på rollen som familjehemsförälder, den kontext de är verksamma i, samt hur de förhåller sig till det stöd de har i form av handledning och utbildning. För att besvara detta syfte har fyra frågeställningar formulerats:

- Vilka personliga förväntningar och föreställningar om uppdraget har familjehemsföräldrarna?
- Hur resonerar familjehemsföräldrarna kring kunskap, handledning och utbildning?
- Hur förhåller sig familjehemsföräldrarna till olika upplevda förväntningar och föreställningar, förmedlade via omgivningen, vad gäller uppdraget som familjehemsförälder?
- Hur konstrueras rollen som familjehemsförälder utifrån ovanstående kontextuella och individuella faktorer?

Avgränsningar

De avgränsningar som gjorts berör till stor del urvalet av intervjupersoner. Initialt bestämde vi oss för att intervjua familjehem som inte är del av någon form av programverksamhet, såsom t.ex. MTFC⁵. Beslutet motiveras huvudsakligen av en tanke om att situationerna för familjehem i programverksamhet, respektive familjehem som inte är i någon programverksamhet, i relevanta avseende skiljer sig åt. Familjehem i program har ofta en ökad tillgänglighet till såväl planerad handledning och utbildning, samt ett utökat stöd vid krissituationer. Således hade ett inkluderande av sådana familjer riskerat att förvrida bilden av traditionella familjehem.

Vidare har samtliga intervjuer genomförts i Skåne. Den geografiska begränsningen motiveras främst av tidsmässiga och ekonomiska faktorer. En vidgning hade vidare inte inneburit en garanti för ett förbättrat material, varför vi ansett att en sådan inte kunnat motiveras.

Begreppsdefinitioner

Nedan presenteras i korthet några av studiens centrala begrepp: *familjehem*, *barn*, *handledning* samt *utbildning*. I den fortsatta framställningen är dessa begrepp föremål för vidare diskussion och problematisering.

Familjehem

Familjehem är ett relativt modernt begrepp som, i formella sammanhang, ersatt det som tidigare kallades för fosterhem⁶. När vi i vår text hänvisar till t.ex. familjehem, familjehemsföräldrar eller familjehemsvård utgår vi från den definition som återfinns i 3 kap. 2 § socialtjänstförordningen (2001:937): ”Med familjehem avses ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran [...] och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt”. Att verka som familjehem innebär

⁵ Multi Treatment Foster Care.

⁶ I vissa fall hänvisar vi till det senare begreppet i vår text, t.ex. i vår redogörelse för den sociala barnvårdens historiska kontext, tidigare forskning samt i hänvisningar till internationell litteratur. I t.ex. Storbritannien och USA är *fostercare* det begrepp som används.

sålunda att ta emot barn som en familjemedlem och ansvara för dess fostran och vård i de fall då socialnämnden utrett att detta bör ske utanför det egna hemmet (Erman 2003). Såsom framgår av förordningen är uppdraget knutet till den eller de personer som socialnämnden anser vara lämpliga i det enskilda fallet: ”Ett barn får inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne” (6 kap. 6 § första stycket SoL). Uppdraget får ej heller bedrivas som näringsverksamhet utan enbart som ett personligt åtagande; uppdraget får således inte överlåtas av familjehemmet till en annan fysisk eller juridisk person (Erman 2003).

Barn

Det tycks i svensk lagstiftning saknas en tydlig definition av barn (jfr Schiratzki 2005). I internationella barnkonventionen, vilken svensk rätt är bunden att följa stadgas dock: ”I denna konvention avses med barn varje människa under 18 år, om barnet inte blivit myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet” (artikel 1). Dock sätts, med hänvisning till national rätt ingen övre gräns för när en människa upphör att vara barn. I enlighet med barnkonventionen inträder myndigheten, i svensk lagstiftning, vid 18 års ålder; den unge erhåller då rösträtt och vårdnadshavares och andra förmyndigares skyldigheter och befogenheter att företräda barnet upphör i rättslig mening. Emellertid förekommer olika former av åldersbaserad särreglering i vissa hänseenden fram till individens 30-årsdag (Schiratzki 2005). Enligt socialtjänstlagen skall insatser för barn och unga bygga på frivillighet och utformas i samförstånd med den unge och dennes vårdnadshavare. Den som är under 18 år kan dock, utan samtycke, beredas vård enligt LVU om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger. I vissa fall kan även individer mellan 18-20 år bli aktuella för tvångsåtgärder om de genom eget beteende utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas (3 § LVU). Vidare kan domstol enligt 31 kap. 1 § BrB som påföljd för brott även överlämna den som är under 21 år för vård inom socialtjänsten. Högsta åldern för beslut enligt LVU är 20 år; hinner den unge under tiden som ett beslut överklagas fylla 20 år under tiden är detta dock inget hinder för beslut. Vård med stöd av denna lag upphör då den unge fyllt 21 år (21 §). Mot denna bakgrund hänvisar vi, när vi i vår text omnämmer barn, unga eller ungdomar, till individer under 21 år.

Handledning

Handledning är ett idag vanligt fenomen som förekommer inom en mängd divergerande områden och verksamheter. Även om begreppet inte låter sig preciseras utan svårigheter kan emellertid tre utmärkande drag urskiljas:

- Den involverar två, eller ett flertal personer i en organiserad verksamhet.
- Den bedrivs i skärningspunkten mellan teoretiskt och praktiskt kunnande.
- Dess huvudsyfte är lärande och kompetensutveckling (Lindén 2005).

När vi i denna text använder oss av begreppet handledning avses sålunda dialog mellan professionella⁷ och familjehemsföräldrar med syftet att utveckla kompetenser och kunskaper. Vidare kan handledning även ha en mer terapeutisk eller reflekterande dimension som tillåter familjehemsföräldern att ventileras problem, åsikter, frågor eller ”prata av sig” (*ibid.*). Utöver mer regelrätta, formella handledningstillfällen med professionella har vi valt att definiera även informella eller vardagliga samtal som en form av handledning; ett exempel på detta kan vara att en familjehemsförälder ringer till en familjehemssekreterare, bekant, kollega eller släkting för att be om råd i samband med en konflikt i hemmet.

Utbildning

Liksom handledning syftar utbildning av familjehemsföräldrar till lärande och kompetensutveckling med ambitionen att höja kvaliteten i vården av det placerade barnet. Detta kan ske via allt från enstaka föreläsningar där familjehemsföräldrarna enbart är åhörare till längre utbildningar som sträcker sig över ett flertal tillfällen med utrymme för deltagarna att själva medverka i t ex gruppdiskussioner eller workshops. Likaså kan utbildningarnas innehåll variera från praktiska upplysningar till frågor av mer teoretisk karaktär, t.ex. ekonomisk ersättning till familjehem, olika former av diagnoser, förhållningssätt, anknytningslära, missbruk, kriminalitet eller andra former av sociala problem. När vi hänvisar till utbildning av olika slag avses dock enbart schemalagd eller formell undervisning inom ramen för professionell verksamhet.

⁷ Med professionella avses olika yrkesgrupper som är verkamma inom organisationer som familjehemmet kommer i kontakt med: t ex socialförvaltning eller Barn- och ungdomspsykiatri (BUP).

2. Studiens upplägg och genomförande

Forskningsansats

Egentligen vet man något först när man nästan ingenting vet. Tvivlet växer med kunskapen (Johann Wolfgang Von Goethe).

Utifrån ett vetenskapsteoretiskt perspektiv kan man ställa sig frågan hur man egentligen kan skilja mellan olika fakta och värden, subjektivitet och objektivitet. Vad vet vi egentligen om det vi vet? (jfr Andersson 2000). Nedan redogör vi för de grundidéer och föreställningar som färgat förståelsen och tolkningarna av vårt forskningsfält.

Ontologisk utgångspunkt

Begreppet ontologi kan beskrivas som ”läran om det varande”. Det grundläggande ontologiska spørsmålet kan således kopplas till diskussioner kring hur verkligheten är beskaffad; vad som kan antas existera eller ej (Danermark 2006; Sahlin 2002). Vad gäller den fysiska världen finner vi det, i detta sammanhang, inte direkt fruktbart att diskutera vetenskapsfilosofiska frågor om huruvida saker och ting kan anses existera oberoende av våra upplevelser. Vi gör sålunda inte anspråk på att anamma någon form av universell konstruktivism. Vad gäller den sociala världen kan det dock vara av relevans att diskutera vår ontologiska utgångspunkt. I detta hänseende utgår vi från ett *socialkonstruktivistiskt* perspektiv⁸, dvs. att sociala fenomen och förhållanden uppstår genom våra föreställningar och tolkningar av dem (*Ibid.*). Man kan hävda att ”[...] konstruktioner av verkligheten *ger upphov till* en verklighet” (Sahlin 2002:115).

Epistemologisk utgångspunkt

I samhället hyser vi gärna stor tilltro till vetenskapligt producerad kunskap vare sig den publiceras i kvällstidningar eller akademiska avhandlingar. Likaså gör nya forskningsrön inte sällan anspråk på att förmedla objektiva sanningar eller säker kunskap. Epistemologin inbjuder dock till att problematisera villkoren för kunskap. Kan

⁸ En mer ingående diskussion av detta begrepp återfinns i kap. 7: *Teoretiska utgångspunkter*.

vi egentligen få sann eller objektiv kunskap om hur verkligheten är beskaffad? (Danermark 2006; Thomassen 2007).

I motsats till den renodlat positivistiska traditionen som eftersträvar objektivitet och värderingsfrihet har vi valt att tillämpa en *hermeneutisk* utgångspunkt. En av hermeneutikens grundtankar är att vi aldrig kan närma oss ett forskningsområde helt förutsättningslöst, utan att på förhand ha idéer, fördomar och värderingar kring det. Man kan således hävda att all vetenskap i viss utsträckning är normativ, inte minst inom det samhällsvetenskapliga området. Utan förförståelse skulle dock inte vår studie ha någon riktning (jfr Gilje & Grimen 1992; Holme & Solvang 1997); samtidigt ställer det krav på vår förmåga att reflektera kring vår egen roll.⁹ Vidare är en hermeneutisk ansats förenlig med vårt övergripande syfte att skapa en *förståelse* för vårt forskningsobjekt. Till skillnad från positivisten har vi inget intresse av att *förklara* sociala fenomen eller företeelser:

Hermeneutikern menar istället att det går att förstå andra människor och vår egen livssituation genom att tolka hur mänskligt liv, existens, kommer till uttryck i det talade och skrivna språket samt i människors handlingar och i mänskliga livsytringar (Patel & Davidson 2003: 29).

Just språket har en central roll inom hermeneutiken; genom att vi förmedlar oss via tal eller skrift är verkligheten därmed alltid tolkad. Genom dessa tolkningar konstrueras en berättelse, en *narration*, som skapar mening och sammanhang mellan olika handlingar, händelser och fenomen. Vidare är berättelserna avhängiga av tid och rum, i en annan kontext kan de få ny mening eller tolkas annorlunda. Det narrativa utmärks även genom att berättaren själv kan välja vad hon vill införliva, betona eller utelämna; det existerar sålunda inte enbart *en* möjlig framställning, inte endast *en sanning* (Thomassen 2007). De berättelser vi tagit del av, genom våra intervjupersoner, återspeglar sålunda *deras* verklighet, *deras* sanning.

⁹ Detta redogörs för nedan under rubriken *Förförståelse*.

Kvalitativ metod

Vad gäller insamlande av empiri har vi valt att låta syftet vara vägledande för vårt val av metod. I metoddiskussioner tenderar ofta kvalitativa och kvantitativa metoder att ställas mot varandra, i ett konkurrensförhållande. Dock existerar inga definitiva skiljelinjer mellan dessa; oavsett syfte strävar båda angreppssätten efter att skapa en bättre förståelse för olika förhållanden eller fenomen. Den huvudsakliga skillnaden ligger snarare i hur informationen kan bearbetas. Medan kvantitativa data kan omvandlas till siffror och variabler inbjuder kvalitativa data till tolkning av sociala sammanhang, strukturer och processer (Holme & Solvang 1997; Larsson 2005). I detta hänseende är vi av åsikten att ett kvalitativt angreppssätt, i form av personliga intervjuer, gagnar vår studie då vårt primära intresse ligger i att frilägga individers subjektiva upplevelser och tankar kring sig själva, rollen som familjehemsförälder och den kontext de är verksamma i.

Semistrukturerade intervjuer

Kvalitativa intervjuer kan generellt innehålla olika grad av styrning. *Strukturerade* intervjuer kan liknas vid ett frågeformulär som besvaras muntligt av respondenten; intervjuaren har således stor kontroll över frågornas och svarens utformning vilket underlättar bearbetning och analys av de svaren. Nackdelen är att sådana intervjuer tenderar att bli för snäva för att fånga upp en människas nyanserade erfarenheter och att inget utrymme ges till att följa upp intressanta stickspår eller nya frågor som dyker upp under intervjusituationen. *Ostrukturerade* intervjuer erbjuder i sin tur stor frihet för intervjupersonerna att själva välja samtalsämnen och i vilken mån de vill utveckla tankar och resonemang; resultatet är dock till stor del avhängigt av hur pass aktiva dessa är. Ett annat problem är att man riskerar att gå miste om väsentlig information då intervjupersonen styr (Denscombe 2000; Repstad 1999).

För denna studie har vi använt oss av *semistrukturerade* intervjuer då vi varit angelägna om att behålla en viss struktur för att kunna besvara vårt syfte och frågeställningar, samtidigt som vi eftersträvat ett samtalsklimat som inbjuder intervjupersonen till att utveckla tankar, idéer och nya intressanta ämnen som kan tänkas dyka upp. För detta

ändamål har vi använt oss av en på förhand konstruerad intervjuguide¹⁰ med frågor kopplade till centrala teman. En grundtanke har emellertid varit att vi velat ha *aktiva* intervjupersoner. Intervjuguiden har sålunda inte följts slaviskt utan mer fungerat som en sorts checklista för att se till att vi täckt våra frågeställningar. Istället för att *passivisera* intervjupersonerna genom att bombardera dem med färdigformulerade frågor i kronologisk ordningsföljd har vi låtit dem få tala relativt fritt; dock har vi kunnat styra in dem på rätt spår igen om samtalet svävat ut alltför mycket eller gått i stå. Ett annat problem är att kvalitativa intervjuer ofta är av komplex karaktär och kan upplevas som abstrakta. Av den anledningen har stor kraft lagts ner på att skapa förutsättningar för våra intervjupersoner att verbalt förmedla det som populärt ofta kallas för *tyst kunskap*. Detta har vi försökt uppnå genom att i stor utsträckning koppla frågorna till konkreta händelser eller situationer. Vidare har vi eftersträvat ett lugnt tempo, låtit intervjupersonen tala till punkt och givits utrymme för reflektion innan vi ställt en annan fråga; vår erfarenhet har visat att de då, efter en stunds tystnad, ofta har utvecklat sina tankar och resonemang. Sammantaget har de semistrukturerade således möjliggjort en önskvärd styrning och struktur samtidigt som intervjusituationen fått karaktären av ett mer otvunget och öppet samtal med utrymme för följdfrågor och nya intressanta stickspår (jfr Denscombe 2000; Repstad 1999).

För att undvika missförstånd och feltolkningar har vi vid intervjuerna använt oss av ljudupptagningsutrustning då detta skapar förutsättningar för en mer precis transkribering. Samtidigt medför inspelningen att vi kunnat vara mer fokuserade på samtalet och intervjupersonen utan att behöva koncentrera oss på att anteckna det som sägs. Likaså erbjuder inspelning möjlighet att i efterhand gå tillbaka och kontrollera vad som sagts. Viktigt att påpeka är emellertid att ljudupptagningar enbart återger det talade ordet. För att fånga även icke-verbal kommunikation som mimik, gester, betoningar, ironi och andra kontextuella faktorer har vi kompletterat ljudupptagningarna med anteckningar; genom att vara två närvarande har vi växelvis haft huvudansvar för intervjuande respektive antecknande. Vid intervjuerna har vi även lagt stor vikt vid att tydliggöra och definiera olika begrepp som vi ställer frågor kring för att undvika missförstånd. Att fånga hela komplexiteten av en intervjusituation är dock ingalunda en enkel uppgift; transkriptionsprocessen präglas alltid av en mer eller mindre medveten

¹⁰ Se bilaga 1.

tolkning. Genom att återge intervjuerna så detaljerat som möjligt anser vi dock oss kunnat öka trovärdigheten (jfr Denscombe 2000; Patel & Davidson 2003).

Urval

Det grundläggande urvalskriteriet för vår studie är att det finns en koppling mellan vårt syfte och den information en intervjuperson kan bidra med, den avgörande frågan är i vilken utsträckning det empiriska materialet är relevant för våra frågeställningar (jfr Repstad 1999). I enlighet med vårt syfte och frågeställningar har vår ambition varit att skapa förståelse kring olika aspekter av familjehemsvården utifrån familjehemmets perspektiv; sålunda har vi valt att ta del av familjehemsföräldrars egna subjektiva upplevelser, kunskaper, åsikter och erfarenheter.

Vidare finns det ofta olika sätt att komma i kontakt med intervjupersoner. Initialt valde vi mellan två olika urvalsstrategier: antingen att komma i direktkontakt med familjehem via olika intresseorganisationer¹¹ eller indirekt genom en socialförvaltning. Det första alternativet valdes dock bort efter noggrant övervägande. Det avgörande motivet var att vi hade en tanke om att de familjehem som är medlemmar i olika former av intresseföreningar möjligen är mer homogena i avseendet att de aktivt valt att engagera sig i olika frågor rörande familjehemsvården.

Således valde vi att kontakta en socialförvaltning i Skåne för att på så sätt komma i kontakt med potentiella intervjupersoner. I detta hänseende är vi medvetna om att vi tvingats göra visst avkall på vår personliga medverkan i urvalsprocessen, då kontakten med intervjupersoner förmedlats genom kommunens familjehemssekreterare. Ett metodiskt problem är risken att denna medvetet eller omedvetet kan styra urvalet genom att exempelvis rekommendera familjehem som upplevs som de mest följsamma eller eniga med förvaltningen i viktiga frågor (Repstad 1999). Då vi inte är ute efter att alstra empiri som går att generalisera i kvantitativ mening finns det förvisso inget större krav på ett representativt statistiskt urval. Målsättningen har snarare varit att, genom intervjuerna, skapa förutsättningar och utrymme för en större förståelse av vårt forskningsobjekt (jfr Denscombe 2000; Holme & Solvang 1997). För att generera en

¹¹ T.ex. Familjehemmens riksförbund, Forum för Familjevård och FaCO.

bredare och mer generell bild av fenomenet har vi emellertid eftersträvat ett så brett urval som möjligt. För att lyckas med detta har vi ställt upp en rad kriterier¹² för vilka intervjupersoner vi önskat komma i kontakt med:

- Varierande grad av *erfarenhet*, såväl nyare familjehem som sådana med lång erfarenhet av att ta emot placeringar,
- varierande *ålder* bland de placerade barnen, från småbarn till tonåringar, samt
- varierande *familjesammansättning*, såväl ensamstående som par och familjehem med eller utan egna biologiska barn.

Genom detta förfarande har vi, även om socialtjänsten initialt tagit kontakt med olika familjehem, indirekt kunnat styra urvalet i förhållandevis stor utsträckning. Baserat på våra urvalskriterier har socialtjänsten gått ut med en förfrågan till olika familjehem; de som visat intresse har vi sedan kontaktat via telefon för att boka en tid för intervju. Vid detta tillfälle har vi muntligen även informerat dem om vårt syfte och svarat på frågor kring studien. Vad gäller intervjupersonernas erfarenheter av att ta emot placeringar kan urvalet delas upp i följande intervaller, efter antal år verksamma som familjehem: < 5, 6-10, 11-15, 16-20, 21-25. Vidare skiljer sig familjesammansättningarna åt inbördes: en av de intervjuade är ensamstående medan de andra är gifta eller sambos. Två av familjehemmen har inga biologiska barn, flertalet av de resterande familjehemmen har biologiska barn som antingen bor kvar hemma eller som flyttat hemifrån. Ett par av familjehemmen har även tagit över vårdnaden av tidigare placerade barn. De intervjuades erfarenhet av placerade barn i olika åldrar skiljer sig även åt; såväl uppväxt- som tonåringsplaceringar är representerade i urvalet. Slutligen kan konstateras att en positiv bieffekt av urvalsförfarandet var att samtliga intervjuade visade sig ha tagit emot placerade barn från minst en kommun utöver den aktuella. Sålunda har flertalet av dem erfarenheter från såväl mindre som större kommuner med varierande resurser. Utifrån de intervjuer vi utfört kan vi i efterhand konstatera att variationen blivit tillgodosedd¹³.

¹² Vi hade inledningsvis ambitionen att även inkludera familjehem med släktingplaceringar, något som dock inte infriades. För en diskussion kring släktingplaceringar, se Linderot (2006).

¹³ De olika familjerna presenteras närmare i kap. 8.

Totalt har vi genomfört åtta kvalitativa intervjuer, fyra individuella respektive fyra parintervjuer, med olika familjehemsföräldrar i Skåne; dessa samtal har varat runt två timmar per tillfälle och resulterat i drygt 300 sidor transkriberad data. Urvalsmässigt har det skett ett visst bortfall. Totalt har vi varit i kontakt med elva olika familjehem: ett av dem lämnade återbud på grund av tidsbrist medan vi valde att inte genomföra de övriga två. Anledningen till detta var att vi börjat uppleva en viss mättnad i samband med de två sista intervjuerna; det empiriska materialet är väldigt rikt och innehåller en mångfald av infallsvinklar och erfarenhet. Att utföra ytterligare två intervjuer för formalitetens skull kändes därmed inte relevant.

Vid varje tillfälle har vi varit noga med att inledningsvis beskriva vårt syfte samt förtydliga att vår studie är oberoende i förhållande till socialförvaltning, detta för att undvika missförstånd eller skapa misstro eller oro. Vidare har familjehemsföräldrarna även erhållit ett skriftligt informationsbrev¹⁴ i samband med intervjuerna. Inledningsvis har även en mer informell gruppintervju med två familjehemssekreterare utförts¹⁵; syftet med detta var att få en mer konkret och praktisk bild av familjehemsvården, att ställa i relation till vår mer teoretiska kunskap. Detta har inneburit att vi i förlängningen kunnat ställa mer relevanta frågor i mötet med familjehemmen (jfr Repstad 1999).

Förförståelse

I enlighet med vår hermeneutiska ansats ovan har vi fastställt att *förförståelse* är en nödvändig förutsättning för *förståelse*; den skänker fenomen mening och ger undersökningen riktning. Denna studie skulle aldrig sett dagens ljus om vi på förhand inte hade idéer, tankar och teorier om vilket problem vi är intresserade av, varför det är ett problem och hur vi kan närma oss eller förstå detta problem (jfr Gilje & Grimen 1992; Thomassen 2007). Som vi nämner i vårt förord var våra förkunskaper, såväl erfarenhetsmässiga som teoretiska, om familjehemsvården inledningsvis förhållandevis begränsade. Detta faktum skulle kunna förleda oss att tro att vi därmed skulle kunna närma oss fältet premisslöst; det vore dock naivt att påskina att vi ej haft föreställningar och fördomar som påverkat oss.

¹⁴ Se bilaga 2.

¹⁵ Se bilaga 3.

I brist på reell kunskap är det lätt att den romantiska bilden av det lilla fosterhemmet på landet, långt bort från stadens frestelser och faror, frammanas för ens inre. En bild av en kärnfamilj med traditionell uppgiftsfördelning, där mannen jobbar och frun uppoffrande sköter hem och barn, ömsom med kärlek och ömsom med järnhand. Samtidigt sköljer medias och litteraturens dystra beskrivningar av familjehemsvården fylld av vanvård, misslyckanden och frånvarande socialförvaltningar som lämnar barnen vind för våg över vårt medvetande och onekligen är det ibland svårt att värja sig. Vi kan alltså inte möta fältet som ett blankt blad; mötet mellan forskare och informant kan snarare ses som ett komplicerat växelspel präglad av ömsesidig påverkan som löser upp gränsen mellan subjekt och objekt (Ehn & Klein 1994).

Detta har onekligen ställt höga krav på vår förmåga att reflektera över vår egen roll, att kunna ta ett kliv åt sidan och betrakta oss själv. I takt med att vi har fått ta del av familjehemsföräldrarnas berättelser har vi ständigt tvingats ifrågasätta vår förståelse, fördomar har satts på kant och nya infallsvinklar skapats. Detta har inneburit att vi i processen tvingats revidera vår intervjuguide kontinuerligt då vi upptäckt att vissa frågor visat sig vara irrelevanta eller uppfattats som konstiga samtidigt som nya spännande och intressanta frågor väckts. Dock har vi ständigt eftersträvat att inte låta oss "förföras" av intervjupersonernas fängslande berättelser och därigenom riskera att tappa fokus på syfte och teoretiska utgångspunkter.

Poeten Tomas Tranströmer beskriver träffande denna förmåga: "Skrivaren är halvvägs i sin bild/på en gång mullvad och örn" (i Ehn & Löfgren 1982: 109). Genom att växla mellan mullvadens närsynta perspektiv och örnens högtflygande, mellan närhet och distans, har vi således kunnat förhålla oss till fältet på ett reflexivt sätt och därmed kunnat blottlägga strukturer, viktiga kännetecken och olika dimensioner av vårt forskningsområde. Dock har vi försökt undvika att enbart fokusera mönster eller teman som kan bekräfta redan uppställda hypoteser utan också belysa det som är avvikande eller som tvingar oss till att ifrågasätta eller revidera vår förståelse. Detta har endast kunnat uppnås genom att frigöra oss från schabloner, fördomar och vanetänkande; genom att växla mellan olika perspektiv och problematisera det självklara (jfr Ehn & Löfgren 1982; Thomassen 2007).

Då intervjusituationen präglas av ett växelspel är det även av vikt att reflektera över hur intervjupersonens eventuella förförståelse kan tänkas påverka samspelet, och i förlängningen forskningsresultaten. Genom vårt sätt att bete oss eller de frågor vi ställer tvingar vi även henne att reflektera över sig själv och sin situation (Repstad 1999). Vidare kan "[...] forskaren genom sin blotta närvaro ibland förorsaka ett mer eller mindre strategiskt beteende från aktörernas sida" (ibid.: 54f). Det finns alltså en risk att de intervjuade t.ex. vill framstå på ett visst sätt eller är rädda för att svara "fel". Genom att undvika att ställa ledande frågor och använda ett alltför akademiskt språk har vi försökt mildra denna forskningseffekt. Likaså har vi undvikit att ställa alltför provocerande eller känsliga frågor i början av intervjuerna för att inte försätta intervjupersonen i försvarsställning eller skapa olust som sedan kan komma att prägla resten av samtalet. Slutligen vill vi också tro att vårt genuina intresse och nyfikenhet har bidragit till att skapa en öppen och tillitsfull relation som minimerat risken för strategiska svar.

Andra forskningseffekter är omöjliga eller svårare att få kontroll över; faktorer som t.ex. ålder, kön och utbildning kan påverka den intervjuades bild och förhållningssätt (Repstad 1999). Vad innebär det för de intervjuade att vi är relativt unga, manliga socionomer utan egna barn? Hur påverkar deras tidigare erfarenheter av socialarbetare mötet med oss? Denna effekt kan vi förstås enbart spekulera kring. Genom att nedtona vårt yrke och betona vår roll som studenter har vi dock försökt att undvika eller begränsa eventuell misstänksamhet eller obenägenhet att uttrycka genuina åsikter och tankar. Sammantaget är det sålunda viktigt att reflektera över såväl vår egen som intervjupersonernas roll, inte enbart i själva intervjusituationen utan också efteråt: forskningseffekten måste tas i beaktande även i tolkandet av empirin (*ibid.*).

Intervjusituationen

Vad gäller intervjuplats har våra intervjupersoner själva fått välja var de känt sig mest bekväma. Med undantag för ett tillfälle har samtliga intervjuer ägt rum hemma hos familjehemsföräldrarna. Även om vi gett uttryck för en önskan om att intervjua båda föräldrarna, i de fall det funnits två, har detta inte alltid varit möjligt p.g.a. av jobb, tidsbrist eller andra anledningar. I dessa fall har det varit kvinnan som tagit emot oss. Miljöbeskrivningen nedan är hämtad från våra observationsanteckningar vid ett av

intervjutillfällena. Givetvis har varje intervjusituation varit unik i sig; dock anser vi skildringen nedan vara tillräckligt representativ för att tjäna som en illustration:

Efter att återigen konsulterat den detaljerade vägbeskrivningen vi fått över telefon några dagar tidigare konstaterar vi att vi måste komma rätt – 'nästa in till vänster där, ja, här måste det vara'. Vi parkerar, kliver ur bilen och styr stegen mot den gula tvåplansvillan som ligger insprängd bland de andra husen på gatan. På uppfarten står två bilar parkerade, den lilla gräsplätten på framsidan skiljs av från gatan av ett litet grönt staket i trä. För säkerhets skull kastar vi ett öga på namnen på brevlådan för att bekräfta att vi hamnat rätt. När vi går uppför de fyra trappstegen upp till ytterdörren hörs ett svagt hundskall. – "Välkomna, det måste vara ni som är Martin och Martin, hoppas ni inte är rädda för hundar", säger en medelålders kvinna och ler. En viftande svans och den svaga doften av nybryggt kaffe kommer emot oss när vi kliver in i tamburen. Det är inte enkelt att hitta någonstans att hänga av sig, mängden av jackor, tröjor och väskor är det första som vittnar om ett barnrikt hem. På vägen till köket, där det är tänkt att vi ska sitta, slås vi av hur mycket saker som finns överallt; möbler, leksaker, fotografier, prydnadssaker, böcker och tidningar. Detta till trots känns det inte stökigt, snarare hemtrevligt och bebott. I en av vardagsrummets fåtöljer sitter en tonårig tjej uppkruken med en laptop i knäet, vi hälsar som hastigast när vi går förbi. Det känns lite konstigt att vi ska genomföra en intervju om familjehemsvård medan hon sitter i rummet bredvid. I köket strilar varmt ljus in genom de två stora fönster som vetter ut mot en liten trädgård på baksidan av huset. På kylskåpsdörren trängs barnteckningar med kom-ihåg-lappar, skolscheman, magneter och diverse tidningsurklipp. På det runda furubordet är olika småkakor redan upplagda på ett litet fat. – "Tar ni mjölk i kaffet pågar?"

I mötet med familjehemsföräldrarna har vi många gånger känt oss lite som inkräktare, känslan har dock vid samtliga tillfällen försvunnit helt efter några minuters samtalande. Snarare har vi upplevt att det ofta funnits ett intresse, behov eller vilja av att berätta sina historier. Några av de intervjuade menade att det är viktigt att andra människor kan få en realistisk inblick i hur familjehemsföräldrar har det, andra påpekade att det varit nyttigt för dem att "tvingas" reflektera över saker som annars upplevs som självklara. Samtliga personer som vi intervjuat har varit positivt inställda till studien och öppet och

frikostigt delat med sig av sina erfarenheter, tankar, åsikter, glädjeämnen, svårigheter och stunder av sorg. Emellertid har intervjuerna skiljt sig åt vad gäller familjehemsföräldrarnas förmåga att uttrycka sig verbalt. Vissa intervjupersoner har varit mycket talföra eller skickliga på att formulera sig på ett sätt som ibland kan kännas lockande att citera i större utsträckning. Dock har vi haft som ambition att ge samtliga intervjupersoner likvärdigt utrymme i vår text.

Undersökningens trovärdighet

Validitet och reliabilitet i kvalitativa studier

Utifrån ett kvantitativt språkbruk kan *validitetskravet* likställas med att man mäter det man har utgett sig för att mäta. En hög validitet kännetecknas främst av adekvata mätinstrument och noggrannhet vid datainsamlingstillfället. Vid kvalitativa studier kan dock inte validiteten relateras till enbart själva mättillfället. Utmärkande för kvalitativa studier är att validiteten är avhängig av forsknings- och analysprocessens alla delar; validiteten kan således kopplas till forskarens hantverksskicklighet och förmåga att fånga det undersökta fenomenet. Om vi talar om *reliabilitet* i kvantitativa termer så strävar man efter att mäta med god precision, opåverkat av tillfälligheter eller tillfälliga felkällor. Om vi frågar en person samma fråga vid olika tillfällen skall vi med andra ord erhålla samma svar. I en kvalitativ studie behöver detta nödvändigtvis inte vara ett kriterium (Larsson 2005; Patel & Davidson 2003).

Vår ambition har snarare istället varit att försöka fånga den unika situationen som inramar undersökningstillfället. Vad gäller vår studie blir frågan om validitet och reliabilitet alltså en övergripande fråga om trovärdighet som genomsyrar alla aspekter av forskarprocessen. Stor vikt har lagts vid att tydligt redovisa och problematisera metodologiska överväganden, som förförståelse och tillvägagångssätt, teoretiska resonemang och perspektiv. Genom att tydligt redovisa alla utgångspunkter för vår studie tillåter vi därmed läsaren att själv göra en bedömning av trovärdigheten och generaliserbarheten i våra tolkningar och analys (*ibid.*).

För detta ändamål har vi valt att ge intervjupersonernas berättelser stort utrymme i texten. I presentationen av våra resultat¹⁶ har ambitionen varit att i största möjliga utsträckning låta intervjupersonernas röster få komma fram oberoende av vår tolkning. Förvisso är det i praktiken svårt, och aningen naivt, att tro att dessa kan återges utan att de i någon grad filtreras genom våra teoretiska glasögon. Yttermera går det inte heller att återge dessa i sin helhet (jfr Jacobsson et al. 2007). Vi är sålunda medvetna om att återgivandet av vårt empiriska material till viss del blir fragmentariskt och ofullständigt. Detta till trots har vi dock ansett detta vara relevant då det tillåter läsaren att bedöma trovärdigheten i vår analys.

Etiska övervägningar

Forskarens frihet är ett återkommande föremål för diskussion i den vetenskapliga debatten. Grundläggande är dock att all samhällsforskning skall genomsyras av en respekt för medmänniskor (se t.ex. Holme & Solvang 1997). Inom socialt arbete blir denna diskussion särskilt relevant då de personer som är föremål för studier inte sällan tillhör utsatta eller resurssvaga grupper. För att garantera våra intervjupersoner, barnen och andra omnämnda personer en etiskt korrekt behandling har vi valt att följa fyra grundläggande forskningsetiska principer¹⁷:

1. I enlighet med *öppenhetskravet* har vi delgivit intervjupersonerna information om vårt syfte och klargjort att deras medverkan bygger på samtycke
2. *Kriterierna för självbestämmandekravet* har uppfyllts genom att vi klargjort för de intervjuade att de haft rätt att själva bestämma villkoren för deras medverkan och att de när som helst kunnat avbryta densamma.
3. *Vidare har vi i enlighet med konfidentialitetskravet* garanterat de medverkande och deras anhöriga största möjliga anonymitet; personuppgifter och annan känslig information har avidentifierats och allt transkriberat material har förvarats säkert.

¹⁶ Se kap. 8-12.

¹⁷ Dessa regler formulerades ursprungligen av det numera nedlagda forskningsrådet HSFR (Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet).

4. Slutligen kommer materialet, eller delar av materialet, inte att utlånas för kommersiellt bruk eller användas i andra icke-vetenskapliga syften, detta i enlighet med *autonomikravet* (Jacobsson et al. 2007).

Att återgivningen av det empiriska materialet kan leda till igenkänning är ett uppenbart etiskt dilemma. Även om familjehemsföräldrarnas medverkan bygger på samtycke har vi sålunda varit restriktiva med att återge viss information eller detaljer som kan leda till uppenbar igenkänning. I detta hänseende har vi ständigt tvingats väga utlämnandet av vissa uppgifter gentemot vilken relevans dessa har vad gäller vårt syfte och våra frågeställningar. Att intervjupersonerna kan känna igen sig själva är onekligen oundvikligt; dock har vi aktivt ansträngt oss för att undvika att återge delar av deras berättelser, särskilt sådant som rör de placerade barnen, som kan leda till att utomstående kan identifiera enskilda individer i texten. Då intervjuerna nästan uteslutande ägt rum i intervjupersonernas egna hem har det ibland varit placerade barn hemma, vi har då varit angelägna om att sitta avskilt, utom räckhåll för barnens öron. Dock har det vid ett par tillfällen inträffat att ett barn kommit in i rummet under intervjun; t.ex. för att hämta ett glas mjölk i köket där vi suttit eller kommit in kort för att fråga familjehemsföräldrarna om något. Vid dessa tillfällen har varit noga med att stänga av bandspelaren och tillfälligt avbryta intervjuförloppet till dess att de lämnat rummet. Ingenting av det som barnen har sagt återfinns i vår text.

Presentation av de empiriska resultaten

För att göra intervjuerna hanterbara har det transkriberade materialet systematiserats och sorterats in under olika tematiska rubriker som överensstämmer med vårt syfte och våra frågeställningar. Detta har inte låtit sig göras utan att vålla vissa problem; resonemang och frågeställningar glider ibland in och ut mellan våra olika teman och låter sig inte alltid kategoriseras. För att kunna överblicka och analysera vårt omfattande material har detta dock denna indelning varit nödvändig, såväl för oss som för läsaren. Sålunda har vår empiriframställning och analys delats in i olika avsnitt: *Familjehemsföräldrarna*, *Familjehemsföräldrarollen*, *Handledning*, *Utbildning och kunskap*, samt *Familjehemsföräldraskap och normativitet*¹⁸. Under respektive rubrik

¹⁸ Kap. 8-12.

presenteras inledningsvis studiens olika centrala teman i form av en mer deskriptiv redogörelse av våra resultat följt av en teoretisk diskussion där resultaten problematiseras och tolkas utifrån våra teoretiska utgångspunkter, tidigare forskning, samt den historiska, kulturella och juridiska kontexten. Våra resultat och slutsatser knyts sedan ihop i våra *sammanfattande reflektioner*¹⁹.

Källkritik

Den litteratur som ligger till grund för studien är resultatet av en rigorös urvalsprocess. Rent praktiskt valde vi initialt att söka på olika varianter av ett antal nyckelord, såsom t.ex. *fosterföräldrar, familjehem, foster care, barnavård, normativitet, normalitet, kunskap, socialkonstruktivism* etc. Sökningarna gjordes i Lovisa²⁰, Elin²¹ samt Libris²²; parallellt gjordes även sökningar i generella, nätbaserade sökmotorer som t.ex. Google. Utöver detta kontaktade vi ett antal, inom området, aktiva forskare med frågor om tips. Därefter gjordes en genomgång av den litteratur vi samlat in; systematiska sammanfattningar av innehåll och källhänvisningar hjälpte oss att skapa en översiktlig bild av forskningsläget. I ett tredje steg gjorde vi sökningar på relevanta källor vi funnit vid genomgången, vilka därefter behandlades i enlighet med de föregående. Efter att ha upprepat proceduren ett flertal gånger upplevde vi att bilden av forskningsläget sakta men säkert blev mer sammanhållen och konkret. Värt att påpeka är dock att vi under arbetets gång fortlöpande införlivat nya källor i vårt material, dörren stängdes inte efter den inledande litteratursökningen. Snarare än att inta ett statistiskt förhållningssätt valde vi således att låta arbetet styra oss mot ny information.

Tolknings- och analysprocessen

Tolkning av kvalitativ information kan beskrivas som "[...] en genomtänkt värdering av den i förhållande till de frågeställningar undersökningen handlar om och i förhållande till de teorier som sätter in resultaten i ett större sammanhang" (Repstad 1999: 94). *Analysen* kännetecknas av en process där man försöker strukturera upp informationen så den blir enklare att tolka. Likheterna mellan dessa båda begrepp är dock många och inte

¹⁹ Kap. 13.

²⁰ Lunds Universitets bibliotekskatalog

²¹ Electronic Library Information Navigator

²² Nationell söktjänst med information om titlar på svenska universitets-, högskole- och forskningsbibliotek samt ett tjugotal folkbibliotek.

sällan går de in i varandra; således har vi valt att inte särskilja dem. Som vi tidigare diskuterat är analysprocessen inte enbart avgränsad till de avsnitt i texten där det empiriska materialet kontextualiseras utifrån våra teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning. Tolkningen äger mer eller mindre rum under studiens samtliga faser; den förförståelse, tankar och idéer vi haft under hela processen påverkar mer eller mindre medvetet våra val av metod, teorier, litteratur, intervjufrågor samt vilka delar av intervjuerna vi valt att välja bort eller lyfta fram (jfr Gilje & Grimen 1992; Repstad 1999; Thomassen 2007).

Rent praktiskt har vi, under bearbetningsprocessen av det empiriska materialet, klippt ur stycken från de transkriberade intervjuerna som sedan kategoriserats och systematiserats utifrån vårt syfte och våra frågeställningar. Dock kan tilläggas att våra på förhand formulerade tankar och idéer inte helt ut har varit vägledande för detta urval. I takt med att intervjuerna bearbetats har ibland nya tankegångar växt fram, och teman som vi ursprungligen inte haft för avseende att inkludera har plötsligt visat sig vara spännande. Andra svar har varit väldigt intressanta men kanske inte direkt passat in i vår studie och har därför exkluderats.

Vidare kan det vara en svår balansgång, i analysprocessen, mellan att vara alltför hårdhänt eller alltför lojal gentemot det empiriska materialet (Repstad 1999). Givetvis finns alltid risken att intervjupersonerna, om de skulle läsa texten, inte känner igen sig i beskrivningarna, att de upplever sig missförstådda eller lurade. Viktigt att påminna om är emellertid att vi genom våra tolkningar på sätt och vis skapar aktörerna (Gubrium & Holstein 1997 i Repstad 1999). Vi kan således, i enlighet med vår epistemologiska utgångspunkt, inte uttala oss om hur familjehemsföräldrarna *är*. Analysen är snarare vår tolkning av hur familjehemsföräldrarna, genom sina berättelser, uppfattar sig själva och den verklighet de lever i (jfr Thomassen 2007). Ett annat dilemma är att vår kunskap kring intervjupersonerna skiljer sig från läsarens. Medan de empiriska resultat som presenteras i texten bara är ett urval har vi, i tolknings- och analysprocessen en mental tillgång till hela materialet. Yttermera betyder det faktum att vi personligen har träffat och intervjuat familjehemsföräldrarna att vi har en mer sammanhållen ”känsla” för empirin. Detta medför sammantaget en risk att de föreställningar, samband, tendenser och nyanser vi ser när vi gör våra teoretiska kopplingar inte blir lika synliga för läsaren.

Textbearbetning av det empiriska materialet

Vad gäller återgivningen av intervjupersonernas berättelser har vissa citat i vår framställning ”friserats” för att göra texten mer läsvänlig; detta har emellertid skett med största återhållsamhet. I de fall vi själva lagt till något, i syfte att förtydliga, markeras texten inom hakparenteser, []. Vidare har ibland passager av de transkriberade intervjuerna utelämnats för att skapa sammanhang och stringens. Dessa markeras enligt följande; [...] när några få ord utelämnats, samt, [---] för längre avsnitt.

I enlighet med våra etiska riktlinjer har alla personnamn, Ortsnamn och kommuner tagits bort eller bytts ut mot fiktiva namn för att garantera intervjupersonerna, anhöriga och andra omnämnda personer anonymitet. För att underlätta för läsaren har vi valt att benämna våra familjer alfabetiskt i den ordning intervjuerna utförts: familj 1 blir Astrid och Arne Andersson, familj 2, Birgitta och Börje Blomkvist och så vidare.

3. Den sociala barnvårdens historiska kontext

Några nedslag i viktiga socialpolitiska händelser och reformer

I syfte att skapa förståelse kring den historiska kontext, ur vilken dagens barnvårdsarbete är sprungen, återfinns i detta avsnitt ett urval av de senaste hundra årens mest betydelsefulla förändringar inom den sociala barnvårdslagstiftningen²³. Att enbart de senaste hundra åren behandlas är huvudsakligen ett resultat av att det lagstiftade samhällsskyddet av barn är blott drygt hundra år gammal, även om samhällelig hjälp åt utsatta barn är ett fenomen som går längre tillbaka i tiden. Längre tillbaka var det emellertid huvudsakligen en uppgift för fattigvården och frivillig välgörenhet; hjälp utgjordes huvudsakligen av ekonomiskt understöd (Elmér et al. 2000). I kölvattnet av att olika filantropiska organisationer och riktningar växte fram sattes dock frågor rörande nykterhet, sedlighet skolgång och skötsamhet alltmer upp på den samhällseliga agendan. Utgångspunkten för denna verksamhet var att fattigvården ”[...] bäst bedrevs på ideell basis och grundades på egenskaper som altruism, kärlek, idealitet och kristlig barmhärtighet” (Meeuwisse & Swärd 2000: 27).

Barnvårdslagen 1902

Som en reaktion på uppgifter om att fosterhem i Stockholm präglades av svåra sanitära missförhållanden tillsattes 1894 en kommitté, vilket ledde till att den första lagen om vård av fosterbarn antogs 1902 (Lagerberg 1984). Tommy Lundström (1993) beskriver hur vägen fram till att den första lagen stiftades, kantades av den senare delen av 1800-talets intensifierade industrialisering och de konsekvenser den medförde. En tilltagande urbanisering medförde att arbetarklassens barn blev synliga; de avvikande kom att uppfattas som problem. Detta, tillsammans med den framväxande folkskolan resulterade i att uppmärksamhet riktades mot dessa barn. Som underlag till lagformuleringen låg en uppfattning om att arbetarklassens familjeliv i grunden hade förändrats som ett resultat av industrialiseringen. Förändringen innebar bland annat att föräldrarnas möjligheter att se efter och fostra barnen hade minskat, vilket antogs leda till att barnen blev lämnade åt sig själva och därmed utsatta för en rad frestelser. En andra förklaring till förändringar hos arbetarklassen antogs vara en generell demoralisering som en effekt av föräldrarnas

²³ För att underlätta läsningen används nedan genomgående termen *barnvårdslag*, då denna benämning hanteras enklare än de respektive lagarnas namn.

arbeten. Således hävdades att föräldrarnas fostran av barnen inte enbart inskränktes tidsmässigt; även den faktiska förmågan att fostra ansågs ha minskat. Den första barnavårdslagen angav sammanfattningsvis en rad centrala aspekter för förståelsen av barnavården och kringliggande faktorer. Avgörande för ingripande var samhällsskyddet; genom prevention och uppfostran skulle problemen göras hanterbara (Lundström 1993).

Barnavårdslagen 1924

Nästa barnavårdslag antogs 1924, och innebar stora förändringar. Inledningsvis angavs att varje kommun skulle inrätta en barnavårdsnämnd²⁴ (Lagerberg 1984). Emfas låg på förebyggande insatser: ett omhändertagande skulle endast bli aktuellt då de förebyggande insatserna inte var tillräckliga och då först efter beslut av länsstyrelsen. Lagen gällde enbart barn som vårdades mot ersättning; en ändring gjordes dock 1945, vilken innebar att lagen kom att omfatta alla fosterbarn (Lagerberg 1984). Lagen höll vidare ambitioner om att bidra till en nationell formalisering och standardisering genom en ökad styrning av organisationen, ökad reglering av nämndernas arbete, förstärkt yttre kontroll samt förändringar i de rekvisit som låg till grund för ingripande.

Sammanfattningsvis bidrog lagen från 1924 till att en del av de centrala uppfattningarna från den föregående lagen befästes, främst avseende samhällets rätt att ingripa för att förebygga kriminalitet och vanart. Emellertid infördes också en del nya bestämmelser, bland annat gavs samhället, genom införandet av barnavårdsnämnder, möjlighet att ingripa med primärt syfte att skydda barnet från vanvård och övriga missförhållanden (Lundström 1993).

Barnavårdslagen 1960

Lagen från 1924 kom att gälla i nära 40 år, om än med vissa justeringar (se föregående avsnitt). 1960 års lag innehöll en detaljerad beskrivning av samhällets ansvar att gripa in då barn for illa, samt även en betoning på processuella frågor om utförandet av arbetet

²⁴ Huvuduppgifter för barnavårdsnämnden var bland annat att främja barna- och ungdomsvården i allmänhet, utöva kontroll över fosterbarn (åldersgräns 16 år), omhänderta barn i behov av skydd mot en dålig miljö i föräldrahemmet (skyddsuppfostran) samt att omhänderta barn som själva visat vanart eller fört ett oordentligt liv och behövde tillrättas genom samhällets försorg (skyddsuppfostran) (Lagerberg 1984).

(Lagerberg 1984; Lundström 1993; Höjer 2001). 1950-talets sammanslagning av kommuner, med resultat att antalet primärkommuner mer än halverats, tillsammans med den starka ekonomiska tillväxten möjliggjorde anställningar av kommunala tjänstemän. Därmed skapades ett institutionaliserat byråkratiskt mönster, vilket ledde till att värden som korrekt handläggning och rättssäkerhet blev centrala (Lundström 1993). Sammanfattningsvis innebar den nya lagen huvudsakligen en mer formaliserad och professionell hantering av barnvården, innehållandes en implicit indikation om att arbetet generellt skulle utföras av tjänstemän. Avseende indikationer och insatser var lagen i relevanta aspekter lik den föregående, dock introducerades ett nytt förklaringsperspektiv där det moraliska synsättet fick lämna plats åt ett psykologiskt/psykiatriskt synsätt (*ibid.*).

Mot nya perspektiv

1970- och 80-talet innebar ett stort genomslag för så kallade *objektrelationsteorier*; teorier vilka betonar den primära anknytningen mellan mor och barn. Enligt dessa teorier tenderar tidiga separationer att skada barnet, varför stor vikt bör läggas vid att upprätthålla samt underhålla den primära anknytningen (Höjer 2001). Avseende relationen mellan socialarbetare och klient hade många kommuner under 60-talet börjat arbeta med en ”helhetssyn”, vilket innebar att den enskilda människans situation och relationer skulle betraktas i ett längre perspektiv, snarare än som lösryckta ur sitt sammanhang. En del av detta var till exempel att klienten skulle ”samarbeta” med endast en socialtjänsteman, istället för att träffa olika representanter i olika ärenden. Helhetssynen innebar också ett ökat krav på samverkan mellan socialtjänst och andra delar av samhället (Lundström 1993). Utöver den ideologiskt präglade helhetssynen, genomfördes även en utbyggnad av den offentliga sektorn. För socialtjänsten innebar detta bland annat ett ökat antal servicefunktioner, främst inom barnomsorgen. Som ett resultat av detta gavs en ny syn på socialvård plats; en tanke om att även de sociala funktionerna skulle präglas av den service som fanns inom övriga sektorer. I den kommande socialtjänstreformen blev därför frivillighet och service centrala begrepp, likaså blev uppfattningen om att individuella insatser skall utgå från människors självbestämmande och integritet (*ibid.*).

Socialtjänstlagen 1980

Socialtjänstlagen som antogs 1980, och som fortfarande är aktuell, innebar ett tydligt avsteg från de föregående lagarnas betoning av samhällsskydd; den nya lagen betonade istället ansvaret för barns välbefinnande (Höjer 2001), samt att omhändertagande och andra åtgärder, åtminstone primärt, endast kan motiveras med individen och/eller familjens behov (Lundström 1993).

Socialtjänstlagens utgångspunkt om att alla insatser ska bygga på frivillighet, medförde också att en lag om tvångsomhändertagande utformades. Denna lag, *Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga* (LVU), var avseende indikationer för ingripande uppbyggd på samma sätt som den föregående barnavårdslagen, emellertid gavs den karaktären av undantagslag, vilket innebär att den endast får tillämpas då föräldrar motsätter sig frivilliga insatser då dessa anses nödvändiga (Lagerberg 1984; Lundström 1993; Höjer 2001) Avsaknaden av samhällsskyddsaspekter i LVU, innebar att samhällsskyddet nu "[...] helt och hållet fått stryka på foten" (Lagerberg 1984: 19). Detta indikerar en total omsvängning i samhällets syn på kriminella och asociala ungdomar under de knappa 80 år som gått sedan den första barnavårdslagen infördes. Sammanfattningsvis kan konstateras att där barnavården tidigare betonat tillsyn och kontroll, innehöll den nya snarare en betoning av behandlingsideologin samt av vikten att upprätthålla kontakten med ursprungsfamiljen (Höjer 2001).

Socialtjänstlagen och barnavårdsarbete idag

Den socialtjänstlag som idag utgör ramen för organiserat socialt arbete är i grunden identisk med den som antogs 1980; om än en del förändringar gjorts. Dessa har emellertid inte huvudsakligen varit ämnade att ompröva grundtankarna i den ursprungliga lagen, istället är de resultat av identifierade förändringar rörande sociala förutsättningar. Kraven på socialtjänsten har ökat, en ökad arbetslöshet, kommunala neddragningar samt förändringar i socialförsäkringssystemen har resulterat i ett större behov av samhällelig hjälp och stöd. Samtidigt är samhällets resurser idag mer begränsade (Norström & Thunved 2006).

I *Utredningen för en kunskapsbaserad socialtjänst* (SOU 2008:18) betonas behovet av förstärkt kunskapsutveckling och evidensbaserade metoder²⁵; att ”[...] socialtjänstens i högre utsträckning ska baseras på kunskap om det sociala arbetets resultat, kvalitet och effektivitet” (*ibid.*: 24), vidare anges att kunskapsutveckling är nödvändig för att huvudmän och verksamhetsansvariga ska ”[...] kunna följa upp verksamheten för att kunna besluta om förändringar och hur resurser ska användas” (*ibid.*:9). Kraven på socialtjänstens verksamheter har följaktligen skärpts; kunskap och professionalitet ska tillsammans med systematiska utvärderingar utgöra fundament för utveckling och implementering av socialtjänstens verksamheter. Det är således möjligt att konstatera att det sociala arbetet idag, trots relativt få förändringar i lagtexten, utförs i en annorlunda kontext, i vilken kraven och förutsättningarna skärpts.

²⁵ Dock har de senaste årens krav på en evidensbaserad socialtjänst debatterats flitigt. Många motståndare argumenterar bl.a. för att detta är oförenligt med det sociala arbetets komplexa natur, att det hotar att göra arbetet avhumaniserat och instrumentellt (för en vidare diskussion se t.ex. Hansson et al 2004; Månsson 2003).

4. Familjehemsvårdens juridiska kontext

Vårdnadshavarens ansvar och barnets rättigheter

I föräldrabalkens (1949: 381) inledande bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge framhålls barnets rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran; den eller de som har vårdnaden om ett barn ansvarar sålunda för barnets personliga förhållanden och tillförsäkra att barnets behov blir tillgodosedda (6 kap. 1, 2 §§). Vårdnadsansvarets innehåll går emellertid ej att bestämma generellt, varken ur ett praktiskt eller rättsligt perspektiv; snarare är det så att barnets behov, som det framträder i lagen, måste utövas med hänsyn till det enskilda barnet (Singer 2000). Vårdnadshavarna svarar vidare för att barnet, med hänsyn till dess ålder utveckling och övriga omständigheter, är under tillsyn och uppsikt samt bevaka att barnet erhåller tillfredställande försörjning och utbildning (6 kap 2 § andra stycket). Slutligen betonas, i enlighet med barnkonventionen, att ”barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande [...] av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge” (*ibid.*). Ambitionerna i föräldrabalken till trots är det dock svårt att ge en entydig definition av begreppet barnets bästa och barnets behov (Singer 2000).

Samhällets ansvar

Samhälleliga interventioner i form av familjehemsplacering av barn eller ungdom som anses fara illa eller riskera att fara illa kan grovt sett motiveras utifrån två olika situationer: Det första kan härröras till brister i den unges hemmiljö, t.ex. missbrukande eller psykiskt sjuka föräldrar, övergivna, utstötta eller försummade barn eller barn som utsätts för misshandel eller sexuella övergrepp. Det andra motivet kan kopplas till den unges eget beteende, t.ex. kriminalitet, missbruk eller prostitution. Dessa insatser kan antingen utformas på frivillig basis, i enlighet med SoL, eller genom tvång med stöd av LVU (Sundell & Thunell 1997).

Handläggning av ärende

Har sådana uppgifter kommit till socialnämndens kännedom att det kan föranleda någon åtgärd skall socialnämnden utan dröjsmål inleda en utredning (11 kap. 1 § SoL). Yttermera måste en eventuell placering av ett barn i de flesta fall även föregås av en

familjehemsutredning²⁶: ”Socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda” (6 kap. 6 § andra stycket SoL). Utredningen syftar bl.a. till att utreda familjehemmets lämplighet vad gäller dess vilja och förmåga att tillgodose barnets omsorg och särskilda behov, familjesammansättning samt de blivande vårdarnas hälsotillstånd (Norström & Thunved 2006).

De förhållanden som barnet bör kunna tillförsäkras i det nya hemmet belyses i 6 kap 7 § SoL: ”Socialnämnden skall i fråga om de barn som avses i 6 § medverka till att de får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden, verka för att de får lämplig utbildning [samt] lämna vårdnadshavarna och dem som vårdar sådana barn råd, stöd och annan hjälp som de behöver”. Socialnämnden har i detta hänseende ansvaret för all vård av det placerade barnet vilket framgår av bestämmelserna i 6 § SoL, 11 § LVU, 5 § SFS samt 16, 17, 17a §§ LSS (Erdman 2003). I enlighet med 5 kap. 1 b § SFS, skall vården av barnet noga följas, detta skall främst göras genom:

1. regelbundna personliga besök i det hem där den unge vistas,
2. enskilda samtal med den unge,
3. samtal med den eller dem som tagit emot den unge i sitt hem, och
4. samtal med vårdnadshavarna

Att placera ett barn i familjehem är en av de mest ingripande och långtgående insatser i den sociala barnvården; sålunda är denna form av uppföljning är en av socialtjänstens viktigaste uppgifter för att tillförsäkra att vård- och genomförandeplanens målsättningar uppfylls (Norström & Thunved 2006). Vårdas ett barn, oavsett om placeringen skett frivilligt i enlighet med SoL eller genom tvång i enlighet med LVU, i ett familjehem åligger det socialnämnden att minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs (6 kap. 8 § första stycket SoL). Utgångspunkten när ett barn bereds vård i ett annat hem än det egna är att barnet skall återförenas med föräldrarna då vårdbehovet anses upphört (*ibid.*).

²⁶ Som framgår av 11 § första stycket i LVU har socialnämnden möjlighet att i vissa fall beröra frågan om barnets vistelse under vårdtiden redan före ett beslut om vård; en familjehemsutredning bör dock inledas så snart fråga uppkommer om att bereda vård med stöd av LVU. Utredningen bör helst vara färdigställd i tid för det sammanträde vid vilket socialnämnden skall besluta om vård till länsrätten (Norström & Thunved 2006).

Ersättning till familjehemmet

Då ett familjehem väljer att ta emot en placering utgår en månatlig fast ersättning i form av en *omkostnadsdel* som skall täcka utgifter för mat, kläder, fickpengar, hygienartiklar, lek och fritid, TV, telefon etc. samt en *arvodesdel* för utfört arbete. I lagstiftningen ges inte mycket stöd för frågor gällande ersättning, beloppet kan sålunda variera från kommun till kommun. Som stöd och vägledning har dock Sveriges kommuner och Landsting (SKL) sammanställt allmänna rekommendationer angående ersättning och villkor för familjehem (Cirkulär 08:4): Omkostnadsersättningen²⁷ för år 2008 är 3588 kronor för barn i åldern 0-12 år, respektive 4100 kronor för barn i åldern 13-19 år. På motsvarande sätt är den beräknade arvodesersättningen²⁸ för 2008 satt till 4505 kronor (0-12 år) respektive 5844 kr (13-19 år). Viktigt att tillägga är dock att en individuell bedömning måste ske utifrån vilken arbetsinsats uppdraget kräver samt vilka kostnader som kan vara för handen.

Inom ramen för rekommendationerna kan vissa förhållanden, som kräver ökade arbetsinsatser och kunskaper, motivera en höjning av arvodet: detta kan exempelvis handla om starkt utagerande beteende, missbruk, kriminalitet, fysiska och psykiska funktionshinder eller kroniska sjukdomar som kräver särskilda insatser. Vidare kan särskilda omständigheter leda till reducerat arvode och omkostnadsersättning, t.ex. då det i familjehemmet finns behov av regelbunden avlastning i vården av barn som är särskilt vårdkrävande till följd av sjukdom eller funktionshinder (*ibid.*).

Vårdnadsöverflyttning

I enlighet med svensk lagstiftning är målet med den sociala barnvården att barnet skall återförenas med familjen när syftet med vården uppfyllts. Dessa intentioner till trots händer det dock ibland att detta ej kan komma till stånd, även då det föreligger långvariga och omfattande insatser (Prop. 2002/03:53). I fall då ett barn vistats under många år i ett familjehem kan frågan om överflyttning av vårdnaden prövas på talan av

²⁷ Beloppen är beräknade på 2008 års prisbasbelopp, 41 000 kronor, och är per månad fr.o.m. januari 2008 och inkluderar barnbidrag alternativt studiebidrag som ska dras av då det går direkt till familjehemmet alternativt ungdomen (Cirkulär 08:4).

²⁸ Ersättningen grundar sig på löneläget för vissa yrkesgrupper, t.ex. vårdbiträden, barnskötare och behandlingsassistenter, utgår från aktuell lönestatistik och är per månad fr.o.m. januari 2008 (Cirkulär 08:4)

socialnämnden då "[...] ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och det är uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå" (6 kap. 8 § FB). Syftet med detta är att skapa kontinuitet och trygghet i vården. Tidigare kartläggningar²⁹ som gjorts har dock visat att denna möjlighet har använts ytterst sällan, även om det successivt har skett en svag ökning: 1983-1990 skedde i genomsnitt 11.5 vårdnadsförflyttningar per år, 1990-1994 var siffran uppe i 39.7 per år och under perioden 1997-1999 gjordes slutligen överflyttningar av vårdnaden vid 41.5 tillfällen per år (Socialstyrelsen 2006).

På regeringens förslag för ett stärkt skydd för barn i utsatta situationer infördes den 1 juli 2003 en bestämmelse i 6 kap. 8 § andra stycket SoL, samt 13 § fjärde stycket LVU, att socialnämnden, då ett barn stadigvarande varit placerat i ett och samma familjehem i tre år, särskilt skall överväga om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § FB (*ibid.*).

Sedan dessa lagändringar införts kan en markant ökning skönjas: Under 2003 gjordes 64 överflyttningar i 37 av landets kommuner, år 2005 gjordes 125 överflyttningar i 56 kommuner. Detta till trots görs dock fortfarande få överflyttningar i relation till antalet placerade barn, yttermera har barnen vid vårdnadsförflyttningen i genomsnitt vistats 7 ½ år i familjehemmet. De problem som har uppmärksamats i samband med ett övervägande av vårdnadsförflyttning är att familjehemmen många gånger tvekar då de är rädda för att mista det stöd och uppbackning de har, vad gäller t.ex. barnets problematik och umgängestvister, från den nuvarande placerarkommunen. Vidare vill man ej heller äventyra relationen till de biologiska föräldrarna. Ett tredje orosmoment rör hur den ekonomiska ersättningen eventuellt kan komma att påverkas³⁰ (*ibid.*).

²⁹ Socialstyrelsen (1991; 1995) samt SOU 2000:77, bilaga 2.

³⁰ Vid en vårdnadsöverflyttning upphör den unge att vara familjehemsplacerad; därmed upphör socialnämndens uppföljningsansvar (6 kap. 8 § första stycket SoL, 13 § fjärde stycket, 5 kap. 1 b § SFS) samt länsstyrelsens tillsyn (13 kap. 2 § SoL). Dock kvarstår socialnämndens allmänna ansvar att verka för att barn och unga växer under trygga och goda förhållanden, således måste fortsatta särskilda behov av stöd och hjälp tillgodose även efter familjehemsföräldrarna erhållit vårdnaden (5 kap. 1 § SoL). Skillnaden är dock att vistelsekommunen övertar detta ansvar (2 kap. 2 § SoL). Dock fortsätter placeringskommunen att betala de nya vårdnadshavarna skälig ersättning (6 kap. 11 § SoL).

5. Föräldraskap i belysning

Vad innebär föräldraskap?

Den aktivitet som innebär att vara förälder åt ett eller flera barn, kan vid en ytlig betraktelse framstå som tämligen okomplicerad. Juridiskt regleras föräldraskapet i Föräldrabalken, vilken utgör en ram för de formella bestämmelserna om föräldraskap. Emellertid reglerar Föräldrabalken inte föräldraskapets innehåll; för att förstå den djupare innebörden av föräldraskap krävs således vidare orientering.

Att synen på föräldraskap är föränderlig, i betydelsen att den skiftar över tid, framgår i detta arbetes redogörelse för den sociala barnvårdslagstiftningens historiska utveckling. Det är möjligt att betrakta föräldraskap och barndom som socialt konstruerade, i betydelsen att den vård och omsorg som erfordras utformas i en samhällelig och kulturell kontext (Halldén 1999). Sålunda kan slutsatsen dras, att dagens föräldraskap ser annorlunda ut jämfört med det vid tidigt 1900-tal; emellertid ryms i detta en fråga om hur det senmoderna föräldraskapet är uppbyggt. Nedan redogör vi för och problematiserar begreppen föräldraskap och fosterföräldraskap i det senmoderna samhället. Ambitionen är att därefter placera fosterföräldraskapet i en traditionell föräldraskapskontext; att i en diskussion lyfta fram såväl skillnader och olikheter som likheter mellan de båda varianterna.

Den senmoderna familjen

Det senmoderna Sverige framhålls ofta som ett exempel på ett jämställt land, i vilket ansvaret för barn och försörjning naturligt delas mellan familjens vuxna. Under de senaste 30-40 åren har förutsättningarna för föräldraskap förändrats radikalt i såväl Sverige, som i övriga nordiska länder. De förändringar som skett har varit av samhällelig karaktär³¹, men också av mer ideologisk och kulturell karaktär i form av förändringar i synen på det goda föräldraskapet; kvinnors starkare anknytning till arbetsmarknaden samt den utökade mansrollen, i vilken ett aktivt faderskap är en del,

³¹ En grundläggande förutsättning för förändringen har varit utformandet av offentliga institutioner för att hantera de uppgifter vilka tidigare var ålagda kvinnor. Elmer m fl. (2000) pekar på att jämställdhet utgjorde ett av de huvudsakliga skäl, utifrån vilka den nya familjepolitiken tog sin startpunkt under 1940-talet. Tanken var att lika möjlighet till förvärvsarbete samt en jämn fördelning av hemarbetet var grundläggande för jämställdhet mellan könen.

utgör några exempel (Hestbæk 1999). Tanken om mannens ökade ansvar i hemmet, går att spåra tillbaka till den jämställdhetsdebatt som tog sin början under 1960-talet och sedermera utgjorde grunden för den politik som utformades under sent 1960- samt tidigt 1970-tal. En av debattens grundläggande utgångspunkter var den *dubbla emancipationens logik*. Denna logik kopplade samman mannens föräldraansvar med kvinnans möjlighet till samhällsinflytande och personlig frigörelse. Den rådande genusordningen beskrevs i debatten som odemokratisk och moraliskt korrupt, samt förödande för människans hälsa och sociala utveckling. Genom att betona fäderns värde, ansvar och kompetens var strävan att kontrastera och skapa en motbild till den av fäder som känslolösa och frånvarande från familjen (Klinth 2002).

En tentativ slutsats är således att välfärdsstaten varit en förutsättning för den ökade jämställdheten och att den också varit en framgångsrik moderniseringsagent. Det råder dock delade åsikter kring vilken egentlig effekt politiken haft på förhållandet mellan man och kvinna avseende obetalt arbete, huvudsakligen utfört i hemmet. Även om statistik kan bekräfta att kvinnor idag deltar i arbetslivet i samma utsträckning som män, finns visst fog för att hävda att den jämställdhetsfrämjande politiken till stor del misslyckats (se t.ex. Bäck-Wiklund & Bergsten 1997; Sommer 1999). Som bakgrund till detta kan exempelvis framhållas att kvinnors förvärvsarbete i reella tal är lägre, då ett större antal arbetar deltid, samt att trots att ansvaret för den sociala reproduktionen förvisso delvis övertagits av staten, kvarstår en del av ansvaret hos kvinnorna medan männen bara berörs i liten utsträckning (Bäck-Wiklund & Bergsten 1997).

Projekt föräldraskap

Att vara förälder innebär att upprätthålla en struktur; en av familjens viktigare funktioner är att upprätthålla en *stabilitetszon*, vilken utgörs av kontinuitet, mening och sammanhang (Dencik 1987 i Bäck-Wiklund & Bergsten 1997). Barn är emellertid inte en uteslutande privat angelägenhet; utöver de formella institutionerna finns också mer informella i form exempelvis vänner och egna föräldrar (Bäck-Wiklund & Bergsten 1997). Gunilla Halldén, professor vid institutet för framtidsstudier vid Linköpings Universitet, har beskrivit det moderna föräldraskapets dilemma som "[...] knutet till ett erkännande av barnets individualitet och värdefullhet, samtidigt som barnet representerar en tilltalande gränslöshet. Föräldrarna blir den lyckliga barndomens

iscensättare, och barnet blir ställföreträdare för en lycka, man själv drömmer om” (1999: 180, vår översättning). Halldén har vidare beskrivit föräldrars syn på barns utveckling: en slutsats är att majoriteten av föräldrar ser på barns utveckling som en naturlig process, styrd av inre drivkrafter. Föräldrarnas uppgift är huvudsakligen att finnas till hands och utgöra en resurs för barnet, genom att låta barnet ta för sig av det de behöver. *Individualitet* är vidare ett centralt begrepp, vilket framhålls på bekostnad av en syn på barnets utveckling relaterat till en ”normalutveckling” (*ibid.*). Således finns en tro på barnets individuella förmåga att ”bildas”.

Med en modell presenterar Halldén (1992) två huvudsakliga inriktningar för hur föräldrar ser på sina barn: som *varande* eller som *projekt*. De föräldrar som betraktar sina barn som varande betonar sin egen roll som närvarande resurs, såväl fysiskt som emotionellt. Dessa föräldrar har en starkare tro på barnets inre drivkrafter och betraktar därför föräldraskapet huvudsakligen som en handledaruppgift; fostran innebär att handleda och övervaka snarare än att aktivt ingripa i och försöka styra utvecklingen. De föräldrar vilka betraktar sina barn som projekt har en uppfattning om föräldrarnas medverkan och närvaro som optimerande funktion i betydelsen att maximal ansträngning från föräldrarna leder till en optimal utveckling för barnet. Därmed blir barnets skapande och utveckling direkt kopplat till föräldrarnas ansträngningar och med det faller också ett större ansvar för barnets utveckling direkt på föräldrarna.

En senare studie har identifierat två, relaterade till de ovan nämnda, liknande huvudinriktningarna för föräldrars syn på barn och fostran. Studien pekar även på det faktum att föräldraskapet i sig kan betraktas som antimodernt, då det de facto hindrar föräldrarna ”[...] från att fritt välja sina individuella görbarhetsprojekt” (Bäck-Wiklund & Bergsten 1997: 114). Det finns å andra sidan en annan sida av föräldraskapet; det barn som blir det föräldrarna gör det till är möjligt att betrakta som ett individuellt görbarhetsprojekt. Bilden av barnet som görbarhetsprojekt är även den bild som förmedlas i media, på vilket till exempel en rad tv-program riktade mot föräldrar kan utgöra ett exempel. Genom att följa experters råd om hur föräldraskapet bör organiseras, möjliggörs skapandet av ett ”superbarn”, ett barn som är motsatsen till ett ordinärt barn (*ibid.*).

Diskussion

Dagens föräldraskap framstår sammanfattningsvis som komplext och på intet sätt okomplicerat; kraven kommer inifrån såväl som utifrån, samtidigt som föräldrarnas individuella projekt ska genomföras. En offentlig utredning (SOU 1997:161) belyser hur dagens föräldraskap påverkas av såväl *stödjande* som *undergrävande* krafter; krafter vilka påverkar föräldraauktoritet samt föräldraansvar. Till stödjande krafter räknas de nätverk och sammanhang föräldrar och barn tillhör, möjlighet och förmåga till egen försörjning samt samhällelig service. Undergrävande krafter är, bland andra, arbetslöshet och dålig ekonomi, kommersiellt tryck mot barnen samt det ökade utbudet av våld i media. I utredningen framhålls en, för familjen, potentiell svårighet med att mobilisera tillräcklig motkraft till kommersiella och spekulativa intressen. Utredningen pekar vidare på att en förändring har skett avseende jämställdhet mellan män och kvinnor; mannens roll som ansvarstagande fader har tydligare definierats och accepterats. Således tycks det finnas positiva tendenser i arbetet för jämställdhet; emellertid ställer detta även nya krav på föräldraskapet.

Då kvinnan inte längre ensam ansvarar för föräldraskapet uppkommer ett kompromissbehov. Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) konstaterar att målsättningen med fostran till stor del överensstämmer mellan mödrar och fäder, emellertid finns en diskrepans avseende vilka vägar som väljs för att nå målen. Deras studie visar att män och kvinnor tycks ha divergerande uppfattningar om föräldraskapet. Då kvinnor ofta har mer pedagogiskt präglade ambitioner och är mer barncentrerade, har män en lösare och mindre komplicerad syn på föräldraskapet; som något som mer eller mindre löser sig självt. Detta tenderar att innebära att kvinnans föräldraskap blir mer aktivt och mannens mer avvaktande och/eller passivt. En slutsats som kan dras är att, politiska ambitioner till trots så kvarstår ett i vissa avseenden ojämnt samhälle; fortfarande finns en skev arbetsfördelning mellan män och kvinnor, kanske främst gällande det obetalda arbete som utförs i hemmet³².

Att överföra ovanstående diskussion till fosterföräldraskap bör göras med ett ödmjukt förhållningssätt, att förneka förekomsten av skillnader och olikheter vore naivt. Det

³² Se även t.ex. Lena Gemzöes (2003) diskussion om kvinnan som piga samt om kvinnans underordning i arbetslivet.

finns inget som tyder på att fosterföräldraskapet är mindre komplext och komplicerat, det motsatta tycks vara en uppfattning som ligger närmre till hands. Att fosterföräldraskapet skiljer sig från ”vanligt” föräldraskap yttrar sig i formaliteter; ett kontrakt upprättas med ansvarig socialförvaltning, likaså finns skillnader i mer konkreta föräldrauppgifter såsom att möjliggöra en naturlig anknytning samt att lära känna barnet. Vidare finns en skillnad i förutsättningarna, kanske främst avseende möjligheten att planera inför framtiden samt i faktumet att föräldrarna generellt inte har juridisk bestämmanderätt över barnen. Att barnen då det är möjligt ska återförenas med de biologiska föräldrarna innebär att fosterföräldrar aldrig säkert kan veta hur lång tid barnet kommer att vara hos dem; att juridiskt vara inskränkt kan dessutom innebära ett tillägg av maktlöshet. Lindén (1982) menar att uppdraget innehåller en ”psykologiskt motstridig uppmaning”; föräldrarna ska förmå ta upp barnet i familjegemenskapen, ge det värme och kärlek, samtidigt ska de älska barnet ”lagom”, för att en skilsmässa längre fram inte ska bli för svår för barnet eller dem.

Således kan konstateras att det finns en rad potentiellt negativa aspekter. Det tycks emellertid även finnas positiva. Höjer (2001) beskriver hur fosterföräldraskap med få undantag tvingas bli reflekterande, som ett resultat av att nya föräldrastrategier måste utvecklas; en konsekvens av reflektionen är att fosterföräldrar tenderar att känna sig ”mer som föräldrar” än de gjort tidigare. Initiativet till att bli fosterföräldrar tas oftast av kvinnan, likaså beskrivs fosterföräldraskapet svepande som kvinnans projekt; inte desto mindre menar Höjer att män i familjehem ofta tycks intaga en mer aktiv roll i fosterföräldraskapet, jämfört med den roll de haft i förhållande till egna barn. Att tvingas engagera sig och samtidigt lära sig mer om sig själva samt om förhållandet till barnen kan för männen innebära något nytt i livet, något som kan förändra förhållandet till såväl barnet som till partnern. Således tycks det finnas jämställdhetsfrämjande aspekter av fosterföräldraskap; även om det inte går att dra några slutsatser skisseras en intressant tendens i aktiverandet av männen.

6. Tidigare forskning

Vad kan vi säga om fosterföräldrar?

Med syftet att placera vår studie i en forskningskontext redogör vi i detta kapitel för delar av den forskning som bedrivits de senaste knappa trettio åren, med betoning på svensk samt brittisk forskning. Att inkludera även utomeuropeisk forskning har försvårats av dels att utbudet är tämligen begränsat, samt av att den forskning vi funnit varit svår att få tag i inom rimlig tid. Vidare bör betonas att det internationellt finns en diskrepans avseende på vilka grunder familjehemsvård bedrivs; således hade ett större inkluderande av internationell litteratur inte nödvändigtvis bidragit till ökad förståelse. Nedan behandlas huvudsakligen studier vilka undersöker fosterföräldrar; emellertid finns även inslag av studier rörande fosterbarn i allmänhet. Ambitionen är att fokusera på centrala och resultat snarare än fullständiga genomgångar av, studier.

Vilka väljer att ta hand om andras barn?

Att kort sammanfatta vilka som väljer att bli familjehem låter sig inte göras utan problem; inte desto mindre finns det karakteristika vilka tycks utgöra gemensamma nämnare. Brittiska studier skisserar den typiska fosterfamiljen som traditionell; i relevanta avseenden skiljer den sig inte från den presenterad i studier sedan 1950-talet. Kvinnors deltagande på arbetsmarknaden är fortsatt begränsad, likaså är det ovanligt att familjerna har egna små barn (Sinclair, Gibbs & Wilson 2004; Triseliotis, Borland & Hill 2000). Bilden av svenska familjehem tangerar den nämnda, huvudsakligen är det på landsbygden boendes par ur arbetarklass eller lägre medelklass (jfr Lagerberg 1984; Vinterhed 1985), med en långvarig och stabil relation. Familjerna tenderar vidare att ha en traditionell organisering av vardagslivet, med relativt små krav på förhandlingar för att få familjelivet att fungera. Kvinnans position i familjen är central, vilket möjliggör för henne att överblicka familjen; det är också huvudsakligen kvinnan som tagit initiativet att bli familjehem (Höjer 2001; jfr Triseliotis et al. 2000).

Motiv

Varför människor väljer att ta hand om andras barn tycks vara aningen enklare att sammanfatta; ett antal studier om bakomliggande motiv visar att dessa verkar vara

relativt oförändrade beaktat tidsmässiga och geografiska aspekter. Känslan av att ha något att erbjuda samt viljan att göra en samhällsinsats är motiv som återkommer, likaså gör mer känslomässiga motiv, exempelvis kärlek till barn (Egelund & Hestbæk 2003; Höjer 2001; Lagerberg 1984; Triseliotis et al 2000). Fosterfamiljer beskrivs i en studie som innehavandes ett överskott på interfamiljära resurser (Jonsson et al 1983). Vinterhed (1985) för ett liknande resonemang då hon beskriver fosterföräldrar som ”emotionella överskottsmänniskor”, och att en vilja att ge något till ett olyckligt och försummat barn är en vanlig utgångspunkt för engagemanget. Vidare menar hon att fosterföräldraskapet är ett sätt att förlänga föräldraskapet, att ”[...] återskapa eller fortsätta de relationer som gjort att de känt mening, tillfredsställelse, glädje och lycka” (Vinterhed 1985: 22). Ytterligare en kategori identifieras: *neurotiska* fosterföräldrar, vilka har en önskan om att kompensera för tidigare egna upplevda brister, misslyckanden, orättvisor och frustrationer (*ibid.*; jfr Jonsson et al 1983).

Vidare uppger de intervjuade familjerna en önskan om att leva med barn som en del av motivet; barn är en del av deras *livsplan*. Således är fosterföräldraskapet i vissa fall ett naturligt val i, huvudsakligen, kvinnornas livsplaner. Barnen skapar mening i tillvaron, således innebär mottagandet av andras barn en möjlighet att bibehålla barnen som fokus i livsplanen; fosterföräldraskapet tenderar således att på många sätt vara ett mer aktivt val än det biologiska föräldraskapet (Höjer 2001). Resonemanget kan relateras till beskrivningar av motivet som en önskan om att fylla ett tomrum efter egna, utflyttade, barn (Andersson 2001).

Triseliotis med medarbetare (2000) resonerar kring fosterföräldrars önskan om att ha en stor familj, att ha barn omkring sig. Fosterföräldraskapet är för dessa familjer ett naturligt sätt att utöka familjen, samtidigt som de gör en samhällsinsats. Utöver huvudsakligen altruistiska motiv tycks det finnas en grupp, huvudsakligen kvinnor, vilka väljer att göra det som en kombination av samhällsinsats och karriärväg eller alternativ till konventionellt yrkesförvärv (Egelund & Hestbæk 2003; Höjer 2001; Triseliotis et al. 2000). Att betrakta fosterföräldraskapet som ett alternativ till adoption framkommer i en studie (Höjer 2001); huvudsakligen ofrivilligt barnlösa par i avsaknad av ”ägandebhov” tycktes finna alternativet tilltalande (jfr Andersson 2001).

Utbildning och stöd

Fosterföräldrars syn på utbildning; vad den bör innehålla samt vad den betyder, framstår som ett relativt outforskat område. De studier vi funnit behandlar generellt området mer kvantitativt genom exempelvis kartläggningar av förekomst och frekvens.

Efterfrågan

Att behov av och önskemål om utbildning finns framkommer i en rad studier, det tycks även finnas ett samband mellan erhållen utbildning och viljan att fortsätta som fosterföräldrar (Sinclair et al. 2004; Triseliotis et al. 2000). En minoritet anser emellertid egna erfarenheter skänker tillfredsställande kunskap (Triseliotis et al. 2000). En annan studie pekar emellertid på att efterfrågan är mindre, samt eventuellt kopplad till hur uppdraget betraktas. Att betrakta uppdraget som ”professionellt” tycks göra det naturligt att efterfråga utbildning; att betrakta det mer ”lekmannamässigt” gör frågan mer komplicerad (Wähländer & Högdin 2003).

Utformning

Åsikterna, bland fosterhemsföräldrar, kring hur utbildning bör utformas är många, vanligt återkommande är dock önskemål om att involvera erfarna fosterföräldrar samt att de ges möjlighet att få utbildning som är adekvat relaterad till fosterbarnens ålder. (Sinclair et al 2004; Triseliotis 2000). En tydligare strategi och kontinuitet efterfrågas, likaså görs en tydlig placering av utbildningen i ett sammanhang. Vidare betonas fosterföräldrars önskemål om att utbildning ska utformas så att den med kort varsel kan förse dem med de kunskaper om situationer som uppstår längs vägen; fosterföräldraskapets föränderliga natur ställer krav på snabb respons. Avseende vad utbildningen bör innehålla skisseras tematiskt en rad punkter, såväl praktiska som mer psykologiskt orienterade. De områden kring vilka fortsatta utbildning önskas är bland andra förståelse för fostrandet, de roller det innebär, de förväntningar det bygger på samt de behov barnen har. Vidare önskas mer kunskaper i utvecklingspsykologi, anknytningsarbete, separationer, omständigheter som leder till omhändertagande samt kring hantering av relationer med barnets biologiska föräldrar. De mer praktiska aspekterna rör sig huvudsakligen kring utbildning i socialtjänstens organisation, juridik, samt finansiella arrangemang (Triseliotis et al. 2000).

Deltaga eller inte?

Ian Sinclair med medarbetare (2004) har kartlagt omständigheter vilka påverkar fosterföräldrars deltagande i utbildning. Resultatet visar att en stor del av förklaringen till varför en del fosterföräldrar inte deltar i utbildning kan härledas till praktiska omständigheter. Det handlar huvudsakligen om upplevda problem med barnpassning och transport samt att det kolliderar med yrkesförvärv; emellertid uppger nästan en fjärdedel att förklaringen främst ligger i att utbildningen inte är relevant för deras behov. Ytterligare en studie har funnit liknande resultat; de huvudsakliga anledningarna till att inte delta är problem med barnpassning samt kollision med arbete (Triseliotis et al. 2000)

Stöd från myndigheter

Tidigare forskning kring fosterföräldrars syn på stöd från myndigheter målar en översiktlig bild av vad fosterföräldrar efterfrågar. Generellt önskas ett flexibelt förhållningssätt vilket möjliggör utökad stöd vid specifika situationer, samt en involvering av fosterfamiljerna som en del av den sociala omsorgen. Två studier framhåller att fosterföräldrar överlag är nöjda med de insatser som görs av socialarbetare. Vidare pekar studierna på att det stöd som huvudsakligen efterfrågas tar sin utgångspunkt i socialarbetarnas förmåga att vara lyhörda för fosterföräldrarnas behov; det som önskas rör såväl praktiska frågor som hjälp med att hantera kontakter med exempelvis biologiska föräldrar samt andra institutioner. Negativa erfarenheter handlar huvudsakligen om socialarbetares ovilja att lyssna, inkonsekvent handlande samt svårigheter att vid behov komma i kontakt med dem. Avseende placeringsansvarig socialsekreterare framkommer att viktiga faktorer är besöksfrekvens samt frekvens på övrig kontakt, vilket kan vara avgörande för fosterföräldrars känsla av uppskattning och i förlängningen ha betydelse för deras val att fortsätta eller avsluta sitt fosterföräldraskap (Sinclair et al. 2004; 2005).

En svensk studie förmedlar en liknande bild; den generella upplevelsen är att stödbehovet möts. Trots detta bör poängteras att det även framkommer en mindre andel familjehem vilka anser att stödet från socialförvaltningen är obefintligt, trots att de önskar att situationen vore en annan. Vidare anser ytterligare en grupp att stöd fås, dock otillräckligt och otillfredsställande. Det stöd som behövs handlar huvudsakligen om

hjälp vid kontakt med biologiska föräldrar, samt vid kontakt med övriga institutioner (Wåhlander & Högdin 2003; jfr Sinclair et al. 2004).

Triseliotis och medarbetare (2000) beskriver att fosterföräldrars upplevelser av kontakt med socialarbetare överlag är goda, emellertid påpekas att ett relativt stort missnöje finns angående besöksfrekvens, möjlighet att komma i kontakt med ansvarig socialarbetare, oförmåga att upprätthålla arbetet med barnet samt oförmåga att förse fosterföräldrarna med tillräcklig information angående barnets bakgrund. Omfattningen av det stöd som erbjuds fosterföräldrarna kan ha en avgörande betydelse för att upprätthålla placeringar; då fosterföräldrarna träffar en specialist upplevs stödet generellt som bättre. Kontakten med ansvarig socialarbetare kan ha betydelse för upplevelse av situationen. En tydlig koppling identifieras mellan de vilka anser sig ha svårigheter med att komma i kontakt med socialarbetaren samt anser att mellanrummen mellan träffarna är alltför stora, och de som upplever en hög anspänning i fosterföräldraskapet. I enlighet med detta visar studien också att de som upplever socialarbetaren som tillgänglig samt kontakten kontinuerlig generellt upplever mindre anspänning i fosterföräldrarollen (Farmer et al 2004).

Stöd från sociala nätverk

I ett flertal studier betonas betydelsen av det stöd ett socialt nätverk kan tillhandahålla (Farmer et al. 2004; Sinclair et al. 2004; Triseliotis et al. 2000; Wåhlander & Högdin 2003). Stödet kommer dels från det privata nätverket i form av familj, släkt och vänner, dels genom deltagande i olika samtalsgrupper för fosterföräldrar. Farmer et al. (2004) pekar på att föräldrar vilka får stöd av de egna barnen har färre avbrutna placeringar. Huvudsakligen avser detta vuxna barn, med önskan om att vara delaktiga. En koppling identifieras mellan stöd från det privata nätverket och sannolikheten för en lyckad placering. En studie framhåller att majoriteten av de som deltar i samtalsgrupper uppskattar detta då det ger en möjlighet att ta del av andras erfarenheter samt att dela med sig av sina egna. Generellt förutsätts att initiativet till grupper tas av ansvariga socialarbetare, emellertid kan dessas närvaro då grupperna träffas uppfattas som överkontrollerande; således efterfrågas en mer informell prägel (Triseliotis et al. 2000).

En annan studie visar att ungefär en tredjedel av de som erbjuds att delta i en grupp valt att göra det regelbundet medan en tredjedel valt att aldrig delta. En intressant aspekt är att de som rapporterat lägst deltagande är de med högre utbildning samt de som är yrkesarbetande. Vidare visas att fosterföräldrar i områden vilka anordnar gruppverksamheter i större utsträckning anser sig ha möjlighet att vända sig till andra fosterföräldrar för hjälp och råd, jämfört med de som bor i områden där dylik verksamhet saknas. Slutsatsen som dras är att gruppverksamheter därmed även kan fungera som en arena på vilken fosterföräldrar kan knyta mer långsiktiga kontakter med andra fosterföräldrar (Sinclair et al. 2004).

Behovet av ett socialt nätverk kan relateras till att många fosterfamiljer bor på landsbygden. Till skillnad från i staden finns på landsbygden en stor social närhet, familjer med öppen struktur vilka på ett mindre problematiskt vis kan förena livsstilen med ett uppdrag som innefattar ansvar och omsorg av ett barn med stora behov. Således menar Höjer (2001) att det inte är en slump att många fosterfamiljer bor på landet; förklaringen finns istället att finna i de sociala förutsättningar som finns i staden respektive på landsbygden (*ibid.*). En annan studie för ett liknande resonemang om betydelsen av familj och vänner, värt att notera är emellertid att studien även visar på att den sociala kontexten kan ha omvänd effekt. Huvudsakligen grannar och närboende framhålls i studien som potentiella stressfaktorer, då deras åsikter och förväntningar på fosterföräldraskapet kan skilja sig från de förmedlade från socialtjänst samt de fosterföräldrarna har själva (Sinclair et al. 2004).

Förhållningssätt – tradition och tendenser

Beskrivningar av hur fosterföräldrar förhåller sig till rollen samt till barnet varierar mellan olika studier. En dansk forskningsöversikt identifierar två huvudsakliga inriktningar; familjer som betraktar fosterbarnet som en naturlig del av familjen, samt familjer som betraktar fosterföräldraskapet mer professionellt och därmed intar en känslomässigt mer distanserad position (Egelund & Hestbæk 2003). Den historiska utvecklingen av fosterfamiljens roll kan förstås som en transition från öppna hem med många slags invånare till slutna kärnfamiljer; från kollektiv inriktning till ett ökat utrymme för den enskilda individen; från barnavård och uppfostran som rutinmässigt och oreflekterat till uppgifter som kräver specialkunskaper, skicklighet och eftertanke.

Förändringarna har resulterat i att det i dagens mer slutna familjer kan vara mer avvikande att inte vara biologiskt barn, vidare har tidigare mer praktiskt orienterade problem idag fått ge plats för frågor kring separation, identitetsfrågor samt kontakt med biologiska släktingar. Förutsättningarna för fosterföräldrars förhållningssätt har således förändrats i takt med tiden; en ökad professionalisering av familjehem har krävts och kommer fortsatt att krävas (Lagerberg 1984).

Vinterhed (1985) för ett likartat resonemang om fosterfamiljens förändrade förutsättningar. Hon framhåller att den urbana kärnfamiljens emottagande av fosterbarn i högre grad följer tids- och situationsbundna motiv, snarare än en levande tradition vilken äldre tiders fosterfamiljer följde. Som ett resultat av detta har nya motiv uppkommit: ekonomiska, vilka kan möjliggöra för en förälder att stanna hemma samt psykologiska, i form av en förstärkning av föräldrarollen, föräldraskapet: "[...] Ty detta är fosterbarnens gåva till sina fosterföräldrar: de gör dem till föräldrar i nästan högre grad än eventuella egna barn" (*ibid.*: 21) Emellertid betonar hon att fosterföräldraskapet fortsatt bär en frustration i det faktum att fosterföräldrar, oavsett vilka känslor som etableras, aldrig kan bli de "riktiga" föräldrarna. Att fosterhem ofta uppvisar en känslointensitet tolkas som ett resultat av denna strävan efter något ouppnåeligt; kampen förs inte enbart mot andra människor, den förs i lika stor utsträckning mot naturen.

Författaren presenterar vidare en rad kategorier, vilka representerar varierande förhållningssätt till barnen. Studien visar hur de olika förhållningssätten ter sig i vardagen, samt vilka konsekvenser de får vid specifika situationer. Av de tio kategorierna är det huvudsakligen tre som dominerar: *Varma* hem är de hem där barnet omges av värme och omsorg, där fosterföräldrarna i sin omsorg ger uttryck för personlig lust och värme i förhållande till barnen. Vidare tenderar hemmen att vara självförglömmande, placerandes barnet i första rummet, på bekostnad av egna känslor. *Bra* hem är hem vilka förmår ta hand om barn med normal känslstyrka samt välvilja före kärlek. I hemmet betraktas barnet positivt, en känsla av lugn och ro förmedlas, emellertid finns även tendenser till likgiltighet och neutralitet vilket riskerar omöjliggöra en djupare, betydelsefull relation för barnet. *Ägandeinriktade* hem ser barnet som deras, en ovilja att släppa barnet ifrån sig uppvisas. I kontakt med biologiska

föräldrar kan förhållningssättet vara problematiskt, likaså finns ofta en oro för framtiden, en känsla av att ha blivit ”lovade” barnen är återkommande (*ibid.*).

Fosterföräldrar tycks i vardagen inte förhålla sig annorlunda till fosterbarn jämfört med biologiska barn; de rutiner som finns är de samma, skillnader identifieras i princip enbart då fosterbarnens agerande påverkar övriga familjen. Emellertid finns också ofrånkomliga skillnader, inte minst avseende det med socialtjänsten upprättade avtalet, samt det faktum att ekonomisk ersättning erhålls. Vidare förs i studien fram ersättningens roll som fundament för utomståendes ifrågasättande av fosterföräldraskapet. Således påverkas förhållningssättet av dels rädsla för att barnen ska uppfatta ersättningen som ett bevis på att de inte är önskade, samt att omgivningen tenderar att ifrågasätta fosterföräldraskapets motiv relaterat till erhållen ekonomisk ersättning. Slutsatsen som dras är att värderingen av omsorg är paradoxal; hög socialt, låg ekonomiskt. Resultatet blir en ambivalens relaterad till den ekonomiska ersättningen. Ytterligare en avvägning i förhållningssättet rör sig kring det faktum att fosterföräldrarna saknar bestämmanderätt över barnen; då vårdnaden överlag fortfarande ligger hos de biologiska föräldrarna saknar fosterföräldrarna juridisk bestämmanderätt. Föräldraskapets olika dimensioner förefaller vara tätt sammanknutna med att ta ansvar för barnet, emellertid kräver ett sådant ansvarstagande även ett mandat (Höjer 2001). Sammanfattat befinner föräldrarna sig i ett ”[...] *paradoxalt vacuum - de känner ett stort ansvar för något de saknar möjlighet att påverka*” (*ibid.*: 218). Föräldraskapet blir således per automatik annorlunda i vissa avseende, vilket också påverkar fosterföräldrarnas förhållningssätt.

Kontakt med biologiska föräldrar

Konstaterandet att fosterföräldraskapet innehåller svårigheter möter i forskningen få avvikande meningar. Vissa delar behandlas i föregående avsnitt, emellertid finns ytterligare svårigheter. Den största problematiken tycks finnas i relationen till fosterbarnets biologiska föräldrar och andra anhöriga. I princip samtliga studier kring fosterföräldraskapet behandlar denna relation som den allt överskuggande svårigheten; hur är den egentligen möjlig att hantera?

Det finns socialpolitiska ambitioner om att kontakt med de biologiska föräldrarna ska upprätthållas (jfr Höjer 2001; Lagerberg 1984; Triseliotis et al. 2000); forskning har vidare visat att detta är gynnsamt för barnen (Lagerberg 1984; SOU 2005: 81: 65; Triseliotis et al. 2000; Vinterhed 1985). Få föräldrar betraktar kontakt med barnets biologiska föräldrar som ett motiv för att bli fosterföräldrar, snarare betraktas den generellt som en nödvändig del av uppdraget (jfr Höjer 2001; Sinclair et al. 2005; Triseliotis et al. 2000; Wåhlander & Högdin 2003). Emellertid pekar några av studierna även på att fosterföräldrarna är införstådda med betydelsen av kontakten. Initialt tycks grunden för placeringen ha betydelse för hur kontakten ska utvecklas, frivilliga placeringar innebär överlag smidigare kontakter med biologiska föräldrar. Att fosterföräldrarna förmår acceptera de biologiska föräldrarna är vidare en förutsättning (Höjer 2001).

En studie visar att då konflikter uppstår är det främst resultat av fosterföräldrarnas åsikter om den negativa påverkan kontakten kan ha för barnet, samt de konflikter och den aggression barnet upplever som ett resultat av kontakten. I vissa fall klandras de biologiska föräldrarna för barnens problem, vilket försvårar ett involverande av dem i arbetet med barnets utveckling; likaså kan inställningen i ett longitudinellt perspektiv bli mindre positiv och mer fientlig i takt med att fosterföräldrarna uppfattar sig mer och mer som barnets riktiga föräldrar (Triseliotis et al. 2000). Det tycks finnas en inbyggd konflikt i konstruktionen av fosterbarn och fosterfamilj, då fosterföräldrarna i många fall representerar en motbild till de biologiska föräldrarna, som varandes exempel på hur familjer bör vara. I likhet med detta tenderar fosterföräldrar att definiera biologiska föräldrars agerande i relation till konstruktionen av barn respektive vuxna; deras agerande som icke-vuxet och ansvarslost (Höjer 2001).

7. Teoretiska utgångspunkter

Inledning

Det teoretiska ramverket för vår tolkning och analys av det empiriska materialet utgörs av ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Inom ramen för detta perspektiv redogör vi för andra närbesläktade teoretiska begrepp, eller analytiska verktyg, genom vilka vi ytterligare kan fördjupa vår förståelse kring familjehemsföräldrarnas vardag.

Sociala konstruktioner

Såsom vi redogjort för i vår forskningsansats har vi valt att anamma ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Genom denna ansats ansluter vi oss till grundidén att människors föreställningar och definitioner av sig själva och den kunskap de besitter måste förstås utifrån en samhällelig, kulturell och historisk kontext som bygger på mellanmänsklig interaktion:

What is "real" for the Tibetan monk may not be "real" to an American businessman. The "knowledge" of the criminal differs from the "knowledge" of the criminologist (Berger & Luckmann 1966: 15).

Man kan sålunda säga att upplevelsen av världen, eller "vardagsverkligheten" (the reality of everyday life) konstitueras som något annat för var och en av oss i våra olika sociala och kulturella sammanhang. Dock sker detta oftast vanemässigt och utan någon större reflektion, det som vi upplever som vår verklighet tar vi för given (Berger & Luckmann 1966; Hacking 1999). I detta sammanhang spelar språket en stor betydelse; människan är i allra högsta grad en social varelse, vi skapar kollektiva bilder av verkligheten genom att dela med oss av våra uppfattningar, normer, värderingar och kunskap. Grundförutsättningen för att vi ska kunna göra detta är dock att vi språkligt kan sätta ord på saker och ting. Denna *ordning* tillhandahåller de nödvändiga objektifieringar som krävs för att vi ska kunna bringa kunskap kring något. Genom att ständigt internalisera och externalisera vår kunskap via sociala processer som organiserar denna kunskap kommer vi fram till kollektiva bilder av denna verklighet.

När väl kunskapen etablerats som ”sanning” och inte längre ifrågasätts har den erhållit status som objektiv (Berger & Luckman 1966; Payne 2002).

Normativitet och normalitet

Som vi tidigare diskuterat bygger förståelse, i enlighet med den hermeneutiska traditionen, alltid på en förförståelse. Kuhn (i Molander 1996) menar att människan aldrig börjar som ett oskrivet blad och hon kan aldrig helt frigöra sig från traditionens eller kulturens förståelsehorisont. En kultur, en gemenskap förutsätter med andra ord att människan, i stor utsträckning tillägnar sig den icke-kritiskt som given, som deltagare (*ibid.*).

Vidare har den normativa funktionen en dualistisk dimension. Samtidigt som samhällets normer, värderingar och traditioner anger hur man *bör* förhålla sig blir konsekvensen att dessa även signalerar när människor *avviker* från det *normala* (Svensson 2007; Wedgwood 2007). Normaliteten är emellertid aldrig homogen; inom olika grupper kan det finnas motstridiga uppfattningar, och det som i en situation klassas som normalt kan i en annan situation eller vid en annan tidpunkt betraktas som avvikande. Det kulturellt önskvärda är sålunda kontextbundet, olika kulturella och historiska sammanhang skapar olika normer och regler (Svensson 2007).

Normer och roller

Ett centralt begrepp i den här diskussionen är *roll*. Repstad (1998: 49) definierar en roll som ”[...] en uppsättning normer och förväntningar på vad man ska göra och hur man ska bete sig när man befinner sig i en bestämd social position”. Kännetecknande för detta normsystem är att det består av såväl formella som informella regler: en formell regel kan t.ex. vara att den anställda utför sina arbetsuppgifter på en arbetsplats, medan uttrycket ”du ska väl inte gråta, du som är en stor pojke” kan tjäna som exempel på en informell regel. Sammantaget kan dessa normer och förväntningar sålunda sägas diktera villkoren för våra olika roller, må det vara könsroller, föräldraroller eller yrkesroller. Viktigt att tillägga är att förväntningarna som präglar rollen är en del av en *fiktiv normpress*; dessa kan vara inbillade eller verkliga, det som i slutändan är avgörande är således vilka förväntningar som man *tror* riktas mot en (*ibid.*).

Avviker en individ från det normala riskerar denne att utsättas för *sanktioner*, såväl formella som informella. Att straffas om man bryter mot lagen är en uppenbar formell sanktion; de informella sanktionerna är dock oftast av mer diffus karaktär, t.ex. en sur blick eller en spydig kommentar. På detta sätt kan sanktionerna utgöra effektiva redskap för *socialisering*, att individen lär sig och tillägnar sig de normer, kunskaper och sociala färdigheter som krävs för att kunna fungera i samhället. (Repstad 1998; Rolf 1991).

Oklara roller och rollkonflikt

Vidare finns det ett behov av tydliga roller: ”Förmodligen känns det naturligare att predika när man bär prästkläder” (Repstad 1998: 54). När rollerna är oklara eller vagt definierade kan de vara problematiska att hantera. Ett exempel kan t.ex. vara att avgöra var gränsen för familjehemsförälderrollen går, mellan att vara familjehemsmamma och ”vanlig” mamma. Vidare kan detta leda till en rollkonflikt: ”Hur ska jag förhålla mig till mina biologiska- respektive placerade barn? Ska jag uppfostra dem på samma sätt? Ska jag sätta olika gränser för dem?” etc. När en individ innehar två eller fler olika roller som inbördes är problematiska att förena kan sålunda en *rollkonflikt* uppstå. Vidare kan en sådan rollkonflikt uppstå då de förväntningar och normer som riktas mot rollinnehavaren är motstridiga; om olika grupper eller normgivare i samhället har olika förväntningar eller syn på hur rollen ska utformas (*ibid.*).

Rationella val

Förklaringsmodellen ovan utgår i hög grad från ett strukturellt perspektiv. En del kritiker menar att normperspektivet i alltför hög grad bortser från att människan även handlar förnuftigt: ”Människan är inte bara en kastboll framslungad av normer och sociala värden” (Allardt & Littunen 1976 i Repstad 1998: 59). Ett kompletterande synsätt är det så kallade *valperspektivet*. Utgångspunkten är att aktören i viss mån handlar rationellt i valet mellan olika handlingsalternativ, emellertid görs dessa val inom vissa ramar givna av omgivningens och samhällets normer (*ibid.*).

Erving Goffman (2000), sammanflätar, på ett illustrativt sätt, normperspektivet och valperspektivet genom sin dramaturgiska modell. Goffman beskriver mellanmännisklig interaktion som ett *framträdande* på en *scen*, och de i förväg fastställda

handlingsmönster som spelas upp vid olika tillfällen kan liknas vid *roller*. Vidare ställs det krav på publiken. På samma sätt som vi förutsätter, vid ett teater- eller biobesök, att besökarna ska vara tysta, att alla sitter på de platser som de blivit tilldelade etc. förutsätts vi i samhället kunna följa rådande sociala normer och regler. Då interaktion bygger på ett ömsesidigt utbyte ställs liknande krav på framträdandet. Beställer vi biljetter till en amerikansk komedi skulle vi troligen reagera om det visade sig vara ett rumänskt drama som rullades upp; framträdande måste i viss utsträckning framhäva och införliva de allmänt vedertagna värden som existerar i samhället. I detta avseende finns beröringspunkter med normperspektivet. Emellertid handlar framträdandet i viss mån även om val.

Vidare framhåller Goffman (2000) att framträdandet inte sällan präglas av en *idealisering*, vi vill framställas i god dager. På detta sätt framställs människan som rationell och förnuftig. Repstad (1998) liknar det vid en form av entreprenörsanda; de strategiska val vi gör i livet syftar till att vinna fördelar eller framstå som duktiga, oavsett vilken roll vi i sammanhanget intagit. Vi vill uppfattas som goda föräldrar, hårt arbetande studenter, lydiga söner och döttrar, skickliga yrkesutövare, laglydiga samhällsmedborgare etc. Det är sålunda inte enbart samhället som påverkar individen, individen kan också påverka samhällsutvecklingen. På så sätt kan det som är avvikande idag vara normen imorgon vare sig det handlar om socialt arbete, föräldraskap eller synen på kunskap (*ibid.*).

Kunskapens olika dimensioner

Kunskapen är inte, som man idag kan få intryck av, något ytligt, något som en människa ena dagen tar till sig och nästa kastar ifrån sig, utan kunskapen är införlivad med hela hennes sätt att leva och att förstå världen. Kunskapen är en väsentlig del av vår identitet (Liedman 2001: 6).

De flesta vetenskapsteoretiker torde utan vidare stämma in i Liedmans resonemang. Men vad är egentligen kunskap? Kring denna fråga råder inte samma konsensus. I vår ambition att förstå och tolka den kunskap som är införlivad i familjehemsföräldrarna diskuterar vi nedan några olika sätt att se på kunskap. Viktigt att förtydliga är att dessa olika sorters kunskap inte återfinns i renodlad eller solitär form på fältet; snarare skall

det betraktas som ett pedagogiskt sätt att kategorisera, strukturera och analysera en komplex verklighet.

Teoretisk kunskap

Teori kan beskrivas som en "[...] *abstrakt förenkling av verkligheten*. Den beskriver och underbygger regelbundna *samband* mellan fenomen och ordnar fakta till en meningsfull helhet" (Thomassen 2007:32f). Denna definition signalerar att teori kan kopplas till den tankeverksamhet vi ägnar oss åt när vi med förnuft och intellekt vill *förklara* eller *förstå* ett fenomen (Kalman 2006; Thomassen 2007). Vidare måste den teoretiska kunskapen vara allmängiltig; att säga "jag vet att jag är hungrig" är således inte teoretisk kunskap. Däremot räknas kunskapen om att människan behöver mat för att överleva eller att två plus två är fyra som teoretisk kunskap. Inte sällan presenteras teoretisk kunskap som *faktakunskap* vilket kan förleda en att tro att kunskapen är sann och allmängiltig oberoende av dess historiska och kulturella kontext. Exempelvis visar forskningen idag att spädbarn inte skall sova på mage; dock var det inte länge sedan detta var normen. På samma sätt tar vi idag för givet att barns fantasifullhet i lagom mängd är något positivt medan detta förr sågs som något negativt, som ett tecken på lögnaktighet. Sålunda kan dessa teoretiska kunskaper betraktas som normativa konstruktioner som återspeglar samhällets rådande värderingar (Kalman 2006). Sammantaget kan dock en diskussion kring teoretisk kunskap, i relation till familjehemsvården, hjälpa oss att på ett abstrakt plan förklara och förstå de kunskaper om olika sociala problem, förhållningsätt, psykologiska förklaringsmodeller, livsbetingelser etc. som förmedlas via t.ex. socialtjänst, BUP eller skola, och som sedan omsätts i praktiken av familjehemsföräldrarna.

Praktisk- och erfarenhetsbaserad kunskap

Praktisk kunskap kan likställas med "[...] en individs förmåga att handla i enlighet med riktlinjer i form av de sociala regler, kvalitetskriterier, värderingar eller standards som upp bärs av aktörer, grupper, institutioner eller samhälle som internaliserats av individen" (Rolf et al. 1993 i Nordlander 2006:80). En viktig aspekt av denna beskrivning, menar den brittiske filosofen Gilbert Ryle, är betoningen på *handling*; det är i handlingen som den praktiska kunskapen kommer till uttryck. Ryle reducerar inte

betydelsen av teori för att utveckla praktisk kunskap, dock är det enbart genom fortsatt praktisk erfarenhet som individen kan bli skicklig på att utöva dessa kunskaper (i Nordlander 2006).

Detta lärande kan ses utifrån två olika perspektiv: ett *kognitivt* och ett *kontextuellt*. Det kognitiva perspektivet betonar den enskilda individens intellektuella processer som tolkning, inkodning, bearbetning och lagring av information i minnet. Viktiga kunskapskällor kan vara lagtext, officiella riktlinjer eller andra dokument som riktar sig till familjehemsföräldrar gällande ansvarsfördelning, ersättning, kontakt med biologföräldrar, vårdnadsförflyttningar etc. Det kontextuella perspektivet fokuserar i sin tur på lärandet som sker i ett specifikt kulturellt eller socialt sammanhang; den kunskap vi bygger upp är ett resultat av självreflektion, men grundläggande för det kontextuella lärandet är erfarenheter från aktiva handlingar som sker i gemenskap med andra (Messing 2000). Detta kan t.ex. ske genom handledning, deltagande i olika organiserade gruppverksamheter eller informella sammanhang där olika familjehemsföräldrar träffas:

Vad som behövs för utvecklingen av erfarenhetskunskapen är, att vi lär oss ”se oss själva” i aktion. Att betrakta sig själv ”utifrån” är inget någon annan kan göra åt oss. Samtidigt kan vi paradoxalt nog inte klara detta på egen hand. Vi behöver något som liknar en spegel, där vi kan få den nödvändiga glimten av oss själva, av vårt sätt att göra det vi gör, av vårt sätt att ”tänka”. Glimten i spegeln utgör ämnet för vår reflektion (*ibid.*:48).

Tyst kunskap

Begreppet *tyst kunskap* härstammar ursprungligen från Michael Polanyis begrepp *tacit knowledge* med vilket åsyftas att det i allt kunnande och vetande existerar en *tyst dimension* (Polanyi 1966 & 1967 i Bergmark 1998; Kalman 2006): ”Att vi i ett givet ögonblick kan uppleva eller göra saker utan att omedelbart kunna tala om *hur* vi känner eller exakt *vad* vi gör” (bergmark 1998:40). Dimensionsaspekten förmedlar att den tysta kunskapen alltså inte skall förstås som en särskild form av kunskap utan snarare något som, i varierande grad, är närvarande i all kunskap, vare sig det handlar om teoretiska kunskaper eller praktiska färdigheter (Thomassen 2007). Vi påstår sålunda inte att handling konstitueras i tystnad. När vi lär oss något är språket allomstädes närvarande

vare sig det inbegriper att lära oss regler eller emotta instruktioner, dock lär vi oss inte förklara *hur* vi lär oss (jfr Janik 1996).

Att cykla är t.ex. något de flesta av oss behärskar väl; att med ord beskriva, för någon som aldrig cyklat, hur det går till är dock inte lika lätt. På samma sätt kan det vara svårt att beskriva hur vi känner igen ett ansikte; alla har vi ju två ögon, en näsa och en mun. Polanyi beskriver detta som att allt vi lär oss i livet (teorier, färdigheter, matematik, språk etc.) införlivas och blir en del av oss själva (Bergmark 1998; Kalman 2006). En innebörd av kunskapens tysta sida är således att den är underförstådd eller förutsatt; många "[...] handlingsvanor olika och trosföreställningar lär man sig utan att någonsin ha funderat över dem. Det gäller inläring i vår gemensamma kultur såväl som inläring inom olika speciella verksamheter" (Molander 1996: 43).

Detta till trots tycks det emellertid, inte minst från akademiskt håll, riktas en misstro mot tyst kunskap. Samhällsutvecklingen har präglats av ett vetenskapliggörande; att kunskap skall bygga på vetenskaplig grund. Enligt rådande vetenskapssyn är *verbalisering* och *teoretisk genomlysning* viktiga kännetecken på vetenskapliggörande, sålunda förpassas den tysta kunskapen till vetenskapens mörka vrår (Molander 1990). Dock understryker Polanyi att det finns en viktig poäng med att artikulera eller reflektera kring tyst kunskap då han menar att det vi tar för givet inte per definition innehar några självklara positiva kvaliteter (Bergmark 1998; Kalman 2006).

Olika lärandeprocesser

Såsom vi tidigare redogjort för syftar handledning och utbildning huvudsakligen till att utveckla kompetenser och kunskaper hos familjehemsföräldern som denne sedan kan använda i vården och uppfostrandet av det placerade barnet (Lindén 2005). Inte sällan framställs relationen mellan handledare, lärare och handledd som en form av mästare- och lärlingsrelation där kunskapen förmedlas av mästaren till lärlingen som sedan lär sig omsätta den i praktik (jfr t.ex. Molander 1996). Detta är dock en ganska förenklad beskrivning. Lindberg-Sand (2005) beskriver hur *lärandet*, i en handledningssituation, äger rum samtidigt på flera olika nivåer. Dessa lärandeprocesser är ej ömsesidigt uteslutande utan framstår som åtskilda enbart i en teoretisk analys, för den handledde pågår de parallellt och oupplösligt:

- a) *Socialisering* är för det mesta en form av omedveten process där den handledde tar till sig och införlivas med den miljö och kultur som bär upp den verksamhet som handledaren representerar, t.ex. ett socialkontor. På så sätt förvärvar den handledde, genom det sociala samspelet, förhållningssätt och underförstått kunnande om normer och konventioner, som gör att denne kan handla eller uppföra sig på ett accepterat sätt, t.ex. i sin familjehemsföräldraroll.

- b) *Modellinläring eller internalisering*, i vilken den handledde såväl medvetet som omedvetet odlar sin kompetensutveckling genom att skaffa förebilder bland de handledare denne kommer i kontakt med. Detta kan ses som en form av kvalificerad, holistisk imitation där den handledde lever sig in i en annan individs förhållningssätt, och på så sätt utvecklar sitt eget förhållningssätt och kunnande.

- c) *Parallellprocesser*, vilket inbegriper att förhållningssätt och känslor kan överföras mellan individer som ingår i olika kopplade roller och situationer; t.ex. att det förhållningssätt som kommer till uttryck i relationen mellan handledare och familjehemsförälder även omedvetet överförs till relationen mellan familjehemsförälder och det placerade barnet eller vice versa.

- d) *Självstyrt lärande* är kopplat till den handleddes egna intentioner och medvetet valda aktiviteter inom den sociala praktiken.

- e) *Lärande genom medveten handledning/undervisning*, där handledaren ansvarar för att bistå med den handledde att kunna göra kopplingar mellan praktiska erfarenheter och relevanta teoretiska utgångspunkter. Detta är således en form av medvetet och reflekterande lärande som skapar förutsättningar för ett meta-lärande. På detta sätt kan en integrering eller revidering av övriga lärandeprocesser ske (*ibid.*).

8. Familjehemsföräldrarna

En presentation av familjerna

Nedan följer en kortfattad beskrivning av de olika familjehemmen avseende bl.a. familjesammansättning, boende, ålder, erfarenhet och motiv bakom beslutet att bli fosterhem.

Astrid och Arne Andersson

Astrid och Anton är ett gift par i övre medelåldern, bosatta i en medelstor tätort. Paret har själva två biologiska, nu vuxna barn. De har stor erfarenhet av att vara familjehem, ca tjugo år, och har under denna period haft ett antal barn, från olika kommuner, i olika åldrar placerade samtidigt. Ett av dessa barn blev sedermera adopterat av familjehemsföräldrarna. Anledningen till att de valde att bli familjehem beskriver de som lite av en slump, dock uttrycker Astrid en stor längtan efter barn.

Birgitta och Börje Blomkvist

Birgitta och Börje bor på landet, strax utanför en mindre tätort. De har fyra biologiska barn, samtliga idag vuxna. Deras erfarenhet som familjehem sträcker sig ungefär tjugo år tillbaka i tiden; totalt har drygt tio barn varit placerade hos dem, från två olika kommuner. Längden på placeringarna har varierat, likaså har barnens ålder vid tiden för placering varierat mellan fyra upp till tio år. Som förklaring till valet att bli familjehem anger familjen att de tidigare haft sommarbarn boende hos sig, samt att de fungerat som stödfamilj och kontaktpersoner. Vidare menar Birgitta att en starkt bidragande orsak till hennes vilja att göra en insats går att spåra tillbaka till hennes barndom, då hennes pappa arbetade på ett skolhem och därmed ofta bjöd ungdomar med till hemmet.

Caroline Carlsson

Caroline och hennes make Christian är relativt nya som familjehemsföräldrar, sedan två år har de två uppväxtplacerade små pojkar hos sig i sitt hus på landet. Två år tidigare hade de en tonårig flicka från hemkommunen boendes hos sig; placeringen beskrivs

dock som ”misslyckad”, svår social problematik i förening med bristande stöd ledde till att uppdraget blev mycket tufft. Caroline och Christian motsatte sig även starkt beslutet att flytta hem flickan igen efter en längre tid, till vad de fortfarande uppfattade som ogynnsamma förhållanden. De negativa erfarenheterna till trots valde makarna dock att ta emot de två pojkarna från en annan kommun då de kände att det fanns ett helt annat stöd än från hemkommunen. Det faktum att de två pojkarna var betydligt yngre än de två biologiska sönerna var även avgörande. Motivet bakom beslutet att bli familjehem härstammar från Carolines egna upplevelser av att växa upp som biologbarn i ett familjehem. Även om dessa till stor del var negativa har hon ”[...] alltid haft en önskan om att prova själv”. Placeringen av den tonåriga flickan kändes som en bekräftelse på att de hade ”drivkraften” och ”engagemanget” som krävdes trots uppdragets tuffa natur. Insikten att ”[...] gud, vi är bra på det här” medförde att det kändes rätt att fortsätta.

Didde Davidsson

Didde bor tillsammans med sin man Daniel i en mindre tätort. Tillsammans har de varit familjehem i ca tretton år, omfattande totalt fyra långa placeringar, placerande kommun har varit fyra olika. Åldern på de placerade barnen har varierat mellan fyra och tio år. De har tre biologiska barn, varav den yngsta fortfarande bor hemma. Bakgrunden till beslutet att bli familjehem menar Didde finns dels i att de har goda vänner som varit familjehem, samt att hon i sitt arbete länge intresserat sig för barn som av olika anledningar har haft trassliga hemsituationer. Vidare finns det på orten en långtgående tradition av att ta emot socialt utsatta barn. Beslutet beskriver Didde således som ganska logiskt och självklart; när tid och möjlighet fanns kändes det naturligt att bli familjehem.

Esther Eriksson

Esther bor relativt centralt i en större tätort. Hon har inga biologiska barn och lever sedan länge i ett särboförhållande med en man som även han är verksam som familjehem. Familjehemserfarenheten sträcker sig drygt tjugofem år tillbaka i tiden, under vilka år hon haft totalt fjorton placeringar. Längden på placeringarna har varierat mellan ca en månad upp till drygt fyra år; huvudsakligen har det varit en placering i taget, emellertid har det vid något tillfälle handlat om syskonpar. Åldern på barnen har

även varierat, dock menar Esther att hon på grund av sitt heltidsarbete inte ansett sig vara beredd att ta emot barn yngre än tretton år. Att hon blev familjehem var mer eller mindre en slump, genom sitt arbete kom hon i kontakt med en ungdom som hade ett behov av en fast punkt i tillvaron. Vad som började med att en ungdom fick hyra Esthers extrarum utvecklades snart till att hon blev kontaktad av socialförvaltningen angående ny placering. Därefter har Esther, förutom under kortare perioder, varit verksam som familjehem. De uppehåll hon gjort menar hon huvudsakligen har varit resultat av att hon inte känt tillräckligt stöd från socialtjänsten. Emellertid har hon under varje uppehåll, efter en tid, känt sig redo att ta emot nya placeringar.

Filippa och Fredrik Fridberg

Filippa och Fredrik bor i en mindre tätort. De har varit verksamma som familjehem i drygt fem år, under vilka de tagit emot två barn som vid tiden för intervjun fortfarande bor hos dem. För ett av barnen har en vårdnadsöverflyttning gjorts, på initiativ av Filippa och Fredrik samt barnets biologiska föräldrar. Tillsammans har de inga biologiska barn, emellertid har Fredrik två från ett tidigare förhållande. Valet att bli familjehem grundar sig huvudsakligen på att det inte var möjligt för dem att få biologiska barn tillsammans. Vidare menar de att familjehemsalternativet, i relation till den befintliga familjestrukturen, var att föredra framför adoption.

Gunilla och Gunnar Granberg

Det äkta paret Gunilla och Gunnar, bosatta i en mindre kommun, har sammanlagt tretton års erfarenhet av att ha såväl små barn som ungdomar placerade hos sig. I tjugooårsåldern, innan de hunnit få sina två biologiska barn, blev de på förfrågan av en präst stödfamilj åt en tonårig flicka. Efter kontakt med flickans socialsekreterare åtog de sig kort därefter att även ta emot flickans tre syskon. Efter några månader lämnade dock biologföräldrarna barnen hos Gunilla och Gunnar och försvann. Utan stöd från socialförvaltningen, som menade på att paret skulle avvakta och se om föräldrarna skulle återvända, beslöt de i brist på andra alternativ att behålla barnen hos sig. De beskriver det som ”tumultartat” att de ”[...] plötsligt blev fyrbarnsföräldrar över en natt”. Så småningom blev de dock formellt familjehemsplacerade och har sedan dess bott där. Två av de numera vuxna barnen har flyttat hemifrån men håller fortfarande

kontakt med familjehemmet. Sedan starten har de tagit emot ytterligare två barn och för nuvarande har Gunilla och Gunnar tre barn placerade hos sig. Två av dessa har sedermera efter några år vårdnadsöverflyttats.

Hedvig Holgersson

Hedvig bor tillsammans med sin make Holger i en mindre tätort. I familjen finns tre biologiska barn; två gemensamma och ett från Holgers tidigare förhållande. Sedan ungefär åtta år tillbaka är de också verksamma som familjehem. Idén växte fram via kontakten med en väninna till Hedvig. Via väninnan, som varit verksam som familjehem i många år, hade Hedvig fått inblick i familjehemmets vardag, något hon menar skänkte viss trygghet inför uppdraget. Efter en början med sommarplacering och som stödfamilj, fattade de efter många och långa diskussioner så småningom beslutet att ta emot det första barnet för en mer långvarig placering. Ett socialt engagemang och intresse var grundläggande för beslutet; att ta sig an ett uppdrag innebär att man ska fullfölja det, således var den helhjärtade viljan en avgörande faktor.

Kommentar

Att slå samman de intervjuade familjehemsföräldrarna till en homogen grupp är varken önskvärt eller möjligt. En syn på gruppen som homogen skulle innebära en risk att gå miste om internt motstridiga uppfattningar; ett sådant beslut skulle således innebära att man bortser från att familjehemsföräldrarna också existerar i andra sammanhang, för vilka de kontextuella normerna och reglerna är annorlunda (Svensson 2007).

I den fortsatta framställningen av empirin framkommer stora inbördes skillnader avseende i princip samtliga teman. Det finns emellertid också likheter mellan familjerna, vilka i sin tur är möjliga att relatera till tidigare studier kring familjehemsföräldrar. Geografiskt är familjehemsföräldrarna till stor del bosatta i mindre orter alternativt på landsbygden (jfr Lagerberg 1984; Vinterhed 1984). Viktigt att framhålla är emellertid att urvalet även rymmer familjehemsföräldrar vilka bor i stan. Viljan att engagera sig som familjehemsföräldrar kan vidare till stor del härledas till ett socialt patos; i princip samtliga framhåller att beslutet ytterst grundar sig i en önskan om att bidra med något i samhället. Några av föräldrarna uttrycker en längtan efter barn

som ett resultat av oförmåga att skaffa egna alternativt att fylla ett tomrum efter utflyttade (jfr Vinterhed 1985; Jonsson 1983; Höjer 2001; Andersson 2001).

Det sammantagna intrycket av familjehemsföräldrarna är att det är individer vilka upplever sig ha stora resurser i form av utrymme och engagemang (jfr Jonsson 1983). Barn värdesätts högt, i ett flertal fall beskrivs dessa som meningen med livet. Således kan barnen i det närmaste betraktas som *primära meningsskapare*; att vara familjehemsförälder möjliggör med detta resonemang en upprepad förlängning av föräldraskapet vilket innebär att barnen kan ges fortsatt fokus i *livsplanen* (jfr Höjer 2001).

9. Familjehemsföräldrarollen

Inledning

Familjehemsrollen innehåller dubbla krav; att låta barnen knyta an och bli en del av familjen, samtidigt som det övergripande målet är att barnen ska återförenas med sin ursprungliga familj (jfr. Prop. 2002/03:53), innebär tveklöst en stor utmaning. Vid intervjuerna bad vi föräldrarna att reflektera över den egna rollen; vad den innebär och hur deras relation till barnen, socialtjänsten samt de biologiska föräldrarna yttrar sig.

Rollen i relation till barnen

Familjehemsföräldrarna beskriver generellt sin syn på målet med placeringen relativt oproblematiskt: det handlar sammanfattat om att förse barnet med *trygghet, stabilitet och struktur*. Grunderna tycks således vara relativt lika, emellertid framträder viss diskrepans i frågan om hur den egna rollen uppfattas. För några av de intervjuade framstår rollen som självklar; det handlar om att vara förälder: ”[...] jag ser mig som förälder, absolut, inte som familjehemsförälder” (Gunilla), ”[...] det är mina barn, eller våra barn, jag säger till våra barn att dom är mammas älsklingar. Jag säger inte kom till Filipa utan kom till mamma [---] normalt sett tänker man inte på att dom är placerade, när jag pratar om dom är det mina barn” (Filippa). Astrid har en liknande känsla inför uppdraget; hon ser intagandet av föräldrarollen som tvunget:

Det tar en viss tid sen är du inne i det. Då tänker du aldrig på det, alltså ungarna som andras ungar, då är det dina. Ja, och så tror jag du måste känna det va, för en unge kan aldrig växa upp och känna sig omtyckt till 50 procent. Du måste vara omtyckt till 100 procent, annars har du ingen funktion. Så enkelt är det (Astrid).

Att betrakta sig som förälder framstår i enlighet med ovanstående citat som självklart, relaterat till barnens välmående framhålls det som det enda tänkbara. Resonemanget kring rollen handlar uteslutande om barnens behov av föräldrar som kan förse dem med de bitar som saknats i barnens tidigare upplevelser av föräldraskap. Frågan om hur den egna rollen definieras framstår vid några tillfällen som provocerande; familjehemsföräldrarna tycks i sina svar stundtals pendla mellan anfall i form av

förklaringar av barnens behov, samt försvar utformat som beskrivningar av de ursprungliga föräldrarnas oförmåga att svara upp till föräldrarollens inneboende ansvar och krav. Sammantaget bildar anfall och försvar en plattform för utformandet av den egna rollen.

I andra intervjuer mottages frågan mer neutralt. Svaren uttrycker hur föräldrarollen och vuxenrollen vägts mot varandra och där vuxenrollen slutligen fått övervikt. Dessa familjehemsföräldrar fokuserar således mindre på föräldrarollen, snarare betonas rollen som vuxen; att fylla en vuxenfunktion: ”[---] jag vill ju ge dom här barnen en chans att växa upp i en bra miljö, att få ett bra stöd men alltså jag är inte deras förälder, det är jätteviktigt det här, jag är inte deras förälder, jag vill ge ett stöd” (Didde), ”[---] jag är bara en vuxen förståndig människa i deras närhet, ett föredöme först och främst” (Esther). Esther utvecklar sin syn på uppgiften:

[Det] viktigaste är ju att få barnet till att kunna prata, kunna uttrycka och sätta ord på sina känslor, [...] kunna sätta ord och känslor på sina ordinarie familjemedlemmar. Många barn är så pass störda, oftast beroende på föräldrarna. Ett barn försvarar alltid föräldrarna, oavsett hur föräldrarna är. Det är väldigt få barn som lämnar sina föräldrar frivilligt, det är ändå det som är mest vanligt vid ett hem ju, och där kan jag säga ju att jag sett som min roll att få dem att uttrycka och förstå vad som är rätt och vad som är fel i en familj via samtal, det tror jag mycket på. Och vara [en] logisk vuxen för dem, att dom kan känna att vad som än händer så ska man stå vid deras sida, [...] i både gott och ont så dom vet att om dom gör något dumt så ska man ha så pass stor tillit att dom ska våga komma hem, till familjehemmet då. Och det bygger man inte upp, det tar inte en dag, det tar veckor och månader ibland men, ge dem en trygghet, som dom kanske inte har haft innan (Esther).

Rollen som familjehemsförälder betraktar hon som en förlängning av den roll hon har som fritidsledare; till skillnad från t.ex. en adoptivförälder ska hon inte ersätta föräldrarna, snarare anser hon att familjehemmets roll är att vara ett komplement till den egna familjen. Att överta föräldraskapet är inte något mål i sig, snarare betonas respekten för det faktum att barnen har föräldrar, således är det inte den rollen som behöver fyllas. Att betrakta familjehemmet som ett komplement till den egna familjen

är ett resonemang som, i olika skepnader, återkommer i ett flertal intervjuer: "[...] jag vill inte gå in och säga att du ska kalla mig mamma och jag är din mamma, det är inte rätt. För dom har ju sin mamma, jag får vara någon form av bonusmamma" (Hedvig). Det handlar om balans mellan rollerna, att inte pådyvla barnet ytterligare en förälder, således handlar det främst om att:

[...] vara en god förebild, visa på hur en familj kan fungera, trygghet, regler, strukturer, vara med i en gemenskap, få lära sig ge och ta, det man gör i en familj. Man får vara med och ta ansvar, det är rätt många barn som kanske inte haft det, så det är väl liksom strukturen. Ett tryggt hem helt enkelt, det är väl det viktigaste (Hedvig).

Behovet av struktur betonas återkommande; att förse barnen med "normala" familjestrukturer framstår som grundläggande i arbetet. Vidare framhävs barnens möjligheter att utvecklas, att få vara just barn med allt det innebär i form av möjlighet att utvecklas i lugn och ro. Börje resonerar på ett liknande vis, han och Birgitta har som huvudsaklig uppgift att:

[...] se till att dom här barnen, att dom får ett så bra liv som möjligt, att dom kommer i en miljö där dom kan leva och förhoppningsvis utvecklas, dom kommer ju från trasiga hem. [...] att dom får lite fristad här, och kan växa upp och bli trygga människor (Börje).

Vad krävs, egentligen?

Jag tror att man kommer väldigt långt med kärlek, omtanke och lite humor, faktiskt. Sen kan man behöva ytterligare stöd i bekräftelsen på att det jag gör är rätt, det är andras barn, man kan inte knyta dem på samma vis. Ungdomar som hamnar i familjehem har ju haft en rätt trasslig [bakgrund] då behöver man kanske ha hjälp, hur man hanterar en sån situation, om man nu ska kalla det professionellt eller åtminstone för kunskap, om vad man kan göra i vissa situationer. Jag tror att det krävs om man inte ska helt gå under att man faktiskt tar en annan roll även om det kanske inte alltid känns skönt och bekvämt, men att man ändå tar på sig en annan. När man sätter gränser det kan vara kärleksfullt

att sätta tuffa gränser också, det är ju oftast det bästa att man gör det, även om det kan kännas, det är kanske viktigt i sådana här utbildningar att man känner att det är ok, för annars skulle man gå omkring och tycka att man är bara en tradig polis. Det där med att inte riktigt, du får inte göra det och du får inte göra det, sen finns där inte så mycket tid för omtanke och kärlek, och det är tråkigt och då kan man behöva hjälp med det kanske (Hedvig).

Hedvig menar att kärlek och omtanke kombinerat med humor räcker långt; om än inte ända fram. Hon menar att de speciella omständigheter, under vilka barnen ofta levt, kan innebära ett behov av att använda sig av viss kunskap. Några av föräldrarna har som utgångspunkt att familjehemsföräldraskapet tveklöst kräver mer än enbart kärlek och omtanke; familjehem ska förvisso vara ”*vanliga familjer*”, emellertid är de placerade barnen oftast så krävande att professionell kunskap behövs. Att vara professionell ges i intervjuerna olika innebörd; vad som läggs i begreppet varierar. Genomgående är emellertid att det inte betraktas som ett oproblematiskt begrepp, att skilja det ena från det andra är inte alltid möjligt, eller ens önskvärt. Den sammantagna erfarenheten beskrivs som grundläggande; citatet nedan kan tjäna som exempel:

Det är ju all erfarenhet man har, alla känslor som man haft under alla dessa år. För dom har varit fruktansvärda, upp och ner och massa glädje, massa kärlek, massa aggressioner, massa ilska, massa förtvivlan. Alltså det är alla, du kan nämna alla känslor som finns [...] och så har man ibland inte förstått bara, och sen efter ett tag så - aha så förstår man dom ändå. Man har inte velat på grund av sina känslor vissa saker, men så har man förstått det sen, varför och så. Och det är ju genom litteratur, genom att träffa andra familjehem och det är ju framförallt sina egna erfarenheter (Gunilla).

Ett flertal uttrycker att upplevelsen av ”arbetet” med familjehemsbarn är att det ställer stora krav, då det inte finns någon naturlig koppling mellan förälder och barn. Det tycks dock skilja sig åt beroende på barnens ålder vid placering; ju äldre ett barn är desto mer krävande blir anknytningsarbetet. Hedvigs resonemang följer en liknande tankebanan; barnets situation vid tiden för placering kan vara avgörande för hur anknytningen faller ut, i de fall barnen är sårade och sargade kan det vara svårt att åstadkomma en djupare

relation. Hon upplever ibland en osäkerhet i förhållningssättet; hon är förvisso inte utpräglad professionell men upplever ändå att hon vid vissa tillfällen kan inta en professionell roll:

[...] ibland kan man inte låta bli det, att gå in i det professionella, men egentligen är man ju mamma, med känslor. Sen är det väl så såhär att när det är svåra situationer, jobbigt, så vill man gärna kanske ta den professionella rollen istället (Hedvig).

Gunilla uttrycker liknande tankar; hon har med åren börjat se en professionell sida av familjehemsföräldraskapet. På en fråga om hon någon gång tänker att rollen är professionell svarar hon:

Ja idag, absolut. Nu tänker jag att jag inte skulle vilja bli familjehem idag utan jag skulle vilja bli jourfamilj. Jag känner att det är den kontakten jag skulle vilja ha. Där känner jag att vi skulle kunna ge mest. (Gunilla).

Caroline menar att professionalitet innebär mer inriktade insatser, att man jobbar mot ett mål baserat på vissa bakgrundskunskaper. På frågan huruvida hon och hennes make skulle kunna göra ett framgångsrikt jobb genom enbart kärlek och omtanke svarar hon:

Nä, jag tror inte det faktiskt. Bra kanske, men absolut inte fullgott, nä absolut inte på några villkor. Jag anser att det krävs kunskap och det krävs både handledning och utbildning inom området för att förstå var dom här beteendena kommer ifrån och varför. Jag tror att om man inte förstår det så tror jag inte riktigt att man kan, alltså det är ju lätt att man får en syn att det här är bara en jäkla unge eller någonting, att inte se barnets riktiga behov. Så jag känner att det är jätteviktigt. Idag har det ju blivit så komplicerat att vara vanlig förälder också, jag menar det är ju inte så självklart som det var förr att man bara tog hand om sina barn så gott man kunde [---] även där är ju en massa utbildningar. Jag tror inte man ska hålla på en massa med att ”det räcker med att man är en trevlig och välfungerande familj och att man tycker om barn”, för så enkelt är det inte som jag ser det. Nu gör jag det kanske lite svårt, men nä, jag känner att så enkelt är det inte (Caroline).

Didde uttrycker att det är omöjligt att komma från att det finns skillnader mellan ”vanligt” föräldraskap och familjehemsföräldraskap; det måste nödvändigtvis finnas en känslomässig skillnad, vilket alla inblandade parter är medvetna om. Hon uppfattar sig själv som professionell; kärlek och trygghet är grundläggande men långt ifrån tillräckligt: ”[...] definitivt inte, det ska finnas där absolut, det är basen till allting, men du måste kunna jättemycket, det är bara så. Du måste ha förmågan att sätta dig in i problematik som dyker upp, och veta hur du söker den kunskapen” (Didde).

Det faktum att familjehemsplacerade barn ofta kommer från en trasslig bakgrund kräver att man har lite ”mer på fötterna”, en del förkunskaper om än inte ett utpräglat professionellt förhållningssätt.

Esther vill inte definiera sig som professionell, dock har hon vid några tillfällen fått höra att saker hon gjort varit professionella; vid sådana tillfällen har hon ibland efterhand också kunnat se att det hon gjort var professionellt. På något vis tar hon ändå med sig den feedback hon får:

Alltså jag har svårt att ta komplimanger när det går bra, men tar ändå nytta av dem på något sätt. Man blir glad man blir stolt, många gånger nu så kan, alltså det har tagit många år. Herregud jag är 50 år, nu kan jag nästan säga att jag vet vad jag kan men det har jag inte vågat innan jag vet vad jag kan nu, jag vet vad jag klarar av, det tycker jag är rätt så bra (Esther).

För vissa föräldrar handlar det uteslutande om att förse barnet med kärlek och omsorg. På en fråga om huruvida det finns inslag av professionalitet svarar Filippa och Fredrik nekande. Deras uppfattning är att det förvisso kan vara olika svårt vid olika tillfällen, emellertid är deras åsikt att kärlek och omsorg är tillräckligt: ”[...] ja vi har kommit långt hittills” (Filippa). Astrid ger uttryck för en liknande åsikt: ”[...] du måste tycka om ungarna, det är det enda som krävs (Astrid)

Hon och Arne delar inte uppfattningen om att särskilda kunskaper krävs. De tillstår emellertid att det funnits stunder då de önskat större kunskaper:

Den vi hade problem med var han Alex (Arne)

Ja Alex ja, det var nåt hemskt. Vi vågade inte sova på natten [skratt], jag och Arne vi var [...] han satt och talade om för oss hur han brukade göra när han stack ner människor och sånt i [hemlandet]. Jag vågade inte sova på nätterna [skratt] (Astrid).

Ja, det var hemskt alltså (Arne).

Det tyckte jag var rätt obehagligt (Astrid).

Ja, han var ju skadad redan liksom (Arne).

Ja det var synd, och vi ställde ju bara upp som ett jourhem ju, där var ingen annanstans att sätta honom (Astrid).

Och det tar tid alltså, att ändra en människa. Det går inte på fem minuter liksom (Arne).

Grundläggande handlar det dock om att se individuella behov; ”*Ja, det är nog det enda, man behöver inte en massa kunskaper utan det gäller bara att, alltså man måste ha det som en familj va*” (Arne). Astrid fyller i:

Du måste försöka se det från varje unges vinkel. Ja, det är ju inte alltid så lätt [...] som de här två tjejerna som är här nu, Dom kom som fjorton- och femtonåringar hit här, vi var ju helt främmande för dom ju. Vi är redan en familj och dom kommer och ska in i familjen, det är inte lätt ju (Astrid).

Som framgår i beskrivningarna ovan pendlar resonemangen kring professionalitet till stor del fram och tillbaka. Generaliseringar är svåra att göra; växlandet mellan roller beskrivs återkommande som relativt oreflekterat. Den professionella rollen och den mer renodlade föräldrarollen går in i varandra. Framgår gör dock att det, trots att det inte handlar om någon renodlad dikotomi, är möjligt att tala om två olika förhållningssätt till kunskap och professionalitet.

Att få komma nära

Betydelsen av att låta barnen komma nära, för de minsta att knyta an, betonas av i princip samtliga intervjuade familjehemsföräldrar: ”[...] därför du vet ju aldrig om det är en begränsad period, även om det kanske heter att det ska vara det, så vet du ju inte det” (Birgitta). Flera av de intervjuade betraktar premisserna för mottagandet på ett liknande vis; ”[...] hennes föräldrar har begärt hem henne x antal gånger, det är klart att man bekymrar sig för vad det ska bli av henne, men man behandlar ju inte henne annorlunda för det, på något vis försöker man tränga det så långt (Filippa). Att det inte är hållbart att spekulera i hur situationen kan utvecklas längre fram är en återkommande åsikt; att knyta an kan emellertid vara krävande såväl emotionellt som tidsmässigt. En del av de intervjuade framhåller att det i vissa fall förutsätter en professionell ansats; anknytningen ställer jämför med den till biologiska barn, högre krav:

Jag menar, om du har ett [biologiskt] barn, jag menar, då har du ändå en [...] du har ju i alla fall det här att du och jag, och vi, vi tillhör varandra, den biten har du ju gratis, men det har man inte här så där är ju så himla många bitar att jobba på (Caroline).

[...] men alltså ens egna barn dom har man ju levt med sen dom var bebisar, det har du ju inte precis när du får en femtonåring som är rymningsbenägen, det är inte jämförbart, så man får nog vara mycket mer flexibel tror jag egentligen med dom här barnen som vi inte har haft sen dom var små, sina egna dom känner man på ett helt annat sätt, jag vet inte, det är svårt att förklara (Birgitta).

Esther, som huvudsakligen tagit emot tonåringar, har en annorlunda utgångspunkt. För hennes är det inte en fråga om att åstadkomma en känslomässig anknytning, snarare betonar hon vikten av att redan på förhand vara bekant med ungdomen och därmed på ett smidigare vis kunna hjälpa honom eller henne in i hemmets rutiner:

[...] jag har ju det här att dom placeringar jag tar ska bygga på att det är nån ungdom jag känner sen tidigare. Alltså jag känner ungdomar från de flesta bostadsområden runt omkring här. Det jag kan erbjuda, det måste [ungdomen] vara beredd på att kunna ta, jag har ett heltidsjobb på 40 timmar i veckan, jag

tränar idrott 2-3 gånger i veckan. Den som bor där måste alltså vara villig att lära sig laga mat, sköta sina tider, stiga upp själv på morgonen. Det sätter ju en massa krav för dom som väljer att komma in i en sån typ av boende måste också kunna klara av det ju. Jag menar, jag kan inte ha en som jag hela tiden måste passa och jaga för att den ska gå i skolan, även om det är en tonåring som haft en taskig skolgång. Då får dom göra ett val att hamna i den typen av boende istället för en institution, då köper dom det, ställer upp på det. Då säger jag: 'du ska vara hemma vid nio på kvällarna för du behöver din sömn, ok jag är hemma nio' (Esther).

Rollen i relation till socialtjänsten

I såväl film som litteratur framställs socialtjänsten inte sällan som övervakande och misstänksam. I deras uppdrag ingår att utöva en tillsyn, men också att bistå familjehemsföräldrarna i arbetet med barnen. Socialtjänstens roll blir således i ett avseende dubbel, till detta kan läggas att de ytterst representerar en normativ diskurs³³. Nedan diskuterar familjehemsföräldrarna olika frågor om rollen kopplade till socialtjänsten och dess företrädare.

Vikten av en god relation

Relationen beskrivs i intervjuerna övergripande som kollegial, snarare än övervakande; "*mer som samarbetspartner*", "*ett samarbete*". Att socialsekreterarens roll är viktig råder det närmast konsensus om, likaså angående betydelsen av personkemin mellan denne och familjehemsföräldrarna. Överlag beskrivs relationen som god, emellertid har flera av intervjupersonerna erfarenhet av mindre välfungerande relationer med socialtjänsten. Esther beskriver vad hon anser vara den springande punkten:

Det viktigaste tror jag bygger på hur socialsekreteraren är, hur den är som människa, har man valt att jobba socialt så tycker jag att man ska göra det. Vi har fått socialsekreterare som man undrat, [...] man kan inte bara sitta och håva in lönen liksom. Du ska agera också. (Esther)

³³ Se kap. 12 för en utvecklad diskussion av socialtjänstens normativa dimension

Vidare berättar hon om en specifik situation, då hon menar att en ny socialsekreterares lyhörddhet spelade en avgörande roll för hur situationen utlöpte:

[...] alltså fick jag en ny socialsekreterare på den killen, kommer hem och presenterar sig, jaha, är du en sån som lyssnar? Ja, vad tycker du att jag ska lyssna på? Jag sitter här och hävdar att han håller på med droger. Gör han det då? [då] frågade socialsekreteraren, - Esther tycker såhär, har hon fel? Nä. Vad går du på? Så började han rabbla vad han går på, och jag menar att den hjälpen han behöver, den kan inte jag stå för. Då kände jag liksom, bara det kom en vettig som lyssnade, jag har försökt tidigare i två år, varför har inte dom andra lyssnat? Ja det förstår jag inte sa han [socialsekreteraren], det är ju klockrent. (Esther)

Gunilla beskriver en liknande episod, vid ett tillfälle då hon och Gunnar var redo att sluta som familjehem fick kontakten med en ny socialsekreterare dem att ändra inställning:

[---] då blev jag uppringd av någon [socialsekreterare], det var en av de underbaraste människor jag träffat i hela mitt liv. Hon var som en mormor i detta huset, hon förändrade allt, vi ville fortsätta med allting, ett tag var vi så knäckta att vi tänkte, nä vi ger upp allting. Vi ville inte hålla på överhuvudtaget, bara ha barnen liksom men hon förändrade allt. (Gunilla)

I beskrivningen av socialsekreteraren framhåller Gunilla och Gunnar den mänskliga sidan av henne; ”[...] hon satt ner och pratade med alla, alla var lika mycket värda, alla fick komma till tals” (Gunilla).

Betydelsen av socialarbetares personliga engagemang betonas av ett flertal av de intervjuade; deras förmåga att sätta sig in i såväl barnets, familjehemmets samt deras gemensamma situation. Hedvig tillhör de som upplever att socialsekreterarens personliga engagemang har stor betydelse för hur situationen upplevs:

Alltså om jag känner att personen har ett engagemang och en tro på det vi gör, så känner jag mig mer komfortabel. Känner att man har ett stöd och [att] dom tror på vårt arbete [---] det är det viktigaste, att känna förtroende, att dom inte går in och

petar i alla saker och diskuterar allt [---] känner man inte förtroende och uppskattning för det arbete vi gör, då hade vi nog inte varit familjehem längre.
(Hedvig)

Förtroendet handlar också om distans, i ett flertal intervjuer framkommer tankar om att socialtjänsten inte nödvändigtvis ska lägga sig i allt; finns ett förtroende är detta inte nödvändigt. Huruvida det finns ett förtroende eller ej kan också vara avgörande för vilket informationsutbyte som sker mellan familjehemsföräldrarna och socialtjänsten. Gunilla och Gunnar anser att relationens karaktär är avgörande för att våga ta upp saker. På en fråga om det finns saker de undviker att ta upp med socialsekreteraren svarar Gunilla:

Jo, det gör jag absolut med [en av kommunerna]. Men jag har aldrig känt det när det gäller de andra två. [---] vi har ju haft barn som varit oerhört jobbiga. Då blir det bara ibland att ”du ska vara såhär” liksom du får inte göra det och du får inte göra det, för då kan det hända att man liksom blir såhär rädd för allting. Jag blir för kontrollerande mot barnen, men då kan [socialsekreteraren] säga till mig: men du får slappna av lite nu, det är inte så farligt, så där är hon bra. Men jag skulle aldrig säga till [andra kommunen], aldrig. Då skulle jag känna att dom kontrollerade mig direkt, då skulle jag vara [en] skitkass mamma bara för att jag missat att mitt barn har skolkat två dagar. Det beror på vilken socialsekreterare och [det] beror på hur dom bemöter mig (Gunilla).

Personkemin upplevs vidare som viktig: ”Den är jätteviktig, [---] sen beror det på vad de ställer för frågor. vi har undrat flera gånger, hur kan man ställa såna frågor? Då känner man sig verkligen kontrollerad” (Gunilla).

En avdramatiserad relation till socialsekreteraren framhålls av ett flertal som avgörande för upplevelsen av socialtjänsten. Några familjehemsföräldrar resonerar om relationens dubbla funktioner; att socialtjänsten faktiskt ska utöva tillsyn, samtidigt som relationen ska kännas trygg, då det i förlängningen innebär att familjehemmet upplever att de vågar lyfta viktiga frågor. För att uppnå detta är det viktigt att socialtjänsten strävar efter att få en helhetsbild av familjen, hur den fungerar utanför planerade möten. Genom att

träffas mer informellt, att till exempel träffas i sammanhang utanför hemmet, sker en avdramatisering:

[...] att man faktiskt mer kan – ja hejhej, läget idag, fint väder, har vi kaffe idag vad trevligt. Pratar om helt andra grejer, det blir ju mer avdramatiserat ju mer man träffas på andra ställen. Inte nån vänskapsrelation, dom ska ju våga kritisera, men en professionell vänskapsrelation eller vad man ska säga (Caroline).

På en fråga huruvida en avdramatiserad relation påverkar vad hon vågar ta upp med socialtjänsten säger Caroline:

[...] ja faktiskt, ibland [har] jag berättat saker som jag senare har tänkte att usch, undrar vad dom nu kommer säga om det här. Där dom mer ”ja så kan det ju bli ibland” och då kan man ju mer, ja [pustar ut], att där finns utrymme för misstag, att man försöker vara så diplomatisk som möjligt. Men att man inte alltid måste vara det utan man kan faktiskt få lov att vara en vanlig människa som säger att ”fan nu är jag trött på detta” utan att dom, hallå! vad sa du nu? Får man ett bra bemötande så har det ju också betydelse för att man i framtiden vågar ta upp saker. (Caroline)

Ett flertal andra har liknande tankar; det bästa är att socialsekreteraren kommer på oplanerade besök, mer spontant. Att dyka upp spontant innebär att det inte är möjligt att lägga saker tillrätta, istället får socialsekreteraren en mer sann uppfattning om hur familjen fungerar i vardagen. Att relationen då blir mer avdramatiserad och vardaglig har stor betydelse, inte minst då barnen slipper den uppståndelse som annars kan omgärda ett besök från socialen.

Socialtjänstens roll som kontrollerande institution är generellt sett inget som uppfattas negativt av de intervjuade, snarare uttrycks en förståelse för det uppdrag de har. Många menar att socialtjänsten förvisso är kontrollerande, men att det är så det ska vara; ”*det är inget som är negativt*”. Hedvig menar att kontrollen bör finnas där men att relationen måste bygga på ömsesidig respekt och förtroende:

Det är en trygghet att känna att dom har förtroende för det vi gör, jag menar vi lägger ändå ner 24 timmar om dygnet. Känner man då inte förtroende eller uppskattning för det arbete vi gör och att man faktiskt förstår att det är ett engagemang, då hade man nog inte varit familjehem längre (Hedvig)

Rollen i relationen till de biologiska föräldrarna

Upprätthållande av kontakt med biologiska föräldrar³⁴ är ett centralt tema i svensk barnavård. Socialtjänstlagen präglas delvis av objektrelationsteorier, vilka betonar betydelsen av att kontakten med ursprungsfamiljen upprätthålls (Höjer (2001)). Vidare har studier visat att socialarbetares arbete för en bibehållen kontakt mellan biologiska föräldrar och familjehemsplacerade barn, samt mellan biologiska föräldrar och familjehemsföräldrar bidrar till barnens välbefinnande (jfr SOU 2005: 81). Nedan följer en beskrivning av familjehemsföräldrarnas reflektioner kring barnens biologiska föräldrar i förhållande till rollen.

Ett komplicerat förhållande

De intervjuades generella åsikter stämmer till stor del överens såväl inbördes som med forskningsresultaten ovan; kontakten är av ytterst stor betydelse. Detta framstår i intervjuerna som relativt självklart; i de fall inte barnet själv önskar något annat bör kontakten med biologiska föräldrar upprätthållas. Börje sammanfattar kärnfullt sin personliga åsikt med att konstatera att *"[...] blod är ju tjockare än vatten, så [...]"*. Detta är en åsikt som i varierande utsträckning tycks delas av flertalet familjer:

Jag tror faktiskt den är viktig, jag tror på något vis att det är bättre att ha dem med från början, så kan dom bilda sig en uppfattning. [---] [bandet] måste knytas i unga år [...] sen tror jag det är viktigt att dom lär sig att det är okej att älska. Ofta är det så med fosterbarn att det är något som dom inte alltid är duktiga på, att släppa in folk (Filippa).

³⁴ I texten refererar vi till olika begrepp, biologiska föräldrar, ursprungliga föräldrar eller vårdnadshavare för att beskriva barnens egna familjer.

[...] hon är jätteglad när hon åker hem till dem [biologiska föräldrarna], men hon är ännu gladare när hon kommer tillbaka. Och den store nu, han har börjat nu först att ”visst det är kul att åka, men måste jag?” (Fredrik).

Relationens inbyggda utmaning

Även om barnens kontakt med de biologiska föräldrarna ses som viktig och självklar är familjehemsföräldrarnas relation till desamma inte sällan förknippad med olika problem och utmaningar. Kontakten beskrivs av flertalet som problematisk, som en utmaning för familjehemmet. Caroline menar att hon upplever behovet av stöd från socialtjänsten som störst i samband med umgänge:

Ja, i samband med umgänge och umgänge är ju ofta på helgerna. Ibland är det enerverande, det är nu vi behöver er liksom och då finns ingen där, vi har försökt att tillmötesgå umgängen så långt vi kunnat. Vi har försökt och försökt och försökt men det blir liksom inte bättre (Caroline).

Caroline menar vidare att relationen till biologiska föräldrar inte är en ”[...] lätt nöt att knäcka”, samt att socialtjänstens agerande i frågan spelar en avgörande roll. Birgitta och Börje beskriver en upplevd ambivalens i triangelrelationen mellan barnet, biologiska mamman samt dem själva:

[...] det kan bli märkligt, jag vet med en av dom första vi hade, varje gång telefonen ringde så var det: mamma det är mamma i telefon, hon vill prata med dig! Vi kan ju se det humoristiska, men jag tror inte att den mamman gjorde det, hon var ju mamma [...] det är svårt (Birgitta).

Filippa och Fredrik beskriver hur de i relationen till de biologiska föräldrarna kan använda socialtjänsten som någon form av ”svart får”. Genom att kunna hänvisa till socialtjänsten vid problematiska situationer, och därmed flytta över en del negativt fokus dit, upplever de att kontakten kan bibehållas positiv. Fredrik menar att de biologiska föräldrarnas agerande stundtals kan uppfattas som en maktdemonstration, ett sätt för föräldrarna att visa att de fortfarande har övergripande bestämmanderätt. Vid några tillfällen har socialtjänst fått gå in och ”*stämna i bäcken*”, att på ett tydligt vis

fatta avgörande beslut. På en fråga om de upplever att de biologiska föräldrarna ibland kan ha svårt att skilja familjehemmets åsikter från socialtjänstens menar både Filippa och Fredrik emellertid att deras upplevelse inte är sådan. Vid vissa tillfällen har de biologiska föräldrarna uttryckt starkt ogillande mot socialtjänsten samtidigt som de betonat hur bra deras dotter har det hos Filippa och Fredrik, vilket de tolkar som ett bevis på detta. Den strategi Filippa och Fredrik utvecklat återkommer i fler intervjuer, om än i andra skepnader. Att det stundtals finns ett påtagligt behov av ”skuldavlastning” tycks delas av flertalet familjehemsföräldrar.

Didde berättar om att tanken på kontakt med biologiska föräldrar från början gjorde henne jätterädd. Hon var orolig för vad föräldrarna skulle säga om henne, vad det skulle innebära att ta emot dem i sitt hem. Hennes farhågor kom emellertid på skam; kontakten har hittills varit huvudsakligen positiv. Hon menar vidare att umgänget har betydelse även för familjehemmet, då det innebär en möjlighet för dem att för att mer direkt kommunicera med de biologiska föräldrarna, till skillnad från att kommunicera via en socialsekreterare.

I vissa fall tycks uppfattning om den egna rollen vara relaterad till de biologiska föräldrarna; en önskan om att inte köra över den relation som finns mellan dem och barnet skapar en uppfattning om familjehemsföräldraskapet som kompletterande: ”*Jag älskar ju mina barn, och ser dem som mina barn [---] [men] det känns som att jag delar dom med deras biologiska mamma [---] jag ser mig som förälder, och det kommer jag säkert göra till nästa också*” (Gunilla). Gunilla menar att hon ser barnen som sina, att det är hon som uppfostrat och tagit hand om dem under många år. Det finns emellertid utrymme även för den biologiska mamman; det finns enligt Gunilla ingen konflikt i situationen. Filippa och Fredrik resonerar på ett likartat vis, luckor i de biologiska föräldrarnas föräldraskap påverkar rollen:

[...] det heter att han har umgänge varannan helg, men mamman är inte sådär jätteintresserad av honom. Däremot så är han mer eller mindre uppväxt hemma hos mormor och morfar, så där har han regelbundet umgänge. Oftast slutar det med att, det heter att dom ska ha var fjärde och hon [mamman] var fjärde, men till 99 procent är han hos mormor och morfar. Dom är jättehärliga och jättetrevliga,

och dom är glada för att han är placerad, dom kände det att dom är så gamla att dom orkar inte med att ha honom på heltid (Filippa).

I resonemanget återkommer de ursprungliga föräldrarnas oförmåga att upprätthålla en kontinuitet, emellertid uttrycks också en förståelse för hur de ursprungliga föräldrarna upplever situationen. Stundtals framstår de ursprungliga föräldrarnas oförmåga att upprätthålla föräldraskapet som en förstärkning för familjehemsföräldrarna, i misslyckandet ryms en bekräftelse på att deras insats behövs.

Dom [gör] då ett tappert försök att engagera sig, men det varar i fjorton dagar och sen släpper dom det igen. [...] Dom går in och försöker ta mamma- eller papparollen, sen inser dom väl att [...] – 'det är inte vad vi är kapabla till, så backar dom tillbaka. Sen går det ett halvår ett år, sen är det ny korvgrillning (Fredrik).

Överlag anser de flesta att kontakten med de biologiska föräldrarna fungerar åtminstone tillfredsställande; avgörande är att veta att barnet är tryggt vid umgänget med de biologiska föräldrarna. I flera intervjuer betonas att det är barnet och ingen annan som ska få bestämma huruvida umgänge med biologiska föräldrar ska komma till stånd eller ej, något som erfarenheten säger att barnet oftast vill. Det finns emellertid också exempel då ofungerande relationer fått stora konsekvenser; för till exempel Hedvig innebar det vid ett tillfälle att placeringen avslutades, då det var *"dödsdömt i placeringen också"*.

Diskussion

De intervjuades resonemang, tankar och idéer kring den egna rollen vittnar om familjehemsföräldraskapet som en ofta svår och komplicerad uppgift. Flertalet familjehemsföräldrar reflekterar kring svårigheter i det emotionella mottagandet av ett barn. Beskrivningarna talar om en mer eller mindre påtaglig ambivalens, vilken möjligtvis kan relateras till en, i uppdraget, inneboende komplexitet. Att förmå uppta barnet i familjegemenskapen och ge den kärlek och omsorg ett eget barn skulle få, samtidigt som det hela tiden finns en risk för att barnet ska lämna familjen beskrivs som problematiskt (jfr Linden 1982). I intervjuerna betonas emellertid genomgående

vikten av att låta barnen komma nära, att spekulera i hur lång tid barnen ska stanna framstår i intervjuerna som ohållbart. Så långt tycks det således finnas ett relativt konsensus kring synen på uppgiften. I vidare beskrivningar av den egna rollen framkommer emellertid en mängd tankar och reflektioner; sätten att betrakta rollen är många. Våldigt förenklat tycks den roll familjehemsföräldrarna grundläggande konstrueras utifrån synen på uppgiften. En exakt kategorisering är inte möjlig; detta till trots är det emellertid möjligt att skönja en rad tendenser och likheter i resonemangen. Nedan följer en diskussion kring hur rollen konstrueras i förhållande till barnen, till socialtjänsten samt till de biologiska föräldrarna.

Övertagande föräldraskap

En del familjehemsföräldrar tycks definiera uppgiften uteslutande som ett föräldrauppdrag. Rollen ges en emotionell utgångspunkt; i beskrivningar av uppdraget ligger betoningen på att förse barnen med *föräldrar*, att inta rollen som förälder. Positionering kan förstås i ljuset av det ”normala” föräldraskapet; vad som förväntas av familjehemsföräldrarna blir utifrån den givna sociala positionen relativt tydligt (Repstad 1998). Det ”normala” föräldraskapet utgör den modell utifrån vilken familjehemsföräldrarollen moduleras, därmed medföljer också de formella och informella regler som finns för föräldraskap i allmänhet. En möjlig tolkning är att de inbillade eller verkliga förväntningar riktade mot rollen utgör en press. Avgörande är att de förväntningar familjehemsföräldrarna *upplever* som riktade mot dem blir verkliga i betydelsen att de präglar utformningen av rollen (*ibid.*). I intervjuerna framhåller dessa familjehemsföräldrar vikten av att vara som en vanlig familj; en motvilja finns mot att erkänna ett behov av kunskap utöver den som krävs i vanliga föräldraskap. En möjlig tolkning av detta är det ursprungligen grundar sig i en ovilja att bryta mot normer kring föräldraskapets utformande på en privat arena, utan inblandning av offentliga aktörer.

Kopplat till detta blir således kärlek och omsorg de två delar vilka tillsammans grundlägger förutsättningarna för ett lyckat genomförande av uppgiften. Synen på den egna rollen som en fysiskt såväl som emotionellt närvarande resurs kan relateras till Halldéns (1992) modell för föräldrars syn på sina barn. Föräldrarnas närvaro möjliggör ett frigörande av barnets inre drivkrafter. Utifrån beskrivningar av oviljan

att gå utanför det ”vanliga” föräldraskapets ramar i form av att t ex. hjälp från utomstående kan föräldrarnas förhållningssätt tolkas som ett avståndstagande från en alltför aktiv styrning av barnets utveckling.

I situationer då familjehemsföräldrarollen blir otydlig eller diffus innebär det för dessa föräldrar att synen på den egna rollens påverkas. Detta kan till exempel gälla situationer då socialförvaltningens inblandning tydliggör det annorlunda föräldraskapet, eller då de ursprungliga föräldrarna motsätter sig beslut som rör barnet. Upplevelsen av att inte fullt ut kunna bestämma över barnet frustrerar; en möjlig tolkning är att familjehemsföräldrarna upplever sig vara i en situation, där känslan av ansvar är stor samtidigt som möjligheten att påverka är liten (jfr Höjer 2001). I intervjuerna beskrivs det som att den egna uppfattningen av rollen inte överensstämmer med den bild av rollen som förmedlas från till exempel socialtjänsten; inre och yttre förväntningar kolliderar och leder med Repstads (1998) terminologi till en rollkonflikt. Känslan accentueras ytterligare av den emotionella utgångspunkten för familjehemsföräldraskapet. Berättelserna vittnar om en känslolintensitet; rollkonflikten framstår i familjehemsföräldrarnas beskrivningar som ett förtydligande av att familjehemsföräldrarna inte *är* och aldrig kan *bli* de riktiga föräldrarna, vilket ställs mot en önskan om att ha det som en vanlig familj (jfr Lagerberg 1984). I föräldrarnas beskrivningar av känslorna för barnen tydliggörs en intensitet och motvilja till distans, vilket möjligtvis kan tolkas som ett resultat av denna frustration.

Ställföreträdande föräldraskap

I den andra kategorin återfinns föräldrar vilka definierar uppgiften med utgångspunkt i barnets behov av struktur; den roll de kan fylla är uteslutande den som nära och logisk vuxen. Uppgiften innebär initialt att förse barnen med ”normala” familjestrukturer. För dessa familjehemsföräldrar får uppgiften en mer uppdragslik karaktär där uppdraget främst innebär att förse barnen med stabilitet och trygghet. Karakteristiskt för dessa föräldrar är vidare att resonemangen om den egna rollen rymmer reflektioner kring de biologiska föräldrarna. Det är inte en föräldraroll som ska fyllas; familjehemsföräldrarna betonar återkommande att barnen redan *har* föräldrar. Familjehemsföräldraskapet utformas således snarast som ställföreträdande

alternativt kompletterande, snarare än övertagande. Praktiskt yttrar det sig bland annat i familjehemsföräldrarnas önskan om att förankra beslut kring barnen hos de ursprungliga föräldrarna samt att involvera dessa i största möjliga utsträckning.

Utformningen av familjehemsföräldraskapet med hänsyn till behovet av struktur och det biologiska föräldraskapet tycks innebära att familjehemsföräldraskapet antar en mer professionell karaktär. Vad gäller känslomässig investering finns det inte nödvändigtvis en skillnad mellan denna kategori och den ovan behandlade; den största skillnaden kan snarast identifieras i upplevda behov och förväntningar. Konstruktionen av föräldraskapet som ställföreträdande alternativt kompletterande tycks lämna ett större utrymme för att uttrycka hur det utöver kärlek och omsorg finns ytterligare behov av kunskap och färdigheter för att kunna göra ett fullgott jobb. Intervjuerna vittnar om en uppfattning om familjehemsföräldraskapet som särskilt komplicerat, då barnen inte sällan har behov som förutsätter särskilda kunskaper (jfr Berger & Luckmann 1966). Rollens professionella sida kopplas i ett flertal intervjuer direkt till förmågan att orientera sig kunskapsmässigt, samt att tillämpa kunskap i arbetet med barnen. En möjlig tolkning är att professionalitet således kopplas till en uppfattning om det aktiva föräldraskapets möjlighet att optimera barnets utveckling (jfr Halldén 1992). En aktiv ansats ses som grundläggande för ett framgångsrikt arbete med barnet.

Den professionella dimensionen är emellertid inte alltid tydlig; vid vissa tillfällen föregås agerandet inte av någon egentlig reflektion eller, istället kommer tankarna och funderingarna efteråt. I resonemangen finns stundtals en viss förvåning över den egna förmågan att agera självklart och rakt, utan att det egentligen går att förklara hur eller varför. En möjlig tolkning av familjehemsföräldrarnas förmåga att agera utan att tänka efter är att den kunskap de besitter även innehåller en *tyst dimension* (jfr Polanyi 1966 & 1967 i Bergmark 1998; Kalman 2006). Således är det för dem möjligt att i ett givet ögonblick agera utan att kunna berätta *hur* de känner eller *vad* de gör. Snarare än renodlad och explicit bör den professionella sidan, utifrån familjehemsföräldrarnas beskrivningar, således möjligen förstås som ett underliggande fundament i utformandet av rollen.

Rollen i relation till socialtjänsten

Familjehemsföräldrar måste undantagslöst förhålla sig till socialtjänstens mer eller mindre ständiga närvaro. I socialekreterarens uppdrag ingår inte enbart att bistå familjehemmet, i lika stor utsträckning ska regelbunden tillsyn utövas. Ytterst ansvarar respektive socialekreterare för att familjehemsföräldrarna utför den åtagna uppgiften på ett acceptabelt vis. Det finns sålunda fog för att misstänka att det stundtals kan uppstå konflikter i synen på hur uppdraget ska genomföras³⁵.

I intervjuerna framkommer emellertid en relativt generell tillfredsställelse över hur socialtjänsten utför sitt uppdrag; vid en första anblick framstår relationen som i stort sett oproblematisk. Förenklat beskrivs förutsättningarna för relationen som ett dubbelt ansvarstagande; respektive uppdrag ska utföras enligt ett visst mönster. Att kunna förutsäga socialekreterarens handlande fungerar tillsammans med en förutsägbarhet i de krav som riktas mot familjehemsföräldraskapet som grundläggande i relationen. Vidare läggs stor vikt vid socialekreterarnas förmåga att uppvisa ett personligt engagemang; att vid specifika situationer kunna vända sig till socialekreteraren för att få stöd och hjälp³⁶.

Betydelsen av en avdramatiserad relation till socialtjänsten betonas av i princip samtliga familjehemsföräldrar. Genom att relatera den till en önskvärd öppenhet beskrivs den som avgörande för hur samarbetet utlöper. Socialtjänstens kontrollfunktion framstår i den avdramatiserade relationen som oproblematisk; som något självklart och dessutom välkommet. Rädslan för att bli ifrågasatt blir mindre framträdande, snarare öppnas en möjlighet för ett rakt informationsutbyte mellan familjehemsföräldrarna och socialekreteraren. Omvänt målas den i beskrivningar av ansträngda relationer upp som något problematiskt, förhindrandes en öppen dialog med högt i tak. En möjlig tolkning är att relationens karaktär påverkar i vilken utsträckning familjehemsföräldrarna anstränger sig för framstå som lyckade i utförandet av sin uppgift (jfr Goffman 2000). En förtroendefattig relation tenderar således att präglas av ett hämmat informationsutbyte, där familjehemmen undviker att ta upp problem och svårigheter.

³⁵ Se kap. 12 för en utförlig diskussion kring socialtjänstens normativa dimension.

³⁶ Se kap. 10 för en diskussion kring informell handledning.

Rollen i relation till biologiska föräldrar

Oavsett hur rollen konstrueras tycks tydlig emfas läggas vid att barnen bör ha kontakt med sina biologiska föräldrar, i största möjliga utsträckning. I intervjuerna uttrycks detta tydligt; där det finns en primär anknytning till de biologiska föräldrarna ska den upprätthållas, då den inte finns bör ansträngningar göras för att upprätthålla åtminstone en regelbunden kontakt. Tidigare studier har uppvisat liknande resultat, bland andra Höjer (2001) menar att familjehemsföräldrar generellt är införstådda med betydelsen av kontakten. Uppfattningen om de biologiska föräldrarnas betydelse uttrycks relativt oflekterat, emellertid framgår det i vissa fall att utbildning i anknytningsteoretiska perspektiv utgör en grund. I socialtjänstlagen, vilken övergripande reglerar familjehemmen, återfinns objektrelationsteoretiska resonemang (*ibid.*). Dessa resonemang kan vidare sägas utgöra en grund för socialtjänstens arbete med familjehemmen. En möjlig tolkning är att dessa resonemang, via företrädare för socialtjänsten, internaliserats och därmed blivit de egna åsikterna. Familjehemsföräldrarna kan sägas befinna sig centralt i en cirkel vilken utgörs av representanter för samhället tillsammans med social omgivning dels i form av släkt och vänner, samt även i form av till exempel media. Som centrala mottagare av olika aktörers perspektiv riktas således en rad normer och förväntningar mot dem, vilka dikterar villkoren för rollen (jfr Repstad 1998). Formella regler utgörs till exempel av socialtjänstens krav på att kontakt med de biologiska föräldrarna ska upprätthållas, informella kan utgöras av till exempel en samhällelig diskurs som anger att barn har rätt till sina biologiska föräldrar.

Relationen till de biologiska föräldrarna framkommer i några fall också som en stärkande faktor för familjehemsföräldraskapet. Genom att ”spegla” sig i de biologiska föräldrarnas misslyckanden förstärks känslan av att den insats som görs är befogad och viktig. De biologiska föräldrarnas upprepade misslyckande bekräftar således barnets behov av kontinuitet och stabilitet.

Beskrivningar av kontakten med de biologiska föräldrarna som problematisk är emellertid ett återkommande tema. I likhet med tidigare studier beskrivs den av många som något nödvändigt ont (jfr t.ex. Triseliotis et al 2000). Vidare berör Familjehemsföräldrarnas resonemang vid några tillfällen de negativa aspekterna av

kontakten, vilka effekter det tenderar att få på barnen. Förhållandet mellan familjehemsföräldrarna och de biologiska föräldrarna framställs i några intervjuer mer som ett förhållande mellan vuxna och barn än mellan vuxna. I detta avseende tangerar familjehemsföräldrarnas resonemang tidigare beskrivningar av hur familjehemsföräldrar definierar biologiska föräldrar som icke-vuxna och ansvarslösa (Höjer 2001).

Att involvera de biologiska föräldrarna blir en fråga om att *låta* dem vara med snarare än att de deltar på lika villkor. Genom att hänvisa till tidigare erfarenheter av deras oförmåga att agera vuxet försvarar familjehemsföräldrarna något som närmast kan beskrivas som ett exkluderande inkluderande; de biologiska föräldrarna tillåts vara med, emellertid villkoras deltagandet utifrån omständigheter specifika för familjehemmet. Som exempel på detta berättar ett familjehem hur de vid vissa tillfällen markerar för de biologiska föräldrarna att deras deltagande vid ett särskilt tillfälle kan äventyra barnens situation, att de därför önskar en paus i kontakten mellan biologiska föräldrar och barnet (jfr Triseliotis et al. 2000). En strategi som återkommer i ett flertal intervjuer är att låta socialtjänsten fungera som skuldbärare, genom att ”skulden” flyttas över kan familjehemsföräldrarna undgå att riskera ett sammanbrott i relationen till de biologiska föräldrarna

10.Handledning

Inledning

En politisk uttalad ambition är att Sveriges kommuner skall erbjuda familjehemmen kontinuerlig handledning i syfte att höja och säkra kvaliteten i vården (SOU 2005:81). Samtliga av de personer vi intervjuat har erfarenheter av handledning, om än i olika utsträckning. Nedan avhandlas deras tankar kring olika aspekter av formell och informell handledning.

Handledningens olika dimensioner

Även om det empiriska materialet vittnar om ofta divergerande uppfattningar och upplevelser vad gäller behovet och nyttan tenderar de generellt att vara positivt inställda till handledning och ser det som ett viktigt stöd i rollen som familjehemsförälder. Bland annat betonas vikten av att kunna få råd och samtala kring olika ämnen och situationer som har uppstått: t ex *vardagsproblem, kritiska händelser, praktiska frågor kring barnet, olika diagnoser, skolfrågor, drog- och alkoholfrågor, skolärenden* och i samband med *umgänge* eller i *kontakten med de biologiska föräldrarna*.

Ett centralt och återkommande motiv, i familjehemmens utsagor, till varför man önskar handledning är att man söker bekräftelse på att man ”*tänker rätt*” eller har ”*agerat rätt*” i olika situationer: ”*Man går in för saker väldigt mycket [...], man brinner för det och man försöker göra det bästa liksom. Och man bränner ju lättare ut sig om man inte får feedback*” (Caroline). Vidare uttrycks ofta en känsla av ensamhet förknippad med rollen som familjehemsförälder. Didde beskriver att hon som familjehemsförälder kan känna sig ensam då svåra situationer uppstår, i dessa sammanhang är handledning av extra stor betydelse:

Jag har hamnat i situationer där jag tror att jag inte räcker till, det är en obehaglig känsla när man känner liksom att ’nej, nu tog jag nog slut’. Som när tonåringen vi har nu började använda droger, jag visste inte hur jag skulle göra, jag har aldrig råkat ut för detta överhuvudtaget. [...] Då kände jag att jag liksom står och ramlar från skyarna här. Men då fick jag stöd både ifrån kuratorn på högstadiet, från

socialförvaltningen och en drogterapeut, och nu känns det som att det börjar rulla igen (Didde).

Börje ger uttryck för en liknande inställning: *”Ja, en pappa ringde och hotade henne [hustrun Birgitta] i julhelgen. Vi pratade med socialen och det togs upp och vi fick stöd och ja, klart det är en sån grej som man inte ska gå ensam med”*. Får man i dessa situationer ingen handledning kan frustrationen bli stor: *”Ibland skriker man och behöver hjälp men man får det inte”* (Hedvig). Gunilla som under en lång period var hemma på heltid med barnen medan maken Gunnar heltidsarbetade betonar att hennes räddning blev den gruppverksamhet som kommunen erbjöd. I denna träffades ett antal olika familjehem regelbundet:

Dom ordnade såna här kvällar, [...] då fick vi åka dit och träffa fem andra familjehem. Så skulle man sitta där inne i rummet, och så hade vi olika teman och sånt. Så hade vi en socialsekreterare som också var med och som var ledare. Där kunde vi sitta, vi kunde ventilera och vi kunde gråta och vi kunde skratta, vi kunde svära, vi kunde göra allting och gjorde det. Och vi konstaterade allihopa att man var ju väldigt, väldigt ensam som familjehem. Speciellt när man inte har något jobb vid sidan om. Nu har ju mina barn blivit så stora så att jag kan det, men jag var också väldigt, väldigt ensam. Gunnar jobbade ju hela tiden, jag var ju liksom den som var hemma med barnen. [---] Just dom här kvällarna när vi kunde ta oss tid och ordna barnvakt så vi kunde åka dit och träffa dom här familjehemmen det var ju helt underbart alltså. Det är det bästa stödet vi har haft, [...] det var terapi för allihopa av oss som satt där (Gunilla).

Dock ser inte alla familjehemsföräldrarna handledning som en viktig resurs. Astrid och Arne ställer sig något frågande inför handledning i allmänhet och har svårt att se nyttan:

Jag har en terapeut som kommer hit nån gång i månaden men jag förstår inte riktigt varför. [...] Dom är ju aldrig här när det är konflikter, det är ju det du har en handledare till. Jag menar, du har ju ingen nytta av en handledare två, tre dagar efteråt (Astrid).

Dock tillstår Astrid att det ibland kan kännas bra att ventilera med någon: ”*Ja, vi har ju vår store son, han jobbar inom LSS. Vi brukar bolla rätt mycket med varandra.* Esther å andra sidan tyck ha ett mer ambivalent förhållande till handledning; samtidigt som hon betonar att hon har rätt att få hjälp upplever hon att många av hennes möten med olika socialsekreterare inte alltid varit fruktsamma:

Nä, jag har många gånger sagt, aldrig mer [...] då när min kompis hade killen och jag syrran i syskonpar, då sa vi aldrig mer, alltså riktigt, vi riktigt menade det, för det var besvikelsen på socialen, [...] varför lyssnar dom inte? Varför agerar dom inte? Alltså vi måste uppstå själva och säga att vi fixar inte det mer, vi har inte kompetens för detta, tyvärr (Esther).

Detta har resulterat i att Esther känner en ovilja att be om handledning eller annat stöd. Vidare tycks denna ovilja att be om hjälp böttna i en föreställning om att det är viktigt att klara sig själv:

Det finns lösningar alltså, som man kan reda ut, jag tror att är man inte öppen för att fixa sådana saker och kunna reda om det uppstår nånting så tycker jag inte att man är lämplig som familjehem (Esther).

Samtidigt tycks en rädsla för att bli ifrågasatt finnas. Detta är något Esther har reflekterat över; samtidigt som hon tycker det är viktigt att klara sig själv känner hon ibland att behovet av handledning existerar, men att det är upp till henne att våga utnyttja den: ”*Ja, jag blivit bättre på att be om hjälp när jag behöver det. Tidigare var det så här att 'jag måste fixa detta för annars tror dom inte att jag är bra [...], vad ska dom tro om mig om jag ringer nu?'*”

Gunilla och Gunnar, som periodvis erhåller handledning via ett projekt inom ramen för den egna kommunens öppenvård, för ett liknande resonemang. På frågan om varför de alltid väntar in i det sista med att boka in handledning svarar Gunilla: ”*Ja, gud ja. Man tänker ju att man själv ska reda ut saker och ting själv, man ska va så duktig*”. Gunnar tillägger: ”*Det var som sist vi var där och kände oss lite starkare igen. Då behöver vi ju inte ta deras energi, uppta deras tid och. [...] huvudsaken är att vi vet att det bara är att*

ringa igen om det är nånting annat". Samtidigt upplever de att stödet varit *avgörande* för dem som familjehemsföräldrar:

Oh ja, det har varit en väldigt bra frizon där vi kunnat bearbeta vissa saker, och dom har kunnat coacha en. [---] Man kan liksom sitta och prata om allt möjligt, hur man känner och vad man tycker och så kan dom ge sin syn på det hela. Sen sammanfattar dom allting, hur dom har tolkat det eller så. Sen får vi säga om dom uppfattat oss rätt. Så dom kan ju ge vissa vinklar och deras syn. Dom har ju inte svar på allting men det känns bra att kunna se saker och ting på ett annat sätt, [...] ibland kan man ju få väldigt tunnelseende. Samtidigt bygger de upp ens självförtroende när man kan ventilera saker och ting och få reda på att man faktiskt är ganska bra föräldrar (Gunnar).

Vikten av att handledningen präglas av ett tillåtande samtalsklimat är något som flertalet intervjupersoner betonar: *"Man kommer ju rätt långt med kärlek och omtanke men man måste ju också våga fråga, fast man tycker det är pinsamma frågor"* (Gunilla). Caroline formulerar sitt behov:

Det behövs ju en naturlig relation där man är så öppen att man även vågar vara öppen med dom negativa konsekvenserna eller sidorna av sig själv lite grann. För mig har det alltid varit viktigt att kunna lyfta saker som man är mindre bra på, det är ju det man behöver hjälp med. Och även sånt som man kanske inte kan göra nånting åt utan mer konstatera, 'jag är skitdålig på att laga mat eller städa eller komma ihåg möten eller vad det är liksom. Att det finns utrymme för det utan att man blir attackerad är viktigt, utan att man kan ha en öppen dialog. Det är inte så lätt att vara förälder alltid (Caroline).

En fråga som vi ställt till familjehem är om behovet av handledning har förändrats i takt med att de fått mer vana och erfarenhet. Detta är dock inget som tycks påverka Didde: *"Nä, det har nog sett likadant ut tror jag. Nä, faktiskt inte. Det är inget som har förändrats"*. Caroline har en liknande inställning: *"[...] man kan nog aldrig bli fullärd"*. Det kan också bero på en ökad social problematik i samhället menar Börje: *"[...] vi upplever ett hårdare klimat än det var tidigare. Dom [placerade barnen] har varit med om värre grejer, så var det inte tidigare"*. Hustrun Birgitta fyller i: *"Man tycker det*

borde bli lättare på nåt sätt i takt med att man får mer och mer erfarenhet, men samtidigt blir det liksom svårare placeringar”. Vidare menar Birgitta och Börje att det också kan se olika ut från barn till barn. Medan vissa placeringar har varit förhållandevis enkla har andra varit väldigt svåra: ”Som en tjej vi hade som varit sexuellt utnyttjad. Det var jättejobbigt och tufft för oss alla. Men den perioden då det var som värst, då hade vi stöd och handledning en gång i veckan tror jag, och dom [socialsekreterarna] var även med på BUP tillsammans med tjejen och oss. Dom ställde alltså upp till hundra procent” (Birgitta). Även Caroline som har två uppväxtplacerade syskon i familjehemmet beskriver att behovet kan skilja sig; medan den yngste är ganska ”okomplicerad” anser hon att det finns ganska stor problematik kring den äldre brodern. Astrid menar emellertid att hennes stora erfarenhet av barn i allmänhet har skapat en trygghet som gjort att hon inte känner något större behov av handledning:

Innan jag tog dessa [placerade] ungarna så har jag passat ungar sen jag var elva, tolv år gammal och jag fick vår första son när jag var sexton år. Jag har mycket lättare att komma överens med ungar än med vuxna. Så jag vet inte, jag tycker att om man är inne i det då tänker du ju inte på sånt [handledning], utan jag handlar mer efter instinkten eller vad man säger (Astrid).

Vikten av att bara få prata av sig

Det behöver nödvändigtvis inte alltid vara konkreta händelser eller svåra perioder som föranleder ett handledningsbehov; behovet av att ”ibland bara prata av sig”, ”tillåtas att få ondgöra sig” eller ”spy ur sig litegrann” är vanligt förekommande uttryck i intervjuerna. Sålunda kan ibland handledningen fokusera på familjehemsföräldrarna snarare än problem kopplade till barnens situation. Caroline beskriver hur detta kan fylla en viktig funktion:

Alltså det har ju faktiskt hänt vid nåt tillfälle att vi bara har pratat om till exempel min uppväxt och hur [den] liksom kan påverka, ja vad ska man säga, mitt tänk idag liksom. Och då går man ju inte in på barnen precis utan då är det ju mer liksom allmänt men ändå viktigt på nåt sätt, för mig, och även för min man tror jag. Att man har det med sig för [...] det är ju ändå en helhet liksom, alltihop (Caroline).

En ny placering

Inledningsfasen av en placering beskrivs av flertalet familjehemsföräldrar som en känslig och svår period: *”Även om man har varit med om det många gånger så är det alltid ett stort steg [...] innan man lärt känna dom, innan allt funkar”* (Börje), *”dom ska ju komma in i våra rutiner och liksom bli en del av familjen”* (Fredrik), *”det är ju mycket. Det är nya kompisar, ny skola kanske och nytt dagis och allt vad det är”* (Gunilla). Esther menar att det då finns ett behov av *uppbackning*, då är det viktigt att socialtjänsten är extra närvarande: *”Jag blev kallad på ett möte och då var alla de rätta personerna där och det var väldigt skönt. Det brukar ta en väldigt tid att hitta rätt personer att snacka med, nu kunde man koncentrera sig på placeringen och göra det bra här hemma”*. Birgitta betonar att det viktigt att få en *mjukstart*:

Vi brukar börja med att ha ett möte med den socialsekreterare som håller i fallet och med socialtjänsten rent allmänt, dom som placerar och jourhemmet om det nu finns ett jourhem. [...] Sen har man ett par dagar på sig att fundera på det, och sen när man bestämt sig så brukar vi träffas i jourhemmet och så första gången. Sen kommer dom hit, man träffas nån timme och tar en fika. Sen kan man ha en övernattnig. Ja man tar det, [...] man måste ju mjukstarta (Birgitta).

Gunilla och Gunnar är idag nöjda med det stöd de har, främst från två av de tre kommuner de är i kontakt med: *”Oftast så vet sekreteraren det så att man får mer stöd då, ofta så kommer dom ju varannan vecka och ger handledning. Oftast är det ju så att du får mer handledning i början”* (Gunilla). Dock präglades den första tiden som nya familjehemsföräldrar av stor osäkerhet då de inte erhöll något stöd från hemkommunen:

Nähä! Du vet, vi hade ingen kontakt med socialen, dom ville inte veta av oss, alltså när vi ringde. Dom förnekade allting och dom trodde väl att dom [föräldrarna] skulle komma tillbaka. [...] Så i oktober, november nånting fick vi fyra barn över en natt, inga kläder ingenting. Inga möbler, ingenting hade vi. Alltså bara det som de hade på sig. Och vi skulle ju få dom att börja skolan, [...] och jag arbetade och Fredrik arbetade och jag fick gå och säga upp mig på mitt arbete, och vi gick i stort sett i personlig konkurs. Och när jag ringde dit och berättade att ’vi måste få hjälp, ekonomisk hjälp med detta, eller åtminstone

pengar till julklappar till barnen så att vi i alla fall kan fira en bra jul'. Men då tyckte dom att huvudsaken var att barnen hade nånstans att vara liksom. Så vi fick ingen kontakt egentligen förrän i februari, tror jag så vi fick klara oss själv och ordna allting själva, och vi var inte gamla alltså (Gunilla).

Även andra familjehemsföräldrar har negativa erfarenheter i samband med uppstarten: ”*Plötsligt damp det bara ned ett barn och det fanns ingen att bolla nånting med i princip*” (Didde). Astrid menar också att bristen på information kan skapa oro; att inte veta tillräckligt mycket om den sociala problematiken eller hur man ska förhålla sig:

Vi fick i princip bara reda på att ingen brydde sig om Andreas. Men alltså, allting som hänt. Man visste ju inte om det var ens eget fel att man fick pågen till att tjuta. Tänk dig, gick man förbi sängen så kröp han ihop i fosterställning och höll för huvudet. Han var livrädd, ungen. Och allt dom sa till mig var att han hade mjölkallergi, det var inte mjölkallergi (Astrid).

Informell handledning

Familjehemsföräldrarna tillskriver även sitt sociala nätverk stor betydelse. Samtliga av de intervjuade menar att de mer eller mindre frekvent ventilerar eller diskuterar frågor kring familjehemmet med vänner och familj. Hedvig ser sin mor och far som viktiga resurser: ”*Mamma är väldigt klok, och har jobbat mycket inom skolan. Hon har ett, i mina ögon, kunnande så man kan diskutera liksom. Det är jätteskönt att ha en sån resurs. Sen min pappa har också väldigt mycket kontakt med ungdomar, [...] så där har jag ett stöd*”. Astrid och Arne berättar att deras vuxna barn och Arnes bror är viktiga och ibland används för att ”*bolla med*”.

Även om familjehemsföräldrarna i viss stor utsträckning utnyttjar vänner, kollegor och anhöriga för denna form av informell handledning uttrycker en del av dem att det ibland kan vara problematiskt; de menar att det ofta inte finns en genuin eller fullständig förståelse för vad det innebär att vara familjehem, även bland dem som är väldigt nära³⁷. Dock umgås en majoritet av familjehemmen med andra familjehem vilket man ser

³⁷ Detta diskuteras vidare i kap. 12.

många vinster med. Genom att andra familjehem ofta har liknande erfarenheter och förhållningssätt upplever man att denna kontakt möjliggör för ett ömsesidigt utbyte av kunskaper, tankar och idéer utan att bli ifrågasatt eller missförstådd.

Didde beskriver hur ett sådant möte kan se ut: *”Ja, alltså, det kan ju vara hur man hanterar olika situationer, om det är något som inte fungerar eller fungerar. Sen blir det ju mycket att prata av sig, utan att lämna ut barnen på ett sätt som inte är lämpligt va. Men det är inte särskilt strukturerat eller, det är mer att vi träffas och pratar bara”*. Flertalet av de som träffar eller umgås med andra familjehemsföräldrar ser det som utmärkt komplement till stödet från socialtjänsten. För Esther som inte erhåller någon form av regelbunden formell handledning är denna kontakt väldigt viktig:

För övrigt så har jag en både arbetskollega och vän, som också har familjehem, och han har också kört ensamrace på sitt sätt och jag kör på mitt sätt, och så samarbetar vi och så kör vi semestrarna ihop och så. [...] Och det är väl min ventil, jag har vänt mig mycket till honom som handledning, vi handleder varandra (Esther).

Varierande kvalitet i olika kommuner

Flertalet av de intervjuade har erfarenhet av handledning av socialsekreterare eller familjehemssekreterare från två eller fler olika kommuner. En vanlig uppfattning är att stödet och kvaliteten kan skilja sig markant emellan olika placeringskommuner. En uppfattning är att det kan vara en fråga om olika resurser: *”[...] det är nog svårt att vara liten kommun och räcka till [...] samtidigt så behöver man ju någon att bolla med, det är jätteviktigt att man finns tillgängliga* (Didde). Caroline menar att det nödvändigtvis inte behöver handla om resurser utan att snarare inställning och engagemang är avgörande:

[...] alltså, vi fick handledning men det hjälper inte att få handledning om det inte leder nånvart liksom. Jag menar, vi kan bli handledda hur mycket som helst om vi inte gör något för att göra situationen bättre för barnen liksom. Det måste till gemensamma krafter där ju, och då måste man ju vara överens på nåt sätt så man kan arbeta framåt (Caroline).

En annan invändning som framkommer är kopplad till kontinuitet.

Vi har en tjej från en annan socialförvaltning och, ja, träffas vi en gång om året så är det nog max och det är nog när jag ringer och propsar på att det kanske är dags att göra det nu (...) då kommer det papper om att det ska tas upp i nämnden [...] där känner vi ju inget stöd va. Okej, hon är nitton, men så har det i princip varit de sista åren. I [den andra kommunen] är det ju varannan månad (Birgitta).

Erfarenheter och tankar kring vårdnadsöverflyttning

Jag tänker, det är ju mycket med vårdnadsöverflyttning och sånt idag. Och eftersom dom här [barnen] är uppväxtplacerade så är det ju högst aktuellt ju. Men jag är nog ganska rädd för att släppa. I [vår hemkommun] hade jag inte brytt mig ett dugg, då kan jag känna att har man en dålig kommun bakom så sig då kan jag lika gärna vara själv för det underlättar nästan mer för då slipper jag ju gå genom dom liksom. Men har man som i vårt fall nu, en väldigt bra kommun då, då är man ju lite rädd för att förlora det stödet. Och jag tänker med den här killen som då är svårare då, men den lilla är det ju inga krusiduller, där hade jag inte varit rädd för att vårdnadsöverflytta. Jag menar, i och med hans problem, det kan ju uppstå problem i tonåren som kan bli väldigt besvärliga och då får vi ju stå som vanliga föräldrar, [...] det är ju klart, vi ska ju vara vanliga föräldrar, men jag tänker det finns ju en orsak till att det är som det är. Det är ju liksom inte, ja vad ska man säga, det är ju inte bara vi som gjort så att det är som det är liksom, utan där är ju massa andra omständigheter ju. [...] jag skulle gärna vilja ha tillgång till åtminstone utbildningarna i alla fall. Det kan jag känna hade varit jättemycket värt. Och att träffa andra familjehem, för det är ju också nånting man gör i utbildningarna ju (Caroline).

Vad gäller frågan om vårdnadsöverflyttning tycks det, hos vissa familjehemsföräldrar, finnas en utbredd rädsla för att gå miste om stödet de idag har från socialförvaltningen: ”Jag vet familjer som har gjort det och det har blivit förfärligt, alltså fruktansvärt. Det har tagits upp från två kommuner [...] men det är ju inte hållbart, det är ju oprofessionellt. Då ser man ju inte familjehemmet som sagt ett jobb, så nej, det är inte aktuellt” (Didede). För Hedvig och Helge har frågan dock aldrig förts på tal eller varit

något de reflekterat över: ”Nä, *det har inte varit aktuellt, du menar att vi skulle överta vårdnaden? Nä, jag har aldrig tänkt på det. [...] Det skulle kanske kunnat vara aktuellt i ett av fallen där mamman dog, men det blev det aldrig*”. Gunilla och Gunnar har en liknande inställning; dock löste de vårdnadsfrågan på ett annat sätt:

När det gäller Gustav [ett av de placerade barnen] så har han ADD och vi hade rätt så mycket kontakt med BUP och skola och personlig assistent och allting. Och vi visste att om vi tar över vårdnaden så kommer vi förlora all den hjälpen. [...] Därför tackade vi nej. Då gjorde vi så att min mamma och pappa tog över vårdnaden istället, så hjälpen är ju ändå kvar på det viset (Gunilla).

Två av familjehemsföräldrahemsparen har dock erfarenhet av att ta över vårdnaden. För Astrid och Arne som har tagit över vårdnaden av ett barn och adopterat ett annat kändes det som något naturligt: ”*Dom har ju alltid varit en del av vår familj på samma sätt som våra biologiska barn, så det var ju inga konstigheter med det*” (Arne). I Filippa och Fredriks fall skedde vårdnadsöverflyttningen på den biologiska moderns förfrågan; hon kände att hon inte hade kapacitet att ta hand om pojken. Vad gäller deras egna behov av stöd i föräldrarollen var de inte oroade utan såg det som en bra lösning, dock upplever de att de tvingats strida för att få rätt till adekvata resurser för barnet, även om det idag fungerar bra:

Det var ett av villkoren när vi gjorde vårdnadsöverflyttningen. Jag var på Susanne, [familjehemssekreteraren] eftersom han har såna speciella behov när det gäller skolan, att man måste ha någon form av stöd. För hur det än är så funkar det bättre när dom trycker på än när jag gör det, det funkar mycket bättre. Men ändå [...] alltså, det tog dom nästan tio månader att hitta en skola som matchade hans behov. Men nu har dom ju fixat skoltaxi och dom har fixat, ja allt det här praktiska runtomkring (Filippa).

Diskussion

Ett "professionellt" förhållningssätt till handledning

Sammantaget finns det bland familjehemsföräldrarna en positiv inställning till handledning; utöver detta är det ganska svårt att tala om generella mönster då uppfattningarna om handledningens olika funktioner skiljer sig åt individuellt. En tendens som kan skönjas är emellertid att de föräldrar som anammat ett professionellt förhållningssätt³⁸ i sin roll i större utsträckning uppskattar handledningen och ser den som en förutsättning för att klara ett svårt uppdrag (jfr Wähländer & Högdin 2003). Utifrån Halldéns (1992) terminologi kan dessa familjehemsföräldrar sägas betrakta de placerade barnen som *projekt*; handledningen syftar i deras ögon till att bekräfta att de "gör rätt" eller förse dem med verktyg för att klara av svåra situationer. Tanken att det räcker med kärlek och omtanke förkastas; därmed blir barnets utveckling och välmående avhängigt av föräldrarnas egna ansträngningar och förmågor. För denna grupp blir lärandet, kopplat till handledning, i hög grad en *medveten* process; genom att ventilera tankar och frågor med handledaren sker ett reflekterande lärande där handledaren genom sin expertis och input blir en sorts förebild, som kan bistå familjehemsföräldern med att kunna göra kopplingarna mellan konkreta, praktiska erfarenheter och mer abstrakta, teoretiska resonemang (jfr Lindberg-Sand 2005).

Karakteristiskt för flertalet av dessa familjehemsföräldrar är även en rädsla för att bli ifrågasatta eller att inte riktigt räcka till, det kan t.ex. ta sig uttryck i att man väntar in i det sista med att be om handledning och stöd, eller undviker att ta upp saker i handledningen som kan bekräfta egna brister. Detta kan tolkas som att det inbyggt i den professionella rollen finns något av en paradox, där det rationella och det emotionella förhållandet till handledning kolliderar. I och med att barnets utveckling kopplas till familjehemsföräldrarnas individuella ansträngningar ses eventuella problem som personliga misslyckanden eller tillkortakommanden trots att man på ett intellektuellt plan är medveten om barnens ofta komplexa problematik och behov, att saker och ting kan gå snett oberoende av familjehemsföräldrarnas insatser. Parallellt med rädslan för att bli ifrågasatt tycks det bland dessa även finnas en vilja att framstå som duktiga

³⁸ Se diskussionen kring ställföreträdande föräldrar (kap. 10).

och kompetenta föräldrar; att då, vid handledningstillfället, blotta upplevda brister hos sig själv riskerar att rasera denna bild (jfr Goffman 2000).

Lärande i sammanhanget

Yttermera kan rädslan för att bli ifrågasatt kopplas till den uttalade viljan eller behovet av att delta i handledningssituationer, såväl formella som informella, som inbegriper andra familjehem. Även om det sociala nätverket är viktigt uppger flertalet av de intervjuade att det inte alltid finns en fullständig förståelse för uppdragets natur. I detta hänseende fyller andra familjehemsföräldrar en viktig funktion; de skapar förutsättningar för dem att kunna reflektera kring olika frågor eller bara ”prata av sig” i ett sammanhang där deltagarna delar många erfarenheter, tankar, idéer och grundläggande värderingar³⁹.

Oavsett när och var handledning äger rum sker detta dock i en given social eller kulturell kontext som bygger på mellanmännisklig interaktion och självreflektion. Den egna livserfarenheten samt situationer, familjehemssekreterare, handledare, andra familjehemsföräldrar och kollegor som familjehemsföräldern ställs inför inom familjehemsvårdens kontext kan sålunda ses som ”speglar” i vilka hon finner ”bilder” av sig själv och sitt handlande vilket kan leda till fördjupad förståelse och kunskap (jfr Janik 1996 i Messing 2000). En möjlig tolkning är att träffarna således bildar en arena för *kontextuellt lärande*. Betydelsen av att träffa andra familjehemsföräldrar framstår därmed som stor, vilket också kan relateras till tidigare studiers beskrivningar av gruppverksamhetens stödjande funktion (Triseliotis et al. 2000 & Sinclair et al. 2004).

Handledning – ett hinder för det goda föräldraskapet?

Som framgår av det empiriska materialet är familjehemsföräldrarna inte odelat positiva till handledning. De familjehemsföräldrar, som har ett mer *lekmannamässigt* förhållningssätt till rollen, menar bland annat att handledningen sällan sker i nära anslutning till när behovet väcks, att handledningen fokuserar på annat än vad som efterfrågas eller att familjehemssekreteraren inte lyssnar (jfr Sinclair et al. 2004; Triseliotis 2000). Några av dem ställer sig helt frågande till handledningens eventuella

³⁹ Detta diskuteras vidare i kap. 12: *Informell handledning*.

nytta; det framhålls att kärlek, omtanke och de egna erfarenheterna av att vara förälder är tillräckliga⁴⁰. Vidare tycks vissa av familjehemsföräldrarna ha en grundtanke om att man skall klara sig själv i så hög utsträckning som möjligt; detta kan tolkas som att föräldraskap och uppfostran uppfattas som en privat angelägenhet (jfr Bäck-Wiklund & Bergsten 1997). Således tycks det finnas en koppling mellan hur uppdraget betraktas och i vilken utsträckning handledning efterfrågas och uppskattas (jfr Wählander & Högdin 2003).

Vi kan alltså konstatera att det mellan dessa två grupper finns en skillnad i uppfattningar vad gäller handledningens nytta och det enskilda behovet. En tendens som kan skönjas är den generella synen på kunskap. De familjehemsföräldrar som i viss mån definierar sig som professionella tenderar ofta att se handledning och den kunskap den kan bringa som ett komplement till ett varmt hem. Bland de mer skeptiskt inställda familjehemsföräldrarna tycks förhållningssättet vara mer problematiskt; utifrån deras beskrivningar framställs ibland kunskap, främst teoretiskt sådan, och emotionell värme som dikotomier. Här kan finnas vissa beröringspunkter med den traditionella synen på det föräldraskapets funktioner (se t.ex. Halldén 1999; Hestbæk 1999), men även med senare års debatt kring kraven på en evidensbaserad socialtjänst (se t.ex. Hansson et al. 2004; Månsson 2003). Föräldraskapet kan sålunda ses representera det naturliga, varma, omtänksamma medan socialtjänsten och kunskapen den förmedlar uppfattas som hård, kall, byråkratisk och instrumentell. Genom att misstro, ta avstånd från eller säga sig vara i ganska litet behov av handledning eller annat stöd konstrueras sålunda det ”goda föräldraskapet”. Ett föräldraskap som bygger på kärlek och sunt förnuft.

Inte minst blir skillnaden mellan hur dessa båda grupper konstruerar rollen som familjehemsförälder tydlig i frågan om vårdnadsöverflyttning. Bland dem som har en mer *ställföreträdande* roll tycks det finnas en ambivalent inställning; medan ett par av dessa familjehemsföräldrar ser vårdnadsöverflyttning som oprofessionellt ser andra förvisso vissa vinster med ett sådant förfarande men rädslan för att mista eventuellt stöd är alltför stor. Denna oro tangerar de återkommande resultat som Socialstyrelsen (2006) funnit i sina utvärderingar av frågan. För några av personerna i den senare kategorin

⁴⁰ Jfr kap. 9.

kändes det dock snarare som något *naturligt*; de har alltid kallat sig för och känt sig som *mamma* eller *pappa*, såväl före som efter vårdnads tagits över.

Familjehemsförälder – ett arbete i det tysta

Innebär detta att de familjehemsföräldrar som uppfattar sig som professionella, i det vardagliga livet som familjehem, i större utsträckning implementerar den kunskap som förmedlas via t.ex. handledning? Svaret på denna fråga behöver inte nödvändigtvis vara ja. Utifrån Lindberg-Sands (2005) teoretiska resonemang kring olika lärandeprocesser är en möjlig tolkning att det snarare handlar om en *medveten* respektive *omedveten* process. Det faktum att vissa av dem har svårt att sätta ord på sitt kunskapsanvändande stöder vidare denna tanke. I deras sätt att tala om *hur* de agerar i konkreta vardagliga händelser, *hur* de förhåller sig till barnen och andra i deras närhet visas emellertid prov på hur en form av oartikulerad kunskap implementeras (jfr Bergmark 1998; Janik 1996; Kalman 2006).

I det som den enskilde familjehemsföräldern beskriver som sunt förnuft eller personliga erfarenheter går det att finna många beröringspunkter med de andras beskrivningar. Även om alla familjehemsföräldrarna inbördes har olika uppfattningar om rollen, och de förhållningssätt de har till handledning, utbildning och kunskap tycks deras berättelser sålunda vara del av en *diskurs*, en kollektiv förståelsehorisont. Samtidigt som den mest ”professionelle” även betonar vikten av kärlek och omtanke visar den mest ”kunskapsföraktande”, om än på ett omedvetet eller oreflekterade plan, också prov på en tillämpning av teoretiska kunskaper. Viktigt att betona är dock att den tysta kunskapen inte per definition innehar positiva kvaliteter (jfr bergmark 1998; Kalman 2006; Thomassen 2007): ”Det som är oartikulerat kan lika gärna vara fördomar eller vanföreställningar som fungerande färdigheter” (Bergmark 1998: 40).

Oavsett personlig inställning till handledning är det rimligt att antaga att den miljö och kultur som bär upp socialtjänsten eller andra professionella verksamheter som handledaren representerar, i mer eller mindre omfattning, införlivas genom det personliga samspelet mellan familjehemsföräldrarna och handledaren (jfr Lindberg-Sand 2005). I enlighet med Svenssons (2007) diskussion kring *normativitet* och *normalitet* visar våra resultat att gruppen familjehemsföräldrar inte är helt homogen.

Detta kan förstås utifrån Repstads (1998) *valperspektiv*; parallellt med en ständigt pågående socialiseringsprocess är familjehemsföräldrarna även förmögna att göra rationella eller strategiska val, givet att dessa beslut fattas inom fältets normativa ramar⁴¹. Genom att välja att betrakta rollen som professionell eller ej påverkas sålunda t.ex. synen på handledning och kunskap, oberoende av det faktiska handlandet och användandet av kunskap i vardagen (jfr Goffman 2000).

Varierande kvalitet i olika kommuner

Politiska och juridiska ambitioner till trots (se t.ex. SOU 2005: 81; SOU 2008: 18; Norström & Thunved 2006) vittnar familjehemsföräldrarnas erfarenheter från olika kommuner om att kvalitet och utbud, vad gäller handledning och annat stöd, divergerar. I likhet med tidigare studier (Farmer et al 2004; Sinclair et al. 2004; Triseliotis 2000; Wåhlander & Högdin 2003) att vissa, oftast mindre, kommuner brister avseende t.ex. kontinuitet och möjligheter att komma i kontakt med socialsekreterare. Detta beror inte sällan på, vad familjehemsföräldrarna upplever som, små eller obefintliga resurser (jfr SOU 2005: 81).

Dock framkommer det att bristen på kvalitet inte alltid kan skyllas på brist på resurser eller organisatoriska orsaker; en ovilja att lyssna, inkongruenta ambitioner, brist på engagemang eller uppvisande av uppskattning kopplas snarare till den enskilda socialarbetaren eller den miljö och kultur som genomsyrar den enskilda förvaltningen⁴²

⁴¹ Rationella val i förhållande till samhällets normativa föreställningar diskuteras vidare i kap. 12.

⁴² Jfr kap. 9: *Rollen i relationen till socialtjänsten*.

11. Utbildning och kunskap

Inledning

Nedan följer en sammanfattning av familjehemsföräldrarnas syn på utbildning och kunskap, främst vad gäller tillgång, utformning och tillämpning.

Vetandets villkor

Erfarenheterna av utbildning skiljer sig delvis åt mellan familjerna; vissa har fått utbildning innan första placering och därefter fortlöpande, andra fick ingen utbildning alls innan första placering, men har fått därefter. Generellt uppger de familjer som varit verksamma längst att de inte fick någon särskild utbildning; i den mån det gavs behandlades främst praktiska frågor, såsom arvoden och juridiska aspekter. De familjer som har något kortare erfarenhet uppger att de fått viss utbildning före första placering, samt att den främst innebar en grundläggande, om än vid tillfället tillräcklig, förberedelse. Börje menar att ”[...] det är svårt att få tillräcklig utbildning, det var ju liksom en grund till början”. Att ett behov av föreberedande utbildning finns är en återkommande åsikt; som tidigare nämnts⁴³ har några av de intervjuade dåliga erfarenheter av att ett placerat barn ”bara dykt upp” och att man vid dessa tillfällen känt sig oförberedda och illa rustade kunskapsmässigt. Yttermera är detta inte något som blir lättare med tiden; varje ny placering innebär nya utmaningar och behov av kunskap vad gäller det enskilda barnet. Esther betonar att det personliga engagemanget och intresset är viktigt inledningsvis; att ”[...] du är villig att lära mer, och villig att dela med dig av det du själv kan”.

Behovet av och intresset för kontinuerlig utbildning är stort, likaså finns överlag en åsikt om att möjligheterna till detta är goda. Den fortbildning som erbjuds är dels av praktisk karaktär inriktad på formella frågor kring familjehemsuppdraget, dels av snävare karaktär som t.ex. kunskap om anknytning, neuropsykiatriska diagnoser eller inlärningssvårigheter. Många av familjehemsföräldrarna menar att behovet av fortbildning ofta kan sättas i samband med en specifik placering. Didde ger ett exempel på detta:

⁴³ I kap. 10

Absolut, det är jätteviktigt, absolut. Alltså det finns ju så mycket variationer på det här fortbildningsbehovet alltså, man upptäcker ju helt plötsligt att jaha nu har jag ett barn som nog har en Aspergers-diagnos och då ser man ju helt plötsligt allt som handlar om Aspergers. Det här måste jag fördjupa mig i, jag kan ju ingenting! (Didde).

Samtidigt som kunskap om olika diagnoser kan leda till en bättre förståelse av det placerade barnet menar Gunilla att det också kan erbjuda en insikt i att vissa problem inte nödvändigtvis beror på brister i familjehemsföräldraskapet:

Alltså, han var ju väldigt, väldigt känslokall. Det spelade ingen roll hur mycket vi än försökte, det här med känslor, visst jag fick krama om honom ibland men ändå så nådde man inte honom riktigt. Och vi hade ju haft honom sen han var två och ett halvt så det var jättesvårt. Man visste inte vad man gjorde för fel [...], varför gör mitt barn så här? Innan vi träffade dom på BUP så visste vi ju inte, så att vi har lärt oss jättemycket av diagnosen (Gunilla).

Emellertid behöver det inte alltid vara ett specifikt behov av fortbildning som motiverar deltagande; att få möjlighet att träffa och diskutera med andra familjehemsföräldrar är ett återkommande önskemål⁴⁴: *"[...] att man träffas och utbyter lite erfarenheter"* (Hedvig).

Caroline påpekar att enstaka föreläsningar inte kan betraktas som utbildningar, kunskapen kan sällan omsättas praktiskt. Funktionen är snarare att de kan sätta perspektiv på saker hon finner i vardagen, samtidigt som de ger en möjlighet att träffa andra familjehemsföräldrar. Regelrätta utbildningar däremot, *"[...] dom här där man går flera gånger"*, menar hon tjänar ett djupare syfte, eftersom det då är möjligt att *"[...] diskutera det tillsammans lite och få lite mer synvinklar, ifrågasätta och så"*. För Birgitta innebär utbildningar på ett liknande vis en möjlighet att *"[...] få en helt annan aha-upplevelse och förståelse för varför detta barn gör si och så"*.

⁴⁴ Se t ex. diskussionen om informell handledning (kap. 10)

Att förhålla sig till den förmedlade kunskapen upplevs ibland problematiskt; en återkommande åsikt är att föreläsningar ”[...] ofta säger en sak och verkligheten en annan” (Birgitta). Birgitta och Börje framhäver att hur man än ser på det så finns en viss diskrepans mellan teori och praktik. Upplevelsen de har är att utbildningarna i alltför hög utsträckning kan fokusera på det teoretiska, att föreläsarna ibland inte riktigt ”*lever i verkligheten*”, och att statistiska uppgifter delvis kan ta överhand:

[...] ungefär som att man har statistik som säger att såhär och såhär. Men så enkelt är det ju inte, det barnet gör inte likadant som det och även om den varit utsatt för det så behöver det inte bli så, även om statistiken kan säga vissa saker. Det svåra att hantera då [är] liksom att det är ju inte likadant som statistiken, det är ju människor (Börje).

Vidare menar Birgitta att fokus på statistiska uppgifter, som inte sällan målar upp eländesbilder av familjehemsvårdens resultat, i förlängningen kan leda till den egna rollen och uppdraget ifrågasätts: ”[...] ska man rätta sig efter den [statistiken] så varför sjutton gör vi det vi gör?”. Att den praktiska vardagen inte fokuseras upplevs som problematiskt, då syftet med utbildningen inte blir tydligt. Emellertid anser Birgitta att även mer teoretisk kunskap kan fylla en funktion, då det om inte annat kan innebära en ”*aha-upplevelse*” samt en utökad förståelse för ett barns beteende.

Några av de intervjuade delar inte åsikten om att det finns ett fortbildningsbehov. Snarare känner de att meningen med fortbildningen aldrig blivit riktigt tydlig för dem, att deras upplevelser vid tillfällen de deltagit då snarare varit negativa än positiva. På frågan om de känner något behov av att lära sig mer svarar t ex. Astrid ”*du, jag är snart pensionerad, vad ska jag då lära mig mer för fanken?*”, åtföljt av ett skratt.

Arne förtydligar: ”[...] nä alltså [...] det man hade behövt lära sig innan det var typ [om] han som har DAMP”. I bemötandet av barnen handlar det om att se till individen, inte att praktisera några särskilda kunskaper: ”[...] det är nog det enda, man behöver inte ha en massa kunskaper utan det gäller bara att man måste ha det som en familj va” (Arne).

Det framstår som svårt för Astrid och Arne att resonera kring kunskap i form av utbildning; i resonemangen tycks de snarast generellt värja sig mot den. I berättelser om specifika händelser framstår det emellertid som att de aktivt söker sig fram till den kunskap situationen kräver. Vid ett tillfälle har de brevlades kontaktat en auktoritet inom neuropsykiatri; inom kort fick de träffa honom. De har vid några tillfällen också pratat med ansvarig socialsekreterare om upplevda kunskapsluckor, de har då tillsammans kunnat fylla dem. Det finns hos dem en uppfattning om att man kan hantera situationerna då de uppkommer; *”ja och man får ju lära sig själv under tiden, kolla upp saker och sånt, som det jag sa till dig, hur han uppförde sig och sånt”* (Arne). Esther ger uttryck för en liknande syn på utbildning:

[...] alltså antingen är det så att det inte stämmer på den placering man har för tillfället, eller så gör man något annat man tyckte var viktigare för tillfället. Men dom som varit riktigt intressanta, då har jag velat gå. Har det matchat med jobb och så, då har jag ju gått. Tyvärr är det så, jag får en sådan inbjudan, då tänker man vilken jädra bra kurs, men det gäller ju inte mig, den ungen jag har nu är inte så. Alltså det är ju fel att resonera så, nästa placering man får kanske är ett adhd-barn, det vet man ju inte (Esther).

Vidare menar hon att borde att det borde finnas större möjlighet att önska utbildning i det hon känner ett aktuellt behov av, en större anpassning till den rådande situationen. Liknande åsikter uttrycks av andra familjehemsföräldrar: utbildningen ska vara *”relevant för där du är med barnet idag, inte vad du tror om fem år”* (Filippa).

Upplevelsen hos en del andra är emellertid annorlunda. Carolines erfarenhet är att behovet av att matcha utbildning med de behov som finns i den enskilda familjen tillgodoses av socialsekreteraren, att det görs ansträngningar för att tillgodose respektive familjs önskemål:

[...] man ser till varje familjs behov och slår inte bara ihop alla i en klump och säger att såhär är det för oss alla. För så är det inte alls för oss alla liksom. Det beror på var vi bor, det beror på så mycket liksom (Caroline).

Dock säger hennes erfarenheter från två olika kommuner att möjligheterna till utbildning skiljer sig mycket: ”[...] jag tycker att det är lite orättvist att det ska bero på vilken kommun man fått placeringen ifrån och att det ska påverka den uppväxt man får som barn”. Didde delar denna åsikt och menar att hennes upplevelse är att mindre kommuner inte har alls samma möjligheter att erbjuda fortbildning, som ett resultat av mindre resurser⁴⁵.

Det behöver emellertid inte vara bristande resurser som för att familjehemsföräldrarna går miste om utbildningsmöjligheter. De som bor relativt långt ifrån placeringskommunen framhäver att de ofta anser att det utbildningarna ger inte motsvarar den tid den tar i anspråk. Vidare rymmer den praktiska aspekten även t.ex. problem med att ordna barnpassning:

Jag tror att det är tre jag varit på under alla år. Ibland har det varit rätt svårt, för vi har inte kunnat gå båda två för vi har inte kunnat lämna [det placerade barnet] hemma. Det beror också på placeringen, så i vissa situationer har vi inte kunnat gå alls, och min man jobbar ju mycket på helgerna också. Oftast ligger dom på kvällar och helger och sen är det ju att om man då jobbar med [placeringskommunen] så erbjuds ju föreläsningar där och det känns ju lite sådär att ska jag köra i två timmar för en tvåtimmars föreläsning, det tar väldigt mycket tid, så där skulle man kanske haft ett samarbete med förvaltningarna här nere. Att man kunde gå på deras, naturligtvis att dom betalar, det känns ju lite långt att köra, det är väl lite därför vi väljer bort det (Hedvig).

Att inhämta kunskap på egen hand

I intervjuerna framkommer en generell bild av familjehemsföräldrarna som aktivt kunskapssökande. Metoderna varierar; det kan vara genom TV, att söka på internet eller att vara aktiv på familjehemsforum, att läsa fack- eller skönlitteratur som berör ämnet. Syftet kan vara att fördjupa sig i ett ämne som nyss blivit aktuellt i familjen, likaså kan det handla om ren nyfikenhet. Ett tredje motiv kan handla om att söka bekräftelse i rollen, en ”[...] respons på att man inte är helt ute och cyklar” (Hedvig).

⁴⁵ Se diskussionen kring varierande kvalitet mellan kommuner (kap. 10).

I likhet med ett flertal andra beskriver Filippa hur internet kan fungera som någon form av bollplank; specifika situationer kan få henne att vända sig dit för att inhämta ny kunskap:

Jag är med på nåt forum på nätet som heter Familjehem något. Oftast är det som så att om man har nån sån där jätteklurig [fråga], det är alltid någon som upplevt något liknande! Likadant var det när jag fick reda på att Frida hade anknytningsproblem, då var jag inne på adoptionssidor och läste vad dom gjort för anknytningen där. Alltså man söker gärna, nätet är jättebra, även om socialsekreterarna är jätteduktiga, så kan dom inte allt (Filippa).

Några av de intervjuade upplever att den egna utbildningen och det egna yrket kan vara en viktig källa för kunskap, främst de som arbetar inom skola, barnomsorg och vården:

[...] sen är det genom utbildningar i mitt arbete, [det kan handla om] utveckling av tonårshjärnor och massa professorer och sånt. Jag utnyttjar mycket mitt jobbs kurser, tror det är en stor fördel att jobba med barn och ungdom för att kunna bedriva familjehem överhuvudtaget (Esther).

Kunskapen tillämpar Esther huvudsakligen med *"sunt förnuft"*, i vardagen använder hon kunskapen *"[...] dag för dag"*:

"[...] det går inte en dag utan att man går hem med en ny kunskap eller ett nytt tänk, du kan ha inrutat såhär och såhär. Så kommer det en främmande människa och säger: varför gör du inte såhär? Så provar man det. Det är rätt mycket kan man läsa sig till, men det är gallimatias, du har liksom facit i en bok där det står dom här termerna, dom behöver du inte komma ihåg. Du ska bara veta vad det är, vad det handlar om. Det är dag för dag, man får lapa i sig kunskap, ta intryck från alla (Esther).

Att använda sig av det sociala nätverket för kunskapsinhämtning återkommer i flera intervjuer. För Hedvig sker det huvudsakliga kunskapsinhämtande via en väninna, som under många år varit aktiv som familjehem. Vidare pratar hon, som tidigare nämnt (i

kap. 10), mycket med sina egna föräldrar, dels i deras egenskap av föräldrar men även i deras respektive yrkesroller som barnpsykolog respektive präst med många års erfarenhet.

Gunilla menar att hon och Gunnar under åren upplevt en ”[...] känslomässig berg- och dalbana”, en känsla av att ha tagit sig fram genom att göra misstag, rätta till och göra om. Med åren har Gunilla utvecklat ett sätt för att inhämta ny kunskap: ”[...] absolut det får jag läsa mig till, jag gör det för jag är intresserad, [---] läser hela tiden och försöker hålla mig uppdaterad, kollar debattprogram och läser mycket böcker. Det måste man ju göra”. På så vis menar hon att rollen kan uppfattas som professionell, men att det huvudsakligen handlat om att gå på känsla. Emellertid menar Gunilla att hon ”[...] väl snappar upp ett och annat på vägen”.

Diskussion

I familjehemsföräldrarnas resonemang kring utbildning och kunskap är det möjligt att identifiera en övergripande positiv inställning. Att utbildning rörande uppdraget behövs tycks vara en relativt generell uppfattning, likaså att sådan utbildning erbjuds. Det är emellertid i beskrivningarna möjligt att finna en subtil skiljelinje mellan olika former av utbildning. Avseende mer teoretiskt inriktad utbildning återkommer en uppfattning om att den som förvisso inte onödig eller irrelevant, men som svår att applicera i vardagen. Det familjehemsföräldrarna kan ta med sig från dessa utbildningar beskrivs som tankar och perspektiv snarare än faktiska verktyg. En krock tycks uppstå mellan utbildningens innehåll och familjehemsföräldrarnas upplevelse av den; i skärningspunkten mellan teori och praktik uppstår ett glapp vilket för familjehemsföräldrarna ofta innebär att den förmedlade teoretiska kunskapen ofta inte förmås omvandlas till vardagsrelevant kunskap.

Överlag uttrycker familjehemsföräldrarna emellertid att utbildningar trots detta kan tjäna ett syfte; främst genom att sätta perspektiv på saker och ting men även vid specifika tillfällen då en teoretisk förståelse av till exempel ett barns beteende önskas. Att förstå ett barns beteende utifrån relativt fragmentariska upplevelser kan upplevas som problematiskt. Utbildningar kan i vissa fall hjälpa föräldrarna genom att förse dem med den kunskap som krävs för att sortera och länka samman erfarenheterna (jfr

Thomassen 2007). Familjehemsföräldrarna förhållningssätt till teoretisk kunskap kan utifrån denna definition möjligtvis tolkas som dubbelt: å ena sidan finns en frustration i att kunskapen vid många tillfällen är svår att omsätta i verkligheten och det kan därför stundtals kännas meningslöst att delta vid utbildningar. Å andra sidan efterfrågas ibland en mer teoretisk förståelse i vilken utbildning kan utgöra en del. Avgörande tycks vara huruvida det finns konkreta situationer att koppla det teoretiska resonemanget till eller inte. Abstraktionsnivån kan således sägas gå från att vara frustrerande, via en specifik situation, till att bli tillfredsställande. I intervjuerna exemplifieras detta bland annat genom beskrivningar av hur situationer gått från att ha upplevts som ohållbara till hanterbara genom att en utökad teoretisk förståelse har uppnåtts genom formell utbildning eller mer informell via till exempel BUP.

Förenklingar av verkligheten kan emellertid också bidra till en ambivalens inför uppdraget. I intervjuerna framkommer att den egna rollen stundtals kan ifrågasättas när utbildningar förmedlar negativa bilder av familjehemsvårdens utfall. Snarare än att skapa en meningsfull helhet kan det bidra till att familjehemsföräldrarna ifrågasätter den egna praktiken. Den förenkling som gjorts i samband med det teoretiska resonemanget får således motsatt effekt; det som avsett underlätta omvandlas hos familjehemsföräldrarna till ett ifrågasättande.

För vissa familjehemsföräldrar tycks det vara problematiskt att resonera kring det egna förhållningssättet till kunskap. Återkommande framhålls att den inte är möjlig att använda rent praktisk, att den på sin höjd tjänar som underlag i deras tankar och funderingar. En möjlig tolkning är att familjehemsföräldrarna i relationen med t ex. socialtjänst och BUP genom en omedveten process införlivas i ett sätt att fundera och resonera kring uppdraget. Genom en socialisering förvärvar de således ett förhållningssätt och kunskap som gör det möjligt för dem att i rollen agera korrekt (jfr Lindberg - Sand 2005). En tolkning är att processens omedvetna dimension då kan ses som en förklaring till att föräldrarna, tvärtom sina egna uppfattningar, i intervjuerna exemplifierar hur de omvandlar teoretisk kunskap till praktisk handling. En andra möjlig tolkning är att familjehemsföräldrarna vid vissa tillfällen använder kunskap utan att reflektera över den som just kunskap (jfr Bergmark 1998; Molander 1996).

Utöver faktisk kunskapsförmedling i form av regelrätta utbildningar framstår i intervjuerna interaktion med andra familjehem som väldigt värdefull. I relation till utbildningstillfällena lyfts återkommande den sociala aspekten fram, vilken huvudsakligen baseras på det sociala samspelet med andra. Den kunskap som förmedlas familjehemsföräldrar emellan beskrivs som mindre teoretisk, mer kontextuellt förankrad i vardagen. Att kunna samtala, om allt möjligt, med andra människor med liknande erfarenheter, problem, synsätt, tankar och idéer uppges i intervjuerna som viktigt. Genom deras kollektiva bilder av den vardagliga verkligheten blir dessa möten en form av tillflyktsort som bekräftar och stärker rollen som familjehemsförälder (jfr Berger & Luckmann 1966; Hacking 1999); den känsla av ensamhet och brist på förståelse från andra människor som vissa av familjehemsföräldrarna upplever är vid dessa tillfällen inte lika närvarande. En vidare tolkning är sålunda att dessa sammanhang bidrar till att en form av normalitet uppnås, fjärran från det omgivande samhällets krav, normer och sanktioner (jfr Repstad 1998; Svensson 2007).

Anpassad utbildning

I ett flertal intervjuer ventileras tankar om hur formella utbildningstillfällens per definition oflexibla natur inte är kompatibel med familjehemsföräldrarnas önskemål om situationsanpassad utbildning. Förenklat kan familjehemsföräldrarna sägas uppleva att den utbildning som erbjuds sällan motsvarar de behov de känner vid det aktuella tillfället. En strategi för att hantera behovet blir således att utveckla en form av *självstyrt lärande* (Lindberg-Sand 2005); att på egen hand söka vägledande information, inom den sociala praktiken, med hjälp av tillgängliga kunskapskällor såsom internet, litteratur, tv samt nätbaserade forum för familjehemsföräldrar. Förhållningssättet konstrueras således reflexivt, som en kombination av utpräglat teoretisk kunskap inhämtad från facklitteratur och internetsidor om till exempel neuropsykiatriska funktionshinder, samt mer praktisk kunskap vilken huvudsakligen härstammar från andra familjehemsföräldrars erfarenheter, delgivna på exempelvis nätbaserade forum. Några av familjehemsföräldrarna har under åren byggt upp ett nätverk med andra familjehemsföräldrar, vilka i likhet med nätforum fungerar som ”bollplank”. Att ta hjälp av andra familjehemsföräldrar och deras erfarenheter i den egna praktiken, exempelvis avseende hur en specifik situation bör hanteras, innebär att handlingens praktiska dimension tydliggörs. En möjlig tolkning är att handlingsvalet således styrs av de

riktlinjer och värderingar som förmedlas via andra familjehemsföräldrar och som i slutändan internaliseras av familjehemsföräldern (Rolf et al. 1993 i Nordlander 2006).

I ljuset av tidigare studier är en möjlig tolkning att problemet med att situationsanpassa utbildningen kan förstås som ett resultat av familjehemsföräldraskapets föränderliga och komplexa natur (jfr t.ex. Sinclair et al 2004; Triseliotis 2000). Utifrån detta kan familjehemsföräldrarnas strategi tolkas som sprungen ur behovet av att på kort tid kunna orientera sig kunskapsmässigt. Yttermera är det inte sällan praktiska hinder som påverkar familjehemsföräldrarnas möjligheter att delta i olika utbildningssammanhang, även då intresset finns. I likhet med tidigare forskning (*ibid.*) rör det sig huvudsakligen om problem med barnpassning, tidsbrist eller att det kolliderar med yrkesförvärv. Vidare ryms ytterligare en svårighet avseende geografiska förutsättningar. Då flertalet familjehem inte bor i den placerande kommunen kan detta innebära att ett utbildningstillfälle kan ta upp till sex timmar i anspråk, restid inkluderat. I intervjuerna framgår att familjehemsföräldrarna generellt anser att deltagande således blir svårt att motivera.

12. Familjehemsföräldraskap och normativitet

Inledning

Under detta tema avhandlas frågor kring familjehemsföräldrarollen i förhållande till samhällets rådande normer och föreställningar om familjehemsvården, relationen till det sociala nätverket, samt hur dessa förhållanden påverkar familjehemsföräldrarollen.

Samhällets syn på familjehem

Jag tror att det i samhället i stort finns någon övertro på att familjehem, och det är det som är så lustigt, att vi ska inte vara professionella, samtidigt förväntas det att vi ska vara så himla duktiga. Och vad lägger man i begreppet duktig? Jag tror att det ofta är yttre faktorer. Hela och rena kläder, att saker och ting inte blir glömt till skolan, inga glömda vantar på dagis. Typ såna grejer tror jag många gånger läggs i dom värderingar på hur ett familjehem ska vara (Caroline).

Samtliga av de intervjuade familjehemsföräldrarna anser i likhet med Caroline att det i samhället finns vissa rådande värderingar, normer och föreställningar kring som de oftast upplever vara förvrängda eller felaktiga. Dessa förmedlas via en mängd olika kanaler: bl.a. genom kontakten med socialarbetare, skol- och dagispersonal, släkt, vänner, bekanta, grannar, kollegor, främlingar, TV och tidningar.

Medias förmedling av familjehemsvården

Flera av familjehemsföräldrarna reagerar starkt mot den bild av familjehemsvården som förmedlas via tidningar, radio samt reportage- och debattprogram på TV. Man upplever att rapporteringen är alltför ensidig och speglar en bild som de inte alls känner igen: ”Ja det är bara elände, absolut. Det känns jättetråkigt för jag är helt övertygad om att det finns oerhört bra familjehem, betydligt fler än dåliga” (Caroline). Hedvig har personligen erfarenhet av familjehem som hon anser kan ifrågasättas; dock skulle hon önska att debatten nyanserades lite: ”Jag kan känna mig frustrerad när man ser på tv och läser tidningar. [...] det finns ju alltid dåliga familjehem precis som det finns dåliga lärare”. Filippa och Fredrik instämmer: ”[...] det hade varit kul att nån gång få se en artikel där nåt barn har haft det skitbra i familjehem. Men det är inte dom som

hamnar på löpsedlarna” (Filippa). Dock menar paret att de känner sig trygga i vetskapen om att de är bra familjehemsföräldrar: ”Jag tittar inte ens på det” (Filippa). Fredrik fyller i: ”Jag ska ärligt säga, vi satt och skulle se [en debatt i SVT] men vi släckte TV:n. Vi har vår bild klar, och ärligt, vad omgivningen tycker skiter vi i”. Didde uttrycker emellertid en rädsla för hur denna förmedling skall påverka omgivningens bild av det egna hemmet:

Jag blir så ledsen av den [mediabilden], det har varit så många tråkiga grejer nu. Den blir jag bedrövad av, och det känns inte som, för mig känns det som en verklighet som inte alls stämmer. alltså nej det känns som alldeles fasansfullt men det känns som en liten grupp som varit med om så hemska saker och som märks mycket, eller vad? Det måste man ju säga, att det är man rädd för, att folk tänker – ’hm, det är en samling sjuka människor som blir familjehem’ (Didde).

Socialtjänsten

Vad gäller relationen till familjehemssekreterare och andra socialarbetare har merparten intervjupersoner ganska svårt att resonera kring huruvida den regelbundna kontakten med socialtjänsten bygger på normativa föreställningar ej. De flesta av dem uppger att de aldrig direkt reflekterat över frågan. Flertalet upplever dock socialtjänsten som ”modern” och ”professionell”, att det generellt fokuseras på väsentliga aspekter av vården snarare än om barnen är ”hela och rena”, om ”det finns damm i hörnen” eller andra aspekter av familjehemsvården som upplevs ”förlegade” eller förknippade med ”gammelmodiga ideal”. Gunilla medger dock att hon brukar städa extra noga inför ett hembesök, särskilt om det är från hemkommunen med vilka hon och maken Gunnar anser sig ha en dålig relation:

Jag sa till Greta [placerad tonårsdotter] att hon skulle städa hela huset för att ni skulle komma idag [skratt]. Men det är nånting man har, det är ju kanske inte just för att socialsekreteraren ska komma, det har mer med att, just det här med tidningarna – ’familjehem och det såg för jävligt ut där barnen skulle vistas’. Dom där stämplarna finns där och därför vill jag alltid visa att, jag kanske inte har dom nyaste sakerna [...] men jag vill i alla fall ha ordning och reda och inte stökigt liksom. [...] Alltså, jag tror att när Eva-Britt [en socialsekreterare som de har en

bra relation med] kommer hit så är ju alltid alla barnen här och så, och det är helt naturligt, men när dom [hemkommunen] kommer hit så vill jag gärna inte ha dom små springande här omkring. Jag blir nervös, så dom ser nog inte oss som vi är för vi kan aldrig vara oss själv. För jag är så jäkla rädd för att dom ska se ner på oss som människor (Gunilla).

Birgitta och Börje som för nuvarande har en tonårig flicka placerad hos sig beskriver hur en socialsekreterare ”[...] ansåg att flickan behövde hållas i hårdare”:

Hon [socialsekreteraren] kanske ser det lilla barnet i den här 15-åringen – ’hon ska inte vara ute och i stan och här och där, men det fungerar inte med en tonårstjej som kan ta sig själv dit, och då kanske vi inte tycker likadant. Och litegrann tycker jag att det är upp till oss, vad vi beslutar, och att vi har koll på det (Börje). Det är ju bättre, i vilket fall som helst är hon ju i stan, och har vi sett till att hon kommer hem och får busspengar och vi vet att hon ringer till oss. Då har vi ju pejl på henne. Jag menar, skulle vi säga att – ’du får inte åka till stan’. Va fan, hon hade ju suttit där ändå och hon hade ju inte ringt hem till oss ju och vi hade inte haft pejl på vad hon gör. Dessutom gör hon inte värre grejer än vad en kille skulle göra och då är vi nog där, att killar, där är det acceptabelt (Birgitta).

Vidare har några av familjehemsföräldrarna upplevt, i samband med att de blivit utredda som familjehem, att intervjuerna ibland blivit ”*alltför personliga*” och ”*djupgående*”, och ställt sig frågande till relevansen i vissa frågor:

Jag kommer ihåg en gång, det var i samband med en sån här intervju innan vi skulle vara familjehem. Då fastnade dom i nåt skumt. Min man har, hade, inte världens bästa relation med sin far, dom hade inte pratat med varandra på flera år. Och dom fastnade fullständigt i detta, och det hade en naturlig förklaring. Ja men snälla nån, det blev jättekonstigt” (Didde).

Börje beskriver hur han och hustrun Birgitta blivit väldigt upprörda i samband med en intervju inför en eventuell placering: ”*Det var som om hon snokade runt för att se att vi hade rent och städat, [...] drog med fingret. Va fan, barnet har blivit sexuellt utnyttjat.*”

Då finns det väl viktigare saker att prioritera?” Vidare berättar Hedvig om första gången hon och maken blev utredda:

Den allra första [gången] när vi var alldeles nya var det en väldigt ingående intervju. Vi träffade olika [socialsekreterare], jag och min man. Sen bytte vi, och det tog tre timmar tror jag, där man tog upp allt, bakgrund och personliga saker [...] och vissa av dom frågorna tyckte jag blev lite väl personliga. [...] Om de var relevanta? Nä, inte allt, det var inte obehagligt eller så men ibland kändes det lite väl djupgående kanske, om barndomen och så (Hedvig).

Samtidigt menar Hedvig att det var lite ”*intressant*” och ”*spännande*” också. Denna upplevelse delar Filippa och Fredrik. I samband med rekryteringen var de tvungna att gå en PRIDE-utbildning⁴⁶; Fredrik beskriver den som ”*rolig och givande*” även om den var ”*[...]väldigt ingående, dom var ju till och med nere och rotade i vårt sexliv*”. Filippa fortsätter:

Ja, den där Pride-kursen var kul tyckte jag. Man skulle skriva en livsbok, man skulle beskriva sin egen barndom, uppväxten, släktingarna och vad man hade för anknytningar, och det var rätt kul att blicka tillbaka sådär (Filippa).

Skola och dagis

Familjehemsföräldrarna upplever att skol- och dagispersonals syn på familjehemmen, i mer eller mindre utsträckning, bygger på föreställningar och förväntningar som är normativa. Flertalet nämner att de känner, även om det inte verbalt uttrycks från personalen, att det ställs högre krav på dem än biologiska föräldrar; att ”*[...] där är mindre utrymme att göra fel*”. Ett flertal av de intervjuade beskriver att de t.ex. är mer nervösa för att ett placerat barn ”*[...] ska komma till skolan utan jacka*”, att ”*[...] barnen ska vara stökiga*”, eller ”*[...] ha glömt väskan*”. Som föräldrar till ett placerat barn förutsätts de ha ”*kontroll*”, och rädslan för att personal ska tro att barnen försummas på något sätt förmedlas av några familjehemsföräldrar:

⁴⁶ PRIDE (Parent’s Resource for Information, Development and Education) är ett kompetensprogram i vilket de blivande familjehemsföräldrarna utbildas och bedöms vad gäller deras förmåga att vårda och fostra barn, att möta barns utvecklingsbehov, att stödja barns relationer till sin familj, att ge barn tillgång till livslånga relationer, samt att arbeta i team (SOU 2005: 81, bilaga 4).

Vi har en dagisfröken, nu har det blivit bättre genom många samtal och så men, där både jag och min man upplevt att hon kan säga saker som att – 'Ja, det enda vi tycker är att ni måste sitta ner och leka med honom mer'. Då tänker vi liksom, vi leker med honom i mån av utrymme och tid, men inte bara det. Det kan handla om att orka, ha lust. Då kommer vi återigen in på det här med professionalitet, vi är inte pedagoger här hemma utan vi är ju vanliga trötta föräldrar precis som alla andra. [...] Men hon förstår inte hur jobbigt det kan vara här hemma, hur tufft det är att få ihop allting (Caroline).

Gunilla menar även att relationen kan präglas av dålig kommunikation mellan skola och hem: *"Vi hade en lärare som istället, om vårt barn gjort något, istället för att ringa oss och berätta att den har gjort det eller vad det nu är, så ringde hon direkt till socialen. Då börjar man fundera liksom, vad är detta?"*. Gunnar fyller i: *"Det var ju helt fel, vi var ju helt utanför på detta viset"*. Vidare upplever de att skolan inte hade en rättvis bild av barnet och familjehemmet:

Vi hade ju en flicka som var väldigt, väldigt jobbig, och tonåring. [...] Och skolan gick hela tiden på hennes linje. Och hemma kunde hon vara from som ett lamm, och hon kunde vara ett rent helvete utanför skolan, och man kunde inte förstå varför hon sa vissa saker. Alltså, det kunde vara så krossande. Jag kunde känna mig som världens sämsta mamma" (Gunilla).

Vidare menar Astrid att det även kan finnas finns fördomar kring de placerade barnen:

Jag har haft många ungar som har haft svårt i skolan, och vi har fått kämpa. [...] Dom avskyr mig ännu som pesten efter allt bråk vi har haft, när dom hör mitt namn så "scht" [visar med handen hur de sticker som en pil]. Det är likadant som hon den ena tjejen här, hur ska man få ett sånt barn att må bra? Mamman dog i cancer, brodern gasade ihjäl sig och pappan hängde sig, hur ska du få ett sånt barn att må bra, va? Det är som jag sa till henne, dom protesterade i skolan att hon har Aspergers och ville sätta henne i särskola och sånt. Så sa jag – 'hon är inte dum i huvudet, det är ju bakgrunden och minnena.' Hon sa till mig – 'jag har glömt min mammas röst', och det är sånt som spökar för dom. Och jag menar, det är det som

dom måste bearbeta det och det är ingen som har trott på henne. Så gick hon upp och gjorde nationella provet och fick VG i det utan att läst en bok på två eller tre år i skolan. Sen kunde dom ju inte stämpla henne som dum (Astrid)

Även Diddé berättar att hennes bild av familjehemsbarn skiljer sig från skolans: *”Ja som jag berättade så är vi många familjehem här i byn och min rektor, nu råkar det ju vara så att jag jobbar på den skolan, tycker det är helt onödigt att man drar hit så många familjehemsbarn. [...] hon har sagt flera gånger att det ger dåligt rykte åt skolan”*. Astrid menar även att skolsystemet kan vara lite *”fyrkantigt”* ibland. En av hennes placerade barn har haft skriv- och lässvårigheter i skolan, berättar hon: *”Jag hjälpte honom här hemma. Jag gjorde en fotoram, och så klippte jag av här och här och så hade jag varje ord för sig. Och han lärde sig läsa jättebra. Men han fick inte använda det i skolan för det var inget sånt, vad heter det, godkänt hjälpmedel.”*

Släkt, vänner och bekanta

Som tidigare framgått (kap. 10-11) tillskrivs det sociala nätverket stor betydelse för flertalet av familjehemsföräldrarna; dock upplevs inte relationen till släkt, vänner och bekanta alltid vara helt friktionsfri. Många av intervjuerna vittnar om brist på förståelse från omgivningen vad gäller rollen som familjehemsförälder:

Fastän vi är så nära i vår familj så förstår dom inte vissa saker. Att man inte kan göra vissa saker, man kan inte säga vissa saker, man kan inte kräva vissa saker. För att det kan dom ju ibland tycka, att det är bara att göra så eller så. Framför allt har dom det här med föräldrar – har man en gång lämnat sina barn så ska det inte ha med dem att göra, det säger många kompisar runt omkring en (Gunilla). Ja, ibland kan det bli väldigt mycket svart eller vitt (Gunnar). Ja, jättemycket svart eller vitt. Jag tror att våra föräldrar mer och mer har börjat förstå när de blivit äldre, men det är väldigt svårt att förklara för människor, alltså just det här med att man måste vara många till lags. Man kan inte bara tänka på sitt eget bästa, det går inte, man måste tänka på barnet, socialsekreterarna, skolan och biologföräldrarna, allting (Gunilla).

Vidare menar Gunilla och Gunnar att de ständigt har omgivningens blickar på sig:

Det är ju hur omgivningen behandlar en, människorna runt omkring. Jag menar, du kan ju inte gå runt här i en så liten by och liksom, [...] här vet ju alla att vi är familjehem och då kan man ju inte gå runt och uppföra sig hur som helst. Man har ju nästan inget privatliv. Jag kan ju inte om jag är på skitdåligt humör ställa mig och skrika på min son – 'nu är du tyst' i affären va. Så man måste uppföra sig överallt (Gunilla). Det är ju det att man har fler ögon på sig som familjehem än som biologförälder (Gunnar)

Caroline som har liknande erfarenheter ondgör sig över att det ibland görs skillnad på ”vanliga” föräldrar och familjehemsföräldrar:

Såna värderingar kan man känna lite press på utifrån, att man inte får hålla på och gnälla liksom – 'Ni har ju själva valt det'. Det är sånt man hört. Och då var jag nära att säga, och jag ångrar att jag inte gjorde det – 'Ja, liksom ni själva gjorde valt att skaffa era barn. För det är ju faktiskt ett val vi alla gör. Oavsett om vi skaffar biologiska, adopterade eller familjehemsbarn så är det ett val vi gör. [...] Jag kan bli irriterad på den typen av värderingar, jag menar, vadå skyll dig själv? Jag menar, ska ingen ta hand om de här barnen om vi andra som gör det ska skylla oss själva. Vad är det för syn? Och jag menar, gnälla är ju inte det samma som att klaga, eller hur? Vi måste ju alla gnälla lite precis som vi kan gnälla på jobbet, hur dum i huvudet gubben är eller tvärtom. Jag menar, vi går ju inte rakt hem och skiljer oss för det (Caroline).

Didde menar att familjehemsföräldraskapet inte alltid är så lätt att kombinera med annat, med följd av att det sociala livet kan bli lidande:

[...] Det som däremot händer, speciellt som nu när det har varit lite extra rörigt, som jag kan känna liksom att nu kan vi inte gå hem till den här eller den familjen för vi kan inte ha med vår sjuttonåring som kluddar så mycket. [...] Han kommer aldrig vilja följa med hem till dom eller dom här som ska ha fest, men vi kan inte lämna honom hemma i heller så vi får låta bli. Det har hänt ett antal gånger nu och då känner man att det är ju fasen också, ska vi sitta hemma nu (Didde).

För Astrid och Arnes del har det inneburit att de knappast har något umgänge alls med släkt, vänner eller bekanta:

Vi har ju haft mycket med varandra själv va. De enda vi umgås riktigt med är Arnes [bror], den han hittade 92, han var bortadopterad och [...] deras barn var små och dessa barnen här var små va. Det är den enda kontakt vi har med yttre världen. För dom flesta tycker att våra ungar är jobbiga som fanken. För du har ju inte kunnat få barnvakt eller följa med hit och dit när dom varit små va. Det är ingen som tagit sig på att passa dom här ungarna va. För Andreas hade inte en människa tagit sig på. Så, vi har ju ungarna till vår umgängeskrets, dom andra har gett upp [skratt] (Astrid)

Ekonomi

Den ekonomiska ersättning som utgår till familjehemmen är enligt merparten av de intervjuade ett känslig ämne. Även kring denna fråga råder det ofta, enligt dem, fördomar som bottnar i okunskap; inte sällan handlar det om hur mycket de erhåller i ersättning samt ett ifrågasättande kring vilka motiv som ligger bakom beslutet att bli familjehem. De flesta av dem ser ersättning som en självklarhet och en viktig förutsättning för att kunna ta emot placeringar:

[...] det är viktigt att det är en vettig lön, för det är [betonar starkt] svårt att kombinera med ett annat yrke också, det är svårt att orka för det är intensivt och man behöver ha små, små pauser ibland, för att klara av det. [...] Man ska inte behöva vara tvungen att ha ett annat yrke, det är viktigt, man ska kunna klara sig (Hedvig).

Den personliga inställningen till trots händer det dock att de kan känna sig obekväma att diskutera det i vissa sammanhang. Filippa och Fredrik diskuterar frågan om fördomar kring familjehem:

Man får en klapp på axeln, sen börjar det alltid med att oh vad ni är starka och vilket engagemang, [...] sen när du vänder dig om får du en spark i arslet. Så är det, för då kommer fördomarna, att det är för pengarnas skull (Fredrik)

Faktum är att jag inte säger det till folk vi inte umgås med. [...] Men det är klart att dom vi umgås med, där har vi ju inte dolt det (Filippa).

Alltså ofta börjar det med att dom är väldigt imponerade (Fredrik).

Ja, sen kommer nästa fråga: vad tjänar ni? (Filippa)

Eller så hör man via omvägar att vi gör det för pengarna (Fredrik).

[...] och så mycket tjänar man inte, ni kan säkert normerna precis som vi. Sen är det ju så, det är ju ett tillskott i kassan, men det går tillbaka till barnen, det har alltid gjort och kommer alltid att göra, hade det varit för pengarna så hade vi lagt dom på hög (Filippa).

[...] Går man på fest en kväll och någon råkar nämna att man har fosterbarn, det är inte roligt (Fredrik).

Nä då är vi inne i världens diskussion (Filippa).

Ja då kan man lika gärna packa och gå hem (Fredrik).

Även om inte alla av de intervjuade familjehemsföräldrarna personligen mött olika former av reaktioner uppger flertalet av dem att de ibland undrar eller är rädda för vad folk i omgivningen tycker och tänker kring ersättningen. Exempel som nämns är vad folk ska tro om att de *”köpt ny bil”*, *”åker på charterresa med barnen”* eller *”har pool i trädgården”*.

Två av familjehemsföräldrarna har emellertid själva en ganska negativ bild av den ekonomiska ersättning som familjehem erhåller. Astrid och Arne ställer sig exempelvis kritiska till att man som familjehem kan få retroaktiv ersättning för saker de köpt åt barnen:

Vi gick på en kurs en gång som hette familjehem och den var jag två gånger på, det var då jag fick reda på av han [handledaren] att du kan skicka dina kvitton in

på socialen efter du har köpt julklappar till barnen. Ja du, så sa jag – ska jag skriva god jul socialvården [med sarkastisk ton]. Sen gick jag aldrig dit där mer (Astrid).

Gunilla och Gunnars ser förvisso ersättningen som en förutsättning men ogillar att föra det på tal, så länge de ”[...] *har så de klarar sig*” är de nöjda. De menar att diskussioner kring ekonomi fokuserar alltför mycket på föräldrarna och därmed riskerar att överskugga det viktigaste, nämligen barnets behov. Vidare beskriver de att de upplevt att andra familjehemsföräldrar försöker tillskansa sig så mycket ersättning som möjligt; något de bestämt tar avstånd ifrån:

[...] Det var det som var så jobbigt med FaCO och FR [intresseorganisationer för familjehemsföräldrar], när vi var medlemmar där och vi träffade andra familjehem. För där satt dom, riktiga gangsterfamiljehem [skratt] som vi kallade dem, som skulle gå till familjehemssekreteraren och så säger dom så här – ’jag ska ha 220 procent annars kan ni ta barnen igen’ [förställer rösten], Gunnar och jag bara – nä, så där jobbar vi absolut inte. Det där vill vi inte ens höra, det var rent hemskt tyckte vi. (Gunilla)

Diskussion

Som framgår av de intervjuades beskrivningar har de enskilda familjehemsföräldrarna ganska så klara uppfattningar om sin roll i frågor som rör uppdraget, även om dessa kan skilja sig åt inbördes (se kap. 9). Genom att tillämpa egna erfarenheter, kunnande och personliga preferenser, vad gäller uppfostran, förhållande till barnen, omvårdnad, förvärvad kunskap etc., definieras och konstrueras den egna rollen. Ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kan föräldraskap och barnuppfostran emellertid ej förklaras enbart utifrån individuella faktorer, oberoende av dess samhälleliga kontext. För att skapa förståelse kring hur rollen som familjehemsförälder konstrueras måste vi således ta hänsyn till rådande kulturellt, socialt och historiskt betingade normer, föreställningar och förväntningar (jfr Berger & Luckmann 1966; Hacking 1999).

Socialtjänstens normativa dimension

Sett ur detta perspektiv är familjehemsvården i förlängningen en normativ verksamhet; det är till stor del en avspeglning av rådande samhällsliga och kulturella värderingar som kommer till uttryck genom socialpolitik, lagstiftning, metoder och teorier (Sundell & Egelund 2000). Rent konkret kan detta t.ex. handla om att lära sig och förhålla sig till de lagar, policys, rutiner och ideologier som sätter de normativa ramarna för familjehemmet (jfr Janik 1996 i Messing 2000). I största allmänhet uppfattar familjehemsföräldrarna relationen till socialtjänsten som god, att den bygger på professionalitet och ömsesidiga tankar kring uppdragets natur⁴⁷; inte minst märks detta bland den kategori som anammat en mer ”professionell” syn på sin roll. Dock har det vid slutet av intervjutillfällena inte sällan dykt upp exempel på händelser då man ansett att socialtjänstens agerande eller förhållningssätt byggt på normativa föreställningar kring exempelvis kön, familj eller de placerade barnens agerande. Emellertid är detta inget de direkt har funderat kring förut, inte förrän de tvingats reflektera över det.

Det faktum att familjehemsföräldrarna generellt har svårt att resonera kring normativitet, i relation till socialtjänsten, kan tolkas som att de relativt icke-kritiskt tillägnar sig den kunskap, föreställningar och värderingar som socialtjänsten förmedlar. Som representanter för det formella och informella normsystem som sätter ramarna för den sociala barnavården åtnjuter socialsekreterare och andra experter i viss utsträckning tolkningsföreträde. Genom att familjehemsföräldrarna, via handledning, utbildning och annat stöd från socialtjänsten, tar del av denna kunskap skapas kollektiva bilder kring sociala problem, uppfostran och föräldraskap. På så sätt kan traderingen av kulturella handlingsmönster, förhållningssätt och normer skapa och vidmakthålla social ordning; de rådande normerna internaliseras och skapar förutsättningar för dem att kunna förutsäga andras agerande och de krav och förväntningar som ställs på dem själva (Repstad 1998; Rolf 1991). Det gemensamma kan således aldrig helt reduceras till individuella egenskaper och uppfattningar (Taylor 1985 i Molander 1996).

⁴⁷ Jfr kap. 9

Många ögon på sig

Om relationen till socialtjänsten, i relativt stor utsträckning, bygger på ömsesidiga föreställningar kring familjehemsvården vittnar intervjuerna dock om att rollen som familjehemsförälder inte är helt problemfri i relation till släkt, vänner, bekanta, skol- och dagispersonal, grannar och andra människor de möter. I det vardagliga livet tvingas de ständigt förhålla sig till samhällets och omgivningens krav, förväntningar och föreställningar kring familjehemsvården och de placerade barnen. Dessa upplevs ofta, av familjehemsföräldrarna, som fördomar och de anser att det ibland saknas genuin förståelse för vad det innebär att vara familjehemsförälder. Samtidigt upplever man att kraven är större på dem som familjehemsföräldrar än för ”vanliga” föräldrar. Trots att familjehemsföräldrarna själva har en klar syn på vad det innebär att verka som familjehem och är trygga i den rollen tycks det finnas bland många av dem en stark rädsla för att bli ifrågasatt, att de brister i sitt föräldraskap. En stark bidragande faktor till den missvisande bild som familjehemsföräldrarna upplever är den bild som förmedlas via TV, tidningar och radio; de reportage och artiklar som behandlar familjehemsvården är nästan uteslutande fokuserad på negativa aspekter.

Som tidigare framgått⁴⁸ blir handledning och kontakten med andra familjehem sålunda en form av tillflyktsort; att kunna diskutera och ventilerat olika frågor med likasinnade eller professionella som talar samma språk, som har en gemensam förståelsehorisont skänker trygghet, bekräftelse och bidrar till att tydliggöra den egna rollen som familjehemsförälder. Repstad (1998) betonar detta behov av tydliga roller: när familjehemsföräldrarnas och det omgivande samhällets föreställningar och normer är inkongruenta kan en rollkonflikt uppstå. Dessa motstridiga förväntningar präglar i hög utsträckning rollen och utmynnar i en rädsla för att bli ifrågasatt om de t.ex. skäller ut sitt barn offentligt, har stökigt hemma, att barnet kommer till skolan utan jacka eller att barnen betar sig oacceptabelt.

Vidare är den ekonomiska ersättningen en källa till oro. I paritet med resultaten av Höjers studie (2001) tycks den ekonomiska ersättningen som utgår för uppdraget verka som ett fundament för omgivningens ifrågasättande av familjehemsföräldraskapet. Även om den sociala barnvården idag till stor del bygger på vetenskaplig grund och utförs av

⁴⁸ Jfr kap. 10 & 11

utbildade professionella tycks det sociala arbetet ha svårt att slita sig från sina filantropiska rötter (jfr Meeuwisse & Swärd 2000). Samhället tycks än idag i viss utsträckning präglas av traditionella, altruistiska föreställningar; omhändertagandet av utsatta barn skall bygga på empati, omtanke och en vilja att göra gott. Det ekonomiska incitamentet bidrar därmed till att fördunkla denna bild. Paradoxalt nog ställs parallellt allt högre krav på att den sociala barnvården skall baseras på kunskap om resultat, kvalitet och effektivitet (jfr SOU 2008:18). Även om flera av de intervjuade har egna erfarenheter av att bli ifrågasatta finns också en stor oro för vad människor i deras omgivning kan tänkas tro om dem; man kan således tolka detta som att de utsätts för en *fiktiv normpress*. Oavsett om omgivningens krav är reella eller inbillade tvingas familjehemsföräldrarna därmed att i viss mån anpassa sig eller förhålla sig till dessa, även om de strider mot deras inre föreställningar. På ett sådant sätt kan de därmed undvika sanktioner (jfr Repstad 1998). Denna form av socialisering innebär sålunda konsekvenser för familjehemsföräldrarna vare sig det handlar om deras förhållningssätt till barnen, synen på kunskap eller deras sociala liv. Samtidigt bidrar detta, via sociala processer, till en internalisering och externalisering av den kollektiva bilden av familjehemsföräldraskapet; en social konstruktion som i förlängningen cementeras och uppnår status som objektiv (jfr Berger & Luckmann 1966; Payne 2002).

Rationella val och strategier

Emellertid behöver denna socialisering inte helt och hållet ges en strukturell förklaring. Även om samhället och omgivningens krav sätter de normativa ramarna existerar ett visst handlingsutrymme för aktören att fatta rationella och strategiska val. Så länge denne inte går utanför ramarna kan omgivningens sanktioner undvikas (Repstad 1998). Intressant nog vittnar studiens empiriska material om att dessa val sällan innebär aktiva handlingar; snarare handlar det oftast om att undvika att utföra vissa handlingar eller göra vissa uttalanden när de befinner sig i en given kontext där dessa riskerar att ifrågasättas.

I enlighet med Goffmans (2000) terminologi och resonemang präglas inte sällan detta framträdande av en sorts idealisering: ”När individen framträder inför andra kommer följaktligen hans framträdande att tendera att införliva och exemplifiera samhällets officiellt sanktionerade värden, och det i högre grad än hans beteende i sin helhet”

(*ibid.*: 39). Vad gäller de familjehemsföräldrapar som starkt ifrågasätter de ekonomiska fördelar de är berättigade till erbjuder detta resonemang en möjlig tolkning; genom att ta avstånd från sådant som kan förknippas med pengahunger eller själviskhet framstår deras motiv i allmänhetens ögon som altruistiskt. Denna möjliga tolkning utesluter dock inte att deras motiv är genuina.

13. Sammanfattande reflektioner

Avslutande diskussion

På vilket sätt kan den kunskap som denna studie förmedlar hjälpa oss att bättre förstå familjehemsföräldrars syn på uppdraget, kunskap, handledning och utbildning; hur familjehemsföräldraskapet konstrueras utifrån individuella och kontextuella faktorer? Vad gäller studiens generaliserbarhet är vi medvetna att den omfångsmässigt är relativt liten. De tankar, åsikter och erfarenheter som förmedlas bygger på ett fåtal individuella livsöden. Sålunda kan vi inte hävda att våra resultat är representativa för gruppen familjehemsföräldrar i Sverige. Dock vill vi påstå vi fått en unik och rik inblick i hur det vardagliga livet kan te sig för olika familjehemsföräldrar. Genom att sätta in våra empiriska data i en historisk, kulturell och social kontext har vi dock kunnat göra kopplingar till tidigare forskning och teoretiska resonemang som hjälpt oss att placera vår studie i ett större sammanhang. Vidare har vårt primära syfte inte varit att *förklara* våra resultat; utifrån vår hermeneutiska utgångspunkt har fokus snarare legat på *förståelse*. De tolkningar vi gjort är således bara några av flera möjliga tolkningar; de tendenser, nyanser, samband och slutsatser vi diskuterat är ingen objektiv sanning. Icke desto mindre anser vi dessa nya kunskaper vara relevanta. Nedan sammanfattas i korthet studiens centrala slutsatser.

Relationen till barn, socialtjänst och biologiska föräldrar

Utifrån det empiriska materialet är det möjligt att se två olika sätt att konstruera rollen i förhållande till barnen. Avgörande tycks vara huruvida utgångspunkten finns i barnets behov av föräldrar eller barnets behov av familjestrukturer. För den första gruppen är naturligt att utforma den egna rollen utifrån en modell av det ”vanliga” föräldraskapet. Det som präglar utformningen blir således de samhälleliga föreställningar och förväntningar som finns kring föräldraskap i allmänhet. Familjehemsföräldrarna värjer sig mot att rollen skulle innehålla en professionell sida, snarare betonas hur det handlar om att möta respektive barns individuella behov och att det handlar om att ”ha det som en vanlig familj”. Att utforma rollen med utgångspunkt i att barnet behöver struktur tycks å andra sidan utgå från en syn på familjehemsföräldraskapet som ett komplement till det biologiska föräldraskapet. Det finns här en uttalad uppfattning om att

familjehemsföräldraskap i relevanta avseenden skiljer sig från ”vanligt” föräldraskap. Med hjälp av kunskap utformas rollen för dessa familjehemsföräldrar som mer professionell. Det professionella förhållningssättet motiveras med uppfattningen om att familjehemsföräldraskapet måste vara aktivt, som ett resultat av att de omhändertagna barnen vid många tillfällen har en svår problematik.

I familjehemsföräldrarnas förhållande till socialtjänsten framkommer att det är viktigt att skapa ett ömsesidigt förtroende och ett tillåtande klimat. Förmår socialsekreteraren förmedla ett förtroende och personligt engagemang kan rollen konstrueras mer utifrån något som kan beskrivas som ”vänskapsrelation” eller samarbete. I relationen kan familjehemsföräldrarna således tillåta sig vara ärligt och uppriktiga; genom att kunna se bort ifrån socialsekreterarens övervakande funktion kan tankar och funderingar således formuleras öppet och fritt.

Att barnen ska ha kontakt med de biologiska föräldrarna framstår generellt som önskvärt. Den egna rollen konstrueras i förhållande till de biologiska föräldrarna som tillåtande och välvillig, vikten av att hålla relationen positiv betonas återkommande. Samtidigt pendlar den egna inställningen till stor del mellan att uppfatta de biologiska föräldrarna som en tillgång respektive belastning. För några familjehemsföräldrar har en strategi blivit att låta en del ”skuld” bäras av socialtjänsten; vid svåra och viktiga beslut kring barnet kan det vara bättre att låta socialtjänsten agera beslutsfattare. Några beskriver hur rollen i relation till de biologiska föräldrarna konstrueras som en vuxenroll. De biologiska föräldrarna däremot tillskrivs en icke-vuxenroll. Som förklaring till denna uppdelning ligger en uppfattning om de biologiska föräldrarnas oförmåga att agera vuxet; att till exempel upprätthålla en kontinuerlig kontakt med barnen. Det framkommer också att relationen till stor del uppfattas som problematisk, stundtals som något nödvändigt ont.

Tankar kring handledning

Vad gäller familjehemsföräldrarnas förhållningssätt till handledning är den generella tendensen att det finns en positiv inställning. De inbördes variationer som identifierats kan kopplas till synen på uppdraget och föräldraskap i allmänhet: De som har ett mer professionellt förhållningssätt tycks i ganska stor utsträckning efterfråga och utnyttja

handledning. Centralt för denna inställning är att familjehemsuppdraget är förenat med komplexa svårigheter, för att kunna tillgodose vårdbehovet som dessa barn har krävs specifika kunskaper. I detta hänseende spelar handledningen således en viktig roll. Utöver att förmedla mer teoretiska kunskaper har handledningen ytterligare funktioner: att bara kunna ”prata av sig”, känna att man har stöd eller erhålla bekräftelse är exempel på andra värdefulla dimensioner. Vidare betonas det sociala nätverkets betydelse. Utöver formell handledning utnyttjar merparten av familjehemsföräldrarna släkt, vänner och kollegor för att kunna ventilera problem, frågor och vardagliga bestyr. Detta kan sålunda ses som en form av informell handledning.

Vidare finns gruppen föräldrar som har en mer ambivalent eller skeptisk syn på handledning. Deras roll konstrueras utifrån föreställning om det goda föräldrskapet, att familjehemsuppdraget främst går ut på att ge barnet kärlek och värme; de kunskaper man behöver i vardagen är huvudsakligen sunt förnuft och tidigare erfarenheter. Detta till trots tycks dock kunskapsanvändandet i många avseenden vara likartad. Skillnaden kan snarare sägas ligga i huruvida lärandeprocessen är medveten eller omedveten. Oavsett personlig inställning till handledning införlivas, genom det personliga samspelet mellan familjehemsförälder och socialsekreterare, den miljö och kultur som socialtjänsten representerar. kunskap som sedan omsätts i praktiken; antingen via ett aktivt, reflekterande eller oartikulerat, oreflekterat.

Oberoende av det faktiska kunskapsanvändandet blir snarare sättet som man framställer sig själv på avgörande för hur rollen konstrueras utifrån synen på kunskap: genom att t.ex. framställa sig själv som kunskapstörstande och betona vikten av handledning konstrueras bilden av den ”professionella” familjehemsföräldern. Genom att istället framhålla kärlek, omtanke och sunt som det viktigaste i rollen konstrueras bilden av den ”goda” familjehemsföräldern.

Tankar kring utbildning och kunskap

En del familjehemsföräldrar förhåller sig skeptiska till teoretiskt baserad utbildning, då den kan vara svår att applicera i den egna vardagen. De beskriver vidare hur utbildning ibland kan frustrera, då den mer än att skänka ny kunskap kan leda till en osäkerhet i känslan för uppdraget. Det är möjligt att se en skillnad i förhållningssättet till kunskap

mellan de som betraktar familjehemsföräldraskapet som ”vanligt” föräldraskap och de som anammat ett professionellt förhållningssätt. För den förra gruppen tycks det vara svårt att reflektera kring det egna förhållningssättet, vilket är möjligt att koppla till en uppfattning om familjehemsföräldraskapet som ”vanligt” föräldraskap. I samspel med andra aktörer sker emellertid ett ständigt utbyte av erfarenheter, reflektioner och idéer. Den kunskap som finns framstår emellertid som oreflekterad och undermedveten. Detta kan möjligtvis förstås som ett resultat av familjehemsföräldrarnas ovilja att se sig som professionella; en ovilja att sätta ord på den kunskap dom har. Möjligheter att träffa andra familjehemsföräldrar beskrivs överlag som betydelsefullt för den egna kunskapsutvecklingen. Att utbyta erfarenheter innebär för flertalet en möjlighet att ”spegla” sig, att använda andra familjehemsföräldrar som ”bollplank”. I det sociala samspelet tillåts erfarenheter studsa fram och tillbaka, under tiden de utvecklas och förtydligas. Många av de intervjuade beskriver hur egna strategier utvecklats för att finna och tillgodogöra sig kunskap de anser sig behöva. Ett reflexivt förhållningssätt till kunskap gör det möjligt för dem att på egen hand ”pussla” ihop lösryckta bitar till en större helhet. Det är således möjligt att tala om någon form av ”kunskapsprojekt”; där inhämtandet av kunskap sker via parallella processer.

Konstruktionen av rollen utifrån en samhällslig kontext

Rollen som familjehemsförälder definieras och konstrueras utifrån den enskildes individuella förhållningssätt till föräldraskap, barnuppfostran och kunskap. Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv måste detta förhållningssätt emellertid förstås utifrån den historiska, kulturella och sociala kontext som familjehemsföräldrarna är en del av. De värderingar, preferenser, erfarenheter och föreställningar som genomsyrar rollen är till stor del en återspeglning av socialtjänstens och det omgivande samhällets normativa ramar. Vad gäller förhållandet till socialtjänsten är det generellt svårt att skönja dess normativa dimension. Även om man ibland reagerat över åsikter och beteenden som upplevts vara normativa, i frågan om t.ex. könsroller, familj och tonåringars beteende, uppfattas relationen av merparten av familjehemsföräldrarna som ett samarbete som grundar sig på ömsesidiga föreställningar kring uppdragets natur. Då man i många avseenden delar samma förståelsehorisont blir det sålunda svårt att skönja avvikande nyanser. Detta förhållande är vidare applicerbart på relationen till andra familjehem. Då man i många avseenden delar olika erfarenheter, förhållningssätt och kunskaper upplevs

relationen som trygg, som en tillflyktsort fri från fördomar och ifrågasättande. På detta sätt bekräftas och stärks den egna rollen som familjehemsförälder.

I förhållande till resten av samhället upplevs dock de normativa tankar, krav och värderingar som förmedlas via media, skola, dagis, släkt, vänner och bekanta som starka. När familjehemsföräldrarnas tankar och idéer kolliderar med omgivningens fördomar uppstår en rollkonflikt; i och med att det ställs motstridiga krav och förväntningar blir rollen alltmer diffus och svår att hantera. Avviker de alltför mycket från samhällets historiskt, kulturellt och socialt betingade föreställningar om familjehemsvården riskerar de därmed att utsättas för sanktioner. För att undvika att bli ifrågasatta tvingas de således att internalisera och externalisera den kollektiva bilden av familjehemsföräldraskapet. Denna socialisering kan ske mer eller mindre medvetet; vissa av familjehemsföräldrarna har utvecklat rationella strategier som syftar till att undvika att agera på ett visst sätt eller tala om vissa ämnen, inom en given kontext, på ett sätt som bryter mot officiellt sanktionerade värden. Vare sig socialiseringsprocessen sker medvetet eller omedveten bidrar sålunda familjehemsföräldrarna själva till att den kollektiva bilden av familjehemsföräldraskapet cementeras; en social konstruktion som uppnår status som objektiv ”sanning”.

Nya frågeställningar

I takt med att denna studie växt fram har även mängder av nya frågor väckts; stickspår och teman som fångat vårt intresse men som inte funnits utrymme till att följa upp eller som gått utanför vårt eget syfte och våra frågeställningar. Nedan redogörs för några av de tankar vi haft angående nya områden som skulle kunna vara spännande och relevanta för framtida forskning.

Familjehemsvården utifrån ett genusperspektiv

Redan i det initiala skedet slogs vi av att det uteslutande var familjehemsmödrarna som på vår förfrågan visade intresse och arrangerade inför intervjuerna. Huvudsakligen har det också varit kvinnorna som deltagit. Vid några tillfällen har även familjehemsfäderna varit delaktiga, emellertid har vi inte vid något tillfälle intervjuat enbart mannen. En konsekvens av detta är att vi inte kunnat inkludera någon analys vad gäller skillnader i

förhållningssätt mellan mödrar och fäder, vilket hade varit spännande. Höjer (2001) har förvisso delvis avhandlat könsroller i familjehemsvården; dock skulle mer kunskap på detta område behövas. Hur kommer det sig att det är kvinnorna som ansvarar för merparten av den vardagliga omvårdnaden? Att det är kvinnorna som vanligtvis åker på handledning? Att det generellt är kvinnorna som efterfrågar mer utbildning? Att kvinnorna varit betydligt mer vokala i samband med våra intervjuer? Onekligen intressanta frågor som pockar på svar.

Adoption – ett alternativ till familjehemsvård?

En annan frågeställning som ockuperat våra tankar har frammanats i samband med våra diskussioner med familjehemsföräldrarna kring frågor som rör vårdnadsöverflyttning. I intervjuerna betonar majoriteten av dem att de biologiska banden är viktiga att behålla; detta även när samarbetet inte tycks fungera. Likaså uttrycks det i svensk lagstiftning att utgångspunkten alltid är att barnet skall kunna återförenas med sina föräldrar. Förvisso skall socialnämnden efter tre års stadigvarande vård i ett familjehem beakta om en vårdnadsöverflyttning bäst för barnet (Norström & Thunved 2006). Som vi tidigare nämnt är detta dock förhållandevis sällsynt; dels ställer sig familjehemsföräldrarna sig ofta skeptiska, dels utreder och lyfter socialtjänsten sällan frågan (Socialstyrelsen 2006).

I vår genomgång av brittisk forskning går att finna en helt annan inställning till vårdnadsfrågor. I England, såväl som i USA, väljer man att i stor utsträckning adoptera barn som vårdats i familjehem. Vidare ställs högre krav på de biologiska föräldrarna att under en begränsad tid ”bevisa” sin lämplighet. Motiven bakom detta förfarande bygger i stor utsträckning på en föreställning om att barnen inte ska ryckas från sitt nya hem när de väl funnit sig till rätta. Det finns också forskning som delvis stödjer att de adopterade barnen har en större emotionell trygghet, känsla av samhörighet och ett bättre generellt välmående än de fosterhemsplacerade barnen (jfr Triseliotis 2002). Ämnet har även kontinuerligt debatterats här hemma de senaste åren. Vi tar själva inte ställning i frågan; dock hade det varit intressant att undersöka vilka socialpolitiska värderingar, normer och föreställningar som ligger bakom den svenska modellen, hur resonerar man kring frågan om barnets bästa i relation till föräldrars rätt? Är blod tjockare än vatten?

Det lilla huset på prärien

En tredje fråga vi diskuterat flitigt rör kommunernas svårigheter med att rekrytera nya familjehem (jfr SOU 2005:81). En grundläggande frågeställning i vår studie berör familjehemsvårdens normativa ramar; hur rådande samhällsliga krav, föreställningar och värderingar påverkar rollen för aktiva familjehemsföräldrar. Mot denna bakgrund har vi ställt oss frågan hur socialtjänstens normativa praktik kan tänkas påverka dess möjligheter att locka till sig fler nya familjehem. Trots att dagens samhälle består av fler olika familjekonstellationer än någonsin tycks fortfarande den gängse bilden av ett familjehem vara den traditionella kärnfamiljen som bor ute på landet; en bild som också bekräftas av vår studie och annan tidigare forskning (t.ex. Höjer 2001; Lagerberg 1984; Vinterhed 1985). Hur kommer det sig att det tycks finnas så få ensamstående eller samkönade familjehemsföräldrar? Hur resonerar socialtjänsten i dessa frågor? Hur gör man för att nå till dessa grupper? Vill man nå ut till dem egentligen? Här ligger många intressanta och relevanta frågor som det behöver bringas mer kunskap kring.

Vad kan skönjas framgent?

Det har under åren från olika håll påtalats att det skett en ökning av vårdbehoven bland placerade barn och unga. Denna bild har även till viss del bekräftats av de familjehemsföräldrar vi intervjuat, särskilt bland de som har en lång erfarenhet av att ta emot barn i sitt hem. Även olika familjehemsorganisationer anser att ”trycket” har ökat på familjehemmen. Huruvida det förhåller sig så är emellertid svårt att säga; varken officiell statistik eller andra undersökningar kan ge svar på den frågan. I den nyligen publicerade *Barnskyddsutredningen* (SOU 2009:68) erbjuds dock en möjlig förklaring som kan kopplas till socialtjänstens bedömningar och de vårdformer som erbjuds. En tydlig trend i kommunerna, enligt Socialstyrelsens lägesrapporter, är att i första hand använda sig av öppenvårdsinsatser för att hålla nere placeringskostnaderna. Sålunda kan det antas att de barn som slutligen hamnar inom familjehemsvården har ett omfattande vårdbehov. Vidare tycks de senare årens nedslående forskning om institutionsvårdens resultat resulterat i att familjehemplaceringar av unga med svåra beteendeproblem fått ett genomslag på fältet. Därtill tillkommer en ökande ström ensamkommande flyktingbarn med sammansatt problematik.

Parallellt med denna utveckling rapporteras från socialtjänstens representanter runt om i landet om svårigheter att rekrytera familjehem, främst för tonåringar och barn med särskilt vårdbehov (*ibid.*). Särskilt svårt att rekrytera och behålla familjehem tycks det vara för de mindre kommuner som kanske inte har resurser till att utveckla någon egen verksamhet som har hand om rekrytering och stöd till familjehem (SOU 2005:81). Flertalet av de familjehemsföräldrar, med erfarenhet från såväl större som mindre kommuner, delar denna uppfattning: inte sällan upplevs de mindre kommunerna brista vad gäller stöd i form av exempelvis handledning, utbildning, tillgänglighet och kontinuitet.

Mot denna bakgrund kan det vara intressant att diskutera vilka åtgärder som behövs för att i framtiden kunna rekrytera familjehem som kan möta en ökande andel placerade barn samt ett större vårdbehov. En avgörande förändring som vi, utifrån resultaten från vår studie och tidigare forskning, anser bör vara för handen är att en fundamental förändring i synen på familjehemsvården sker. Traditionellt sett har familjehemmen betraktas som ”vanliga” hem snarare än vårdresurser, och än idag tycks detta vara den gängse uppfattningen (jfr SOU 2009:68). En möjlig tolkning som framgår av vår studie är att bilden av familjehemmen och familjehemsföräldrarna till stor del är en återspeglning av de filantropiska och altruistiska ideal som kan skönjas historiskt, men som fortfarande tycks dagens syn. Dessa normativa föreställningar tycks dock rimma illa med samhällets ökade krav på en social barnavård som grundar sig på vetenskapligt belagda kunskaper och metoder (jfr SOU 2008:18).

För att detta skall kunna komma till stånd är vi av åsikten att familjehemsvården behöver professionaliseras på en rad områden: endast genom adekvat och kontinuerlig utbildning, handledning och annat stöd till familjehem kan en god vård upprätthållas. Yttermera skulle detta i förlängningen kunna öka statusen på uppdraget och locka fler potentiella människor till att bli familjehem. Vidare anser vi det vara viktigt att lyssna till familjehemmens önskemål om adekvat stöd, anpassat till just deras situation och den enskilda placeringen. Likaså tycks det finnas många vinster med att erbjuda verksamheter som inkluderar erfarna familjehem där tankar, erfarenheter idéer kan utbytas. Vad gäller mindre kommuner finns det skäl, såsom Barnskyddsutredningen också föreslår, att på lokal nivå arbeta kommunöverskridande med gemensamma

satsningar; på så sätt kan de offentliga resurserna utnyttjas bättre och erbjuda ett utökat stöd till familjehemsföräldrarna (jfr SOU 2009:68).

Förvisso stadgas det i socialtjänstförordningen (3 kap. 2 §) att familjehemsvården inte skall bedrivas yrkesmässigt. Att verka som familjehem kan alltså inte likställas med förvärvsarbete; inte desto mindre tror vi dock att familjehemsvården bör närma sig en sådan definition. Familjehemsvård handlar idag inte enbart om att ta emot ett barn som behöver kärlek, omvårdnad och värme; det ställs även höga krav på kvalificerade kunskaper, förmåga att kunna möta och vårda barn med svår och sammansatt problematik samt ork, engagemang och vilja. De familjehemsföräldrar vi mött har i stor utsträckning visat prov på detta. För att kunna behålla dessa och främja rekryteringen av fler bra familjehem i framtiden krävs dock ett fullgott stöd, oavsett var man bor, inte bara från socialtjänsten sida utan även från skola, dagis, familjer, vänner och bekanta. Detta kan, utifrån våra vunna kunskaper och erfarenheter främst ske genom en ökad professionalisering och att familjehemmens status genomgår en samhällelig omvärdering. Om inte för familjehemsföräldrarnas skull, så åtminstone för alla de barn och unga som idag far illa eller riskerar att fara illa, och som av olika omständigheter inte kan bo kvar hemma. De har rätt till en god och säker vård.

Källhänvisningar:

- Andersson, Curt (2000) *Kunskapssyn och lärande – i samhälle och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor (2001) The motives of foster parents, their family and work circumstances. *British Journal of Social Work*, vol. 31, nr. 2 (sid. 235-248)
- Andersson, Gunvor (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor (2008) *Utsatt barndom – olika vuxenliv: ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966) *The Social Construction of Reality – A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books Ltd.
- Bergmark, Åke (1998) *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Bergsten, Birgitta (1997) *Det moderna föräldraskapet - en studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cederström, Anita (1990) *Fosterbarns anpassning – en relationsproblematik*. Stockholms Universitet.
- Danermark, Berth (2006) ”Socialt arbete och kunskap – tre metateoretiska mönster” i Blom, Björn & Morén, Stefan & Nygren, Lennart (red.) *Kunskap i socialt arbete – om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Denscombe, Martyn (2000) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Egelund, Tine & Hestbæk Dorthe (2003) *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet.
- Ehn, Billy & Klein, Barbro (1994) *Från erfarenhet till text – om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (1982) *Kulturanalys*. Malmö: Liber.
- Elmér, Åke & Blomberg, Staffan & Harryson, Lars & Petersson, Lars (2000) *Svensk socialpolitik*. Lund: Studentlitteratur.
- Erman, Margareta (2003) *Barnet och familjehemmet – en handbok om socialnämndens ansvar*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Farmer, Elaine & Moyers, Sue & Lipscombe, Jo (2004) *Fostering Adolescents*. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Gemzöe, Lena (2003) *Feminism*. Stockholm: Bilda Förlag.
- Gilje, Nils & Grimen, Harald (1992) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.
- Goffman, Erving (2000) *Jaget och maskerna – en studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Hacking, Ian (1999) *Social Construction of What?* Harvard College: Harvard University Press.
- Halldén, Gunilla (1992) *Föräldrars tankar om barn*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Halldén, Gunilla (1999) ”Forældreperspektiv og børneperspektiv på familieliv og den gode børndom” i Dencik, Lars & Schultz Jørgensen, Per (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. Köpenhamn: Hans Reitzels Förlag.
- Hansson, Kjell & Hedenbro, Monica & Lundblad, Ann-Marie & Sundelin, Johan & Wirtberg, Ingegerd (2004) *Familjebehandling på goda grunder – en forskningsöversikt*. Stockholm: Gothia.

- Hessle, Sven (1988) *Familjer i sönderfall – en rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedt.
- Hestbæk, Anne-Dorthe (1999) ”Forældreskab i det moderne samfund” i Dencik, Lars & Schultz Jørgensen, Per (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997) *Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete: Göteborgs universitet.
- Jacobsson, Katarina & Meeuwisse, Anna & Kristiansen, Arne & Harryson, Lars (2007) *Råd och anvisningar för uppsatsskrivande*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Janik, Allan (1996) *Kunskapsbegreppet i praktisk filosofi*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Jonsson, Berith & Kellberg, Sonia & Moberg-Hovmark, Ulla & Dahl-Hellström, Lisa & Holm, Birgitta (1983) *Barn och familjer – metodutveckling i fosterbarnsvård*. Stockholm: LiberFörlag.
- Kalman, Hildur (2006) ”Kunskap och kunnigt handlande” i Blom, Björn & Morén, Stefan & Nygren, Lennart (red.) *Kunskap i socialt arbete – om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Klinth, Roger (2002) *Göra pappa med barn*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Kälvesten, Anna-Lisa (1973) *40 fosterfamiljer med Skåbarn*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lagerberg, Dagmar (1984) *Fosterbarn – forskning, teori och debatt*. Älvsjö: Skeab förlag.
- Larsson, Sam (2005) ”Kvalitativ metod – en introduktion” i Larsson, Sam & Lilja, John & Mannheimer, Katarina (red.) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Liedman, Sven-Erik (2001) *Ett oändligt äventyr – om människans kunskaper*. Viborg: Bonnierpocket.
- Lindberg-Sand, Åsa (2005) ”Utmaningarnas taxonomi – ett perspektiv på handledning i högskolan” i Larsson, Magnus & Lindén, Jitka (red.) *Handledning – perspektiv och erfarenheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindén, Gunilla (1982) *Byta föräldrar – en bok om familjevårdens möjligheter och omöjligheter*. Malmö: LiberFörlag.
- Lindén, Gunilla (1998) *Att bli fosterbarn i tonåren – om frigörelse från internaliserade föräldraobjekt*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lindén, Jitka (2005) ”Handledning – en konceptuell ram” i Larsson, Magnus & Lindén, Jitka (red.) *Handledning – perspektiv och erfarenheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Linderot, Sofia (2006) *Att placera eller inte placera i släktinghem, det är frågan – en studie kring familjehemsplaceringar; lagstiftning, attityder och handläggning inom socialtjänsten*. Meddelande från Socialhögskolan: Lunds universitet.
- Lundström, Tommy (1993) *Tvångsomhändertagande av barn – en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Socialhögskolan: Stockholms Universitet.
- Masters, Edgar Lee (1967) *Spoon River*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Messing, Jan (2000) ”Efter tre månader kan man – efter ett halvår gråter man” i Svenska kommunförbundet *Kunskap, konst och kreativitet – om socialt arbete i praktiken*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2000) ”Vad är socialt arbete?” i Meeuwisse, Anna & Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Molander, Bengt (1990) ”Kunskapens tysta och tystade sidor – ett försök till översikt”. *Nordisk pedagogik*, vol. 10, nr 3 (sid. 99-114).
- Molander, Bengt (1996) *Kunskap i handling*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Månsson, Sven-Axel (2003) ”Att förstå sociala insatsers värde”. *Nordisk Socialt Arbeid*. nr 2 (sid. 73-80).
- Nordlander (2006) *Mellan kunskap och handling – om socialsekreterares kunskapsanvändning i utredningsarbetet*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå Universitet.
- Norström, Carl & Thunved, Anders (2006) *Nya sociallagarna – med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2006*. 19:e upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Ohrlander, Kajsa (1992) *I barnens och nationens intresse – socialliberal reformpolitik 1903 – 1930*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Patel, Runa & Davidson, Bo (2003) *Forskningsmetodikens grunder – att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Proposition 2002/03:53. Stärkt skydd för barn i utsatta situationer (Dnr 60-8733/2004).
- Payne, Malcolm (2002) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Repstad, Pål (1998) *Sociologiskt perspektiv i vård, omsorg och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Repstad, Pål (1999) *Närhet och distans – kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*: Lund: Studentlitteratur.
- Rolf, Bertil (1991) *Profession, tradition och tyst kunskap – en studie i Michael Polanyis teori om den professionella kunskapens tysta dimension*. Övre Dalkarlslyttan: Bokförlaget Nya Doxa AB.
- Sahlin, Ingrid (2002) ”Sociala problem som verklighetskonstruktioner” i Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Schiratzki, Johanna (2005) *Barnrättens grunder*. 2:a upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Sinclair, Ian & Gibbs, Ian & Wilson, Kate (2004) *Foster Carers. Why They Stay and Why They Leave*. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Sinclair, Ian & Wilson, Kate & Gibbs, Ian (2005) *Foster Placements. Why They Succeed and Why They Fail*. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Singer, Anna (2000) *Föräldraskap i rättslig belysning*. Uppsala: Iustus Förlag.
- Socialstyrelsen (1991) *Vårdnadsförflyttningar med stöd av 6 kap. 8 § FB: Stencil*. Stockholm.
- Socialstyrelsen (1995) *Ovisshetens barn: SoS-rapport 1995:8*. Stockholm.
- Socialstyrelsen (2006) *Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem, Uppföljning av lagändring enligt proposition 2002/03:53: Stärkt skydd till barn i utsatta situationer*. Stockholm.
- Socialstyrelsen (2008) *Barn och unga – insatser år 2007 – Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) (Socialtjänst 2008:9)*. Stockholm.
- Sommer, Dion (1999) ”Faderskab i den radikaliserede modernitet. En undersøgelse af fader – spædbarn – relationen” i Dencik, Lars & Schultz Jørgensen, Per (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfundet*. Köpenhamn: Hans Reitzels Förlag.
- SOU 1974:7. *Barn och ungdomsvård – Sammanfattning av Fosterbarnsutrednings betänkande*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1997:161. *Stöd i föräldraskapet: Betänkande av Utredningen om föräldrautbildning*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.

- SOU 2000:77. *Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga: Betänkande av LVU-utredningen*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer
- SOU 2005:81. *Källan till en chans – Nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården: Särtryck ur betänkande av Sociala barn- och ungdomskommittén*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 2008:18. *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – Till nytta för brukaren: Betänkande av Utredningen för en kunskapsbaserad socialtjänst*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 2009:68. *Lag om stöd och skydd för barn och unga*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- Sundell, Knut & Egelund, Tine (2000) *Barnavårdsutredningar – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS) och Gothia.
- Sundell, Knut & Thunell, Mona (1997) *Att arbeta som familjehem – en undersökning av familjehemsvården*. Stockholm: Forsknings- och Utvecklingsenheten (FoU).
- Svensson, Kerstin (2007) ”Normer, normalitet och normalisering” i Svensson, Kerstin (red.) *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Sveriges kommuner och landsting (2008) *Ersättning och villkor vid familjehemsvård av barn, unga och vuxna, vårdnadsflyttningar m.m. för år 2008*, (Cirkulär 08:4). Stockholm: Sektionen för vård och socialtjänst.
- Thomassen, Magdalene (2007) *Vetenskap, kunskap och praxis – introduktion till vetenskapsfilosofi*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Triseliotis, John & Borland, Moira & Hill, Malcolm (2000) *Delivering Foster Care*. London: British Agencies for Adoption and Fostering.
- Triseliotis, John (2002) “Long Time Foster Care or Adoption? The Evidence Examined”. *Child and Family Social Work*, vol. 7, nr 1 (sid. 23-33).
- Vinnerljung, Bo & Sallnäs, Marie & Oscarsson, Lars (1999) ”Dygnsvård för barn och ungdom 1983-1995 – förändringar i vårdlandskapet sedan socialtjänstlagens tillkomst: Socionomens forskningssupplement nr 11”. *Socionomen*, nr 8 (sid. 2-21).
- Vinnerljung, Bo (1992) *235 syskon med olika uppväxtöden – en retrospektiv aktstudie*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Vinnerljung, Bo (1996) *Svensk forskning om fosterbarnsvård – en översikt*. Stockholm, Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS): Liber utbildning.
- Vinnerljung, Bo (2001) *Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS), Socialstyrelsen.
- Vinnerljung, Bo (2006) ”Fosterhemsvård” i Denvall, Verner & Vinnerljung, Bo (red.). *Nytta och fördärv – socialt arbete i kritisk belysning*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Vinterhed, Kerstin (1985) *De andra föräldrarna – om fosterföräldrars förhållningssätt till fosterbarn*. Älvsjö: Skeab Förlag.
- Wedgwood, Ralph (2007) *The Nature of Normativity*. Oxford: Clarendon Press.
- Wåhlander, Eva & Högdin, Sara (2003) *Familjeliv som yrkesliv – en enkätstudie av familjehemmen i Solna Stad*. Stockholm: FoU-Nordväst.

Bilaga 1. Intervjuguide - familjehemsföräldrar

Bakgrundsfrågor:

Hur länge har ni varit familjehem? Vilka anledningar ligger bakom beslutet att bli familjehem? Hur många placerade barn har ni haft/ har ni för nuvarande? Hur gamla är de placerade barnen? Finns det biologiska barn andra barn? Hur ser det ut med arbete vid sidan av familjehemsuppdraget?

Rollen som familjehemsförälder:

Hur resonerar ni kring ert uppdrag? Hur definierar ni er roll? Vilka är era viktigaste uppgifter som familjehemsföräldrar? Skiljer det sig från ”vanligt” föräldraskap? Vad krävs för att göra ett ”bra” jobb? Vad är svårast respektive lättast? När är det tungt respektive roligt? Har ni någon gång övervägt att sluta? Vad hindrade er? Vilka tankar finns om framtiden? Påverkar omgivningen er roll som familjehemsföräldrar på något sätt. Hur förhåller ni er till samhälleliga normer, föreställningar och krav på rollen? Upplever ni i vardagen att det finns fördomar om er som familjehem och hur påverkar det er roll? Hur definierar ni professionalitet och är det något som behövs för att kunna uppfylla rollen som familjehemsförälder? Hur ser relationen till biologföräldrarna ut?

Relationen till socialtjänsten:

Vad upplever ni vara socialtjänstens uppdrag vad gäller ert familjehem? Ser socialtjänsten som en kollega, hjälp eller tillsynsmyndighet? Känner ni er sig som en klient? Vilket förtroende har ni för socialtjänsten? Är socialtjänsten alltför involverad eller ”osynlig”? Upplever ni att era åsikter, kunskaper och erfarenheter tas tillvara på i möter med socialtjänsten? Finns det tillfällen då ni känt att ni inte haft stöd? Finns det något ni saknar? Är personkemin viktig i relationen till socialförvaltningen? Hur ser kontakten ut med andra institutioner såsom BUP, skola, polis etc.?

Utbildning och kunskap:

Har ni haft någon form av familjehemsutbildning? Vilken är er grundläggande inställning till utbildning för familjehem? Vilka behov finns? Finns det positiva resp. negativa aspekter? På vems initiativ har ni medverkat i utbildning? Vilka olika former av utbildning har ni erfarenhet från? Vilken sorts kunskap anser ni er behöva i rollen

som familjehemsföräldrar? Vilken inställning har ni till formell kunskap kring sociala problem, förhållningssätt, bemötande diagnoser, barns och ungas utveckling etc.? Hur omsätts formell kunskap i praktiken? Vilka andra sorters kunskap finns i familjehemmet och hur används dessa? Har synen på eller behovet av utbildning förändrats med tiden? Är det något ni saknar vad gäller utbildning?

Handledning:

Hur definierar ni handledning? Vad har du för grundläggande inställning till handledning? Vid vilka tillfällen behövs mest stöd, vad behöver ni ventilera? Vem brukar ta initiativ till handledning? Hur ser tillgängligheten ut? Vilka positiva resp. negativa erfarenheter av handledning har ni? Hur resonerar ni kring teoretisk handledning, praktisk handledning eller bara kunna ”prata ut”? Är det något ni saknar? Finns det andra ni kan prata med, dvs. mer informell handledning? Vilka pratar ni med och om vad?

Vårdnadsöverflyttningar:

Har frågan om vårdnadsöverflyttning varit något som ni diskuterat med socialtjänsten? Har ni några egna erfarenheter av ta över vårdnaden av ett placerat barn? Vilken inställning har ni till frågan? Vilka vinster resp. faror upplever ni att det finns med att ta över vårdnaden?

Bilaga 2. Informationsbrev till familjehemsföräldrar

Hej!

Våra namn är Martin Möllerstedt och Martin Regnéll. Vi är utbildade socionomer som för närvarande vidareutbildar oss i socialt arbete vid Lunds Universitet. Som en del av vår utbildning ingår att skriva ett examensarbete, i vårt fall vill vi undersöka familjehemsvården. Vår studie syftar till att, utifrån familjehemsföräldrars eget perspektiv, skapa mer förståelse och kunskap kring relationen mellan familjehem och socialtjänst; fokus kommer att ligga på frågor som rör utbildning, handledning eller annat stöd från kommunen.

Vi är intresserade av att ta del av familjehemsföräldrars personliga erfarenheter, tankar och åsikter om dessa frågor och vill därför komma i kontakt med personer som vill dela med sig av sina berättelser. Vi är övertygade om att du kan bistå oss med värdefull information och skulle vilja därför vilja komma i kontakt med dig och få till stånd en intervju på cirka 2 timmar. Allt deltagande är frivilligt och alla uppgifter kommer att behandlas anonymt. Det du väljer att berätta för oss kommer enbart att användas i vår uppsats och inte i något annat vetenskapligt eller kommersiellt syfte eller sammanhang. Vidare har du rätten att när som helst avbryta ditt deltagande i studien.

Med vänliga hälsningar,

Martin Möllerstedt och Martin Regnéll, Lund 2009-XX-XX

Kontakt:

E-mail: xxxxx, telefon: xxxxx

E-mail: xxxxx, telefon: xxxxx

Handledare:

Bodil Rasmusson (E-mail: xxxxx)

Maria Bangura Arvidsson (E-mail: xxxxx)

Bilaga 3. Intervjuguide – familjehemssekreterare

Frågor kring:

- Uppdraget – formellt och informellt
- Rutiner för rekrytering/utredning
- Kontakt med familjehem
- Vilka erbjudanden som finns vad gäller stöd
- Handledning
- Utbildning
- Introduktion
- Uppföljning
- Avslutning

Övriga tankar, reflektioner